

NORDISKA MUSEET

FATABUREN

Kulturhistorisk Tidskrift

utgiven av

Fil. D:r Gustaf Upmark

1926

Häfte 2

Stockholm

INNEHÅLL

Artur Hazelius' födelsehus:

I. *Gösta Selling*, Den Fritziska sidenvävargården . . . 65

II. *Sigurd Wallin*, Hazeliushuset på Skansen . . . 119

Litteratur: K. Krohn: Die folkloristische Arbeitsmethode, av *N. E. H.*; H. Aall: Arbeide og ordning i kulturhistoriska museer, av *N. E. H.*; E. Modin: Sagoväsenden i ångermanländsk folktro, av *N. E. H.*; E. Weinkopf: Naturgeschichte auf dem Dorfe, av *N. E. H.*; Meddelanden från Gästriklands Kulturhistoriska Förening 1925, av *T. Althin*; Kalmar Läns Fornminnesförening. Meddelanden XIV, av *T. Althin*; Tro, sed och sägen; G. Selling: Kungsholmen; Blekingebygder, årg. 3, av *S. S.*; Skåniskt bondeliv; Bygden . . . 169

Insänd litteratur 176

*Författarna äro ensamma ansvariga för
sina uppsatser innehåll.*

Fig. 1. Artur Hazelius' födelsehus, gårdssidan. Fotografi från 1800-talets slut med påskrift av Artur Hazelius.

ARTUR HAZELIUS' FÖDELSEHUS.

I.

Den Fritziska Sidenvävargården.

Av

GÖSTA SELLING.

Förra året flyttades Artur Hazelius' födelsehus till Skansen från sin ursprungliga plats vid Surbrunnsgatan, och av denna anledning företogs en arkivalisk undersökning för att om möjligt utröna byggnadens exakta ålder (fig. 1). Av naturliga skäl måste därvid den gårdsanläggning, i vilken detta hus ingått, Kv. Bryggpannan 2 och 3, Surbrunnsgatan 45 och Stora Badstugatan 51, bli det primära; dess öden och äldre historia måste i första hand utforskas för att i sin mån lämna svar på de frågor, som uppstått angående Hazeliushusets byggnadshistoria.

Då denna gård under största delen av sin tillvaro har inrymt en tidigare känd sidenfabrik, har det ansetts befogat att i det följande lägga huvudvikten på den tid, då sidenfabriken existerade. Gården har här också fått sitt namn efter detta företag, ehuru åtskilliga andra benämningar ha förekommit i äldre tider, såsom Koschellsbacke, Henriksdal och senast Pauvres Honteux. »Hazeliushuset» är den nedan ofta nämnda byggnaden vid Surbrunnsgatan »till vänster om porten».

*

När år 1711 ingick, stod det illa till i rikets huvudstad. Den asiatiska pesten hade härjat våldsamt och ryckt bort en stor del av befolkningen, kriget med sina pålagor och utskrivningar hade gjort nöden allt svårare. Störst hade hemsökelsen varit i stadens utkanter; i de kåkområden, där småfolk och hantverkare förut uppfyllt de trånga och smutsiga gränderna, lågo nu gårdarna öde, fallfärdiga och nedruttna. Vi finna ett bistert exempel på dödens och nödens härjningar i kvarteret Bryggpannan, ett stort område i trakten av Norrmalms Surbrunn. Vid mantalsskrivningen år 1711 angivas åtta gårdar, men sex av dem stå öde, och en tjänar som pestkyrkogård.¹ »N:o 299, en gamal neder fallen Ruten gårdh, n:o 300 Bookhållaren Johan Rijses gårdh ähr kiöpter till kyrekiogårdh. N:o 301 Trägårdsmestaren Lars Erichsons gårdh står öde. N:o 302 Besökaren Olof Ersson Westmans gårdh står öde, gamal Ruten lijten gårdh, N:o 303 Besökaren Oloff Ersson Westmans andra gårdh, kommer till 302, g. nederfallen och Ruten gårdh står öde. N:o 304 Besökaren Bryngel Svenssons gårdh står öde och hyres af den Edle magistraten, att för wara stadsens kalek uthi.»

Men Stockholm repade sig anmärkningsvärt fort. När fredliga förhållanden äntligen inträtt, började den byggnadsverksamhet, som sedan karakteriserade hela 1700-talet. Trakten omkring Surbrunnen, där man, enligt en författare,² »jemte helsan tillika söker nöjet», kom på modet, förmögna borgares malmgårdar växte upp där och

¹ Mantalslängd för Kungsbacken och Sanden 1711, f. 93. Stockholms stads arkiv.

² J. Elers: Stockholm, del 2. sid. 159.

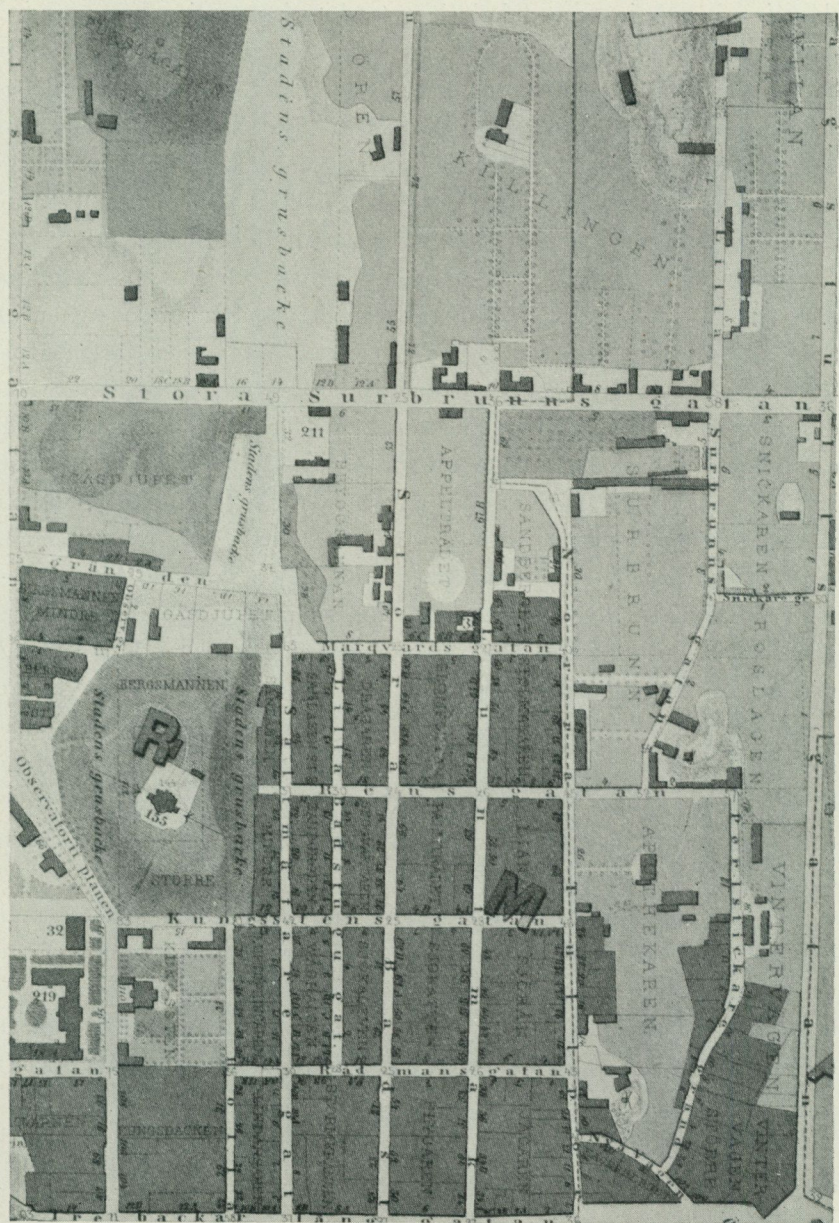

Fig. 2. Trakten kring Surbrunnen. Detalj ur Brodin & Dahlmans Stockholmskarta 1870. Den Fritziska gården har n:r 211 och ligger i hörnet av Stora Surbrunnsgatan och Stora Badstugatan.

danade så småningom en hel liten trädgårdsstad (jfr kartan, fig. 2). Just i kvarteret Bryggpannan, som låg blott ett kvarter från själva Surbrunnen, anlade översten greve Carl Frölich en malmgård, som sedermera, år 1727,¹ inköptes av generaladjutanten Georg Bernhard Panso, en pommersk adelsman, som stigit i graderna under kriget, och som därefter bosatt sig i Stockholm, där han utom malmgården ägde och troligen även bebodde en gård vid Nybrohamnen.²

Hur den malmgård såg ut, som Frölich och Panso anlade, kan man tack vare Tillæi utmärkta Stockholmskarta bilda sig en allmän föreställning om (fig. 3).³ Den stora tomten, som ligger utmed Surbrunnsgatan, sträcker sig från den projekterade Saltmätaregrändens i norr ned till Stora Badstugatan. Tomten sluttar mot söder och sannolikt är den redan nu försedd med en eller två terrasser. Längst i norr ser man en fyrkant, genom skraffering och blå färg markerad som vatten. Kanske är det en ruddamm, ehuru dennas läge på tomtens högsta plats är egendomligt. Troligen har här ett fel begåtts vid graveringen av kartan, sannolikt ligger här i stället gårdens huvudbyggnad. Detta är så mycket mer troligt, som man vet, att en byggnad låg på platsen några decennier senare (se nedan). Nedanför huvudbyggnaden — eller dammen — ligga tvenne flyglar, av vilka den östra, som är belägen i gatulinjen, senare och i ombyggt skick blivit bekant som Artur Hazelius' födelsehus. Och nedanför flyglarna sträcker sig trädgården i rektangulära kvarter ända fram till Badstugatan.

Generaladjutanten Panso behöll icke sin gård många år, redan i början av 1730-talet övergick den till advokatfiskalen Isac Fritz, vilken med sin hustru, fru Elisabet Lenström, och deras tre söner bebodde eget hus vid Trångsund.⁴ Fritz använde dock ej gården ute vid Surbrunnen såsom malmgård, utan anlade i stället år 1731

¹ Stadsingeniörskontorets arkiv, Fria 1, sid. 262.

² , , , , , 201.

³ Då Tillæi karta 1733 graverades och utgavs hade gården visserligen övergått i andra händer och fått en ny uppgift (se nedan), men som kartan legat färdig sedan 1731 får man antaga, att den verkligen återger Pansos gård.

⁴ Fritz hade 1729 köpt huset Hippomenes 2 av kassören Sven Wang. Byggnaden, som härstammar från 1600-talet, finnes ehuru påbyggd ännu kvar. Se R. Josephson: Borgarhus i gamla Stockholm, sid. 14.

Fig. 3. Den Fritziska gården 1733. Detalj ur Tillæi Stockholmskarta. Till höger Surbrunnsgatan, emellan kvarteren 109 och 110 Stora Badstugatan.

ett sidenväveri, som emellertid först den 2 maj 1734 erhöll Kommerskollegii privilegium.¹ Då erhöll auditören Isac Fritz tillstånd att driva ett »sijden och ylle Bandwäfwerij». Troligen förvärvades redan under Fritz' tid till sidenfabriken den närliggande tomt vid Badstugatan, som på Tillæi karta kallas kungl. gardets begravningsplats.

Då man endast föga känner den äldsta anläggningens utseende, är det svårt att säga, i hur stor utsträckning denna ombyggdes för sitt nya ändamål. Med stor sannolikhet tillbyggdes de båda byggnaderna med en övre våning, och en ny(?) byggnad uppfördes, där dammen(?) tidigare legat. Ett fragment av en ritning till dessa ombyggnader finnes i Byggnadsnämndens arkiv.² Det visar en över-

¹ I Kommerskollegii årsberättelse 1758 anges den Fritziska fabriken såsom anlagd år 1731. Även på Tillæi karta anges gården som Fritz' manufact. (fig. 3).

² 1734 sid. 122. Ritningen är inlämnad den 12 febr. 1734.

våning, som upptages av en stor fabrikssal med plats för tolv vävstolar. Enligt påskriften skall taket täckas med jord och huset uppföras av byggmästaren Petter Gerdes (fig. 4).

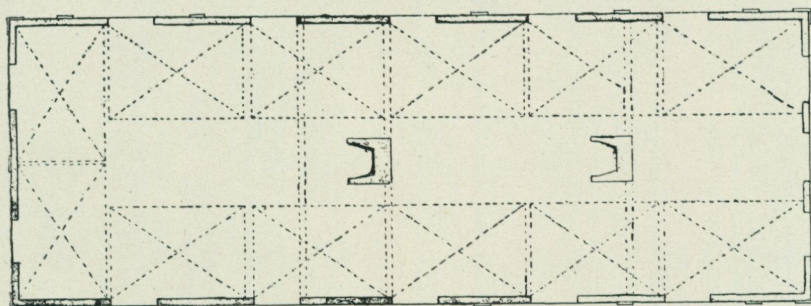
Det hade visserligen tidigare, under 1600-talet och början av 1700-talet, funnits en inhemsk, ehuru tynande sidenindustri, skyddad av införselförbud och höga tullar, men när denna industri under frihetstiden upplever en blomstring, kan man däri icke se en kontinuerlig utveckling, utan fastmera ett utslag av tidens mångomskrivna ekonomiska åskådning. Sidenvarorna hade blivit en allt större handelsvara — både i bostadens inredning och i den personliga utstyrseln dominerade sidenet under åtskilliga decennier — och därför skulle också inom landet skapas en sidenindustri. Det är möjligt, att de första stockholmska sidenfabrikerna, den Fritziska och den samtidigt anlagda Everlingska,¹ ha tillkommit på personligt initiativ, ehuru Kommerskollegium redan på 1720-talet tagit till sin uppgift att understödja »silkesrederier, färgerier och väverier av silkes-, ull- och linnevaror, till vilkas uppkomst kollegiet borde förmå kapitalister att bevilja förskott och förlag samt utländska skickliga arbetare att invandra i riket».² Men senare blev det statsmakternas rundhända anslag, som drevo fram allt flera fabriker, och endast genom avsevärda understöd från det 1739 bildade Manufakturkontoret kunde industrien hållas på fötter.

Tyvärn har det visat sig omöjligt att följa Isac Fritz' fabrik under dess första decennium, man vet endast, att den leddes av franska och engelska mästare, vilka så småningom lärde upp de svenska arbetarna, samt att fabriken hade eget färgeri på Blekholmen, vilket sköttes av en färgare och en piga. Givetvis anlitas redan från början Kommerskollegii ekonomiska stöd.³

¹ Privilegierad 1732.

² J. A. Almqvist: Kommerskollegium och Rikens Ständers manufakturkontor 1651—1910. Stockholm 1912—1915, sid. 70.

³ Uppgifterna hämtade från Isac Fritz' bouppteckning och Kommerskollegii årsberättelse 1740 (se vidare sid. 75). I det följande behandlas sidenfabrikens historia med rent arkivaliskt underlag, tekniska frågor och materialets stilhistoria ha av naturliga skäl helt lämnats åsido. Den intresserade hänvisas till Sigurd Wallins grundläggande uppsats om siden-droguet i Rig 1920, sid. 53 ff. samt Ingegerd Henschen: Svenska sidenvävare från sjuttonhundratalet, i Svenska Slöjdföreningens Tidskrift 1921, sid. 73 ff.

Denne Bygning er man fundet at opfattede i gaderen Byggningen
for færdig i Fritz. Isac Jønsen, Bygning af *Isac Jønsen*

Isac Jønsen denne Bygning er intet at se omme
Isac Jønsen

Fig. 4. Byggnadsritning till ett hus i Fritzska gården 1734. Överväning med platser för vävstolarna. Ritningens övre del med sektion eller fasad numera bortriven. I Byggnadsnämndens arkiv.

År 1737 dog Isac Fritz, och mera än ett år därefter upprättades bouppteckningen.¹ Förutom huset vid Trångsund och »manufactur werket» hade Fritz arrenderat säteriet Ålhamra, vilket väl fick fournera hans hushåll i staden samt de många arbetarna och flickorna vid fabriken med livsförnödenheter. Även på fabriks- tomten tyckes det ha drivits en smula lantbruk, i bouppteckningen nämnas tre gamla kor och några redskap. Men medan hemmet i staden var inrett och möblerat med en viss lyx — tapeter av gyllenläder, »half siden moir» och »Casian» nämnas jämte tryckta och målade sådana bland det rika lösöret — är inredningen ute på fabriken givetvis mycket enklare, och intet tyder på, att ägaren och familjen kunnat uppehålla sig där annat än tillfälligtvis.

Fritz hade haft egen försäljningsbutik i staden, och vid bouppteckningen uppgick värdet av det inneliggande lagret till 30,347 daler kopparmynt. Förteckningen över varorna med deras pris och olika namn, vilken upprättats av fru Elisabet, meddelas här:

¹ Rådhusarkivets bouppteckningar 1739, band 2, sid. 2071 ff. Bouppteckningen upprättad den 4 aug. 1738.

Inventarium

på

godzett i Boden wid min Sal. K. Mans
död d. 4 Junij A:o 1737.

	Kopparmynt. dlr. sk.		Kopparmynt. dlr. sk.
Sieden Sarger:		Sieden Moir:	
1,066 alnar à 7 dlr.	7,462:—	12 alnar à 6 dlr.	72:—
Gros de Tour:		Dourange:	
122 alnar à 8 dlr.	976:—	37 alnar à 1½ dlr.	55:16
Sieden Cammellot:		Callmink:	
122 alnar à 8 dlr.	976:—	27 alnar à 2 dlr.	54:—
Taffter:		Silkesnäsdugar:	
324 alnar à 5 dlr.	1,620:—	436 st. à diverse priess	2,255:—
Bordalon:		Silckes strumpor:	
50 alnar à 5 dlr.	250:—	34 par diverse priess	576:—
Laccage Tyg:		Bomuls strumpor:	
76 alnar à 4 dlr.	304:—	12 par à 7 dlr.	84:—
Cammellot de Brusell:		Bomulswantar:	
287 alnar à 7 dlr.	2,009:—	3 par à 6 dlr.	18:—
Baracaner med Silcke:		Trå Strumpor:	
139 alnar à 4 dlr.	556:—	4 par à 12 dlr.	48:—
Cammellot de Hollande:		Trå wantar:	
413 alnar à 4 dlr.	1,652:—	5 par à 7 dlr.	35:—
Half Sieden Moir:		Camellgarns dito:	
264 alnar à 3½ dlr.	924:—	2 par à 8 dlr.	16:—
Half Sieden Barakan:		Trå Mössor:	
327 alnar à 3½ dlr.	1,144:16	31 st. à 8 dlr.	248:—
Half Sieden Sarge:		Regarns Strumpor:	
503 alnar à 2½ dlr.	1,257:16	59 par à diverse priess	251:—
Andra Half Sieden:		Stöffletter:	
1,396 alnar à 2 dlr.	2,792:—	14 par	118:—
Engellska Camelotter:		Klippingz handskar:	
560 alnar diverse priess	810:—	57 par	75:—
Yllna Barakaner:		Band:	
1,096 alnar diverse priess	2,069:—	faconerade diverse slag till	
Randige Cammellotter:		wärde	3,868:—
109 alnar à 1 dlr.	109:—	Silckes Flor:	
Yllna Tyger:		199 alnar à 2 dlr.	398:—
548 alnar diverse priess	646:—	Silkes Frantzar och Spet-	
Sieden Baster:		sar:	384:—
60 alnar à 4 dlr.	240:—	Sieden Sängtäcken	190:—
Sieden Damast:		dito kiortlar	240:—
37 alnar à 8 dlr.	296:—	Sack och Natträck	160:—
Armosin:		Regnkappor	300:—
5 alnar à 7 dlr.	35:—	Cammar duk	185:—

	Kopparmynt. dlr. sk.		Kopparmynt. dlr. sk.
Nättelduk	181:—	sy silcke	240:—
Sohl Fiedrar	90:—	1 Sijd klädning, några	
Nopkens mössor	60:—	Stufwar Spetsar, Snill-	
Silckes muddar	60:—	jor och Sohlfiedrar . . .	2,000:—
Svarta Spitzkragar	30:—	Cattun	96:—
Colleurte kragar	300:—	dito kiortell	8:—
Fallwalckar	18:—	Bomulslärfvt	30:—
Flors kläden	4:—	Kragor	12:—
Pungar	6:—	Halvsieden	11: 08
Saxar	12:—		
Kiäppband	45:—		40,347: 24
Strumpeband	36:—	Vthaf ofwanstående sum-	
Knäband	5:—	ma afgår för det godz som	
Uhrband	26:—	Ostindiska Directionen utj	
Snörband	9:—	min sal. K. Mans bod och	
Tafftwantar	20:—	under des wård och dispo-	
Qwinshandskar	20:—	sition samt försälgning in-	
Sydda halsdukar	80:—	lefwererat	10,000:—
Ledband	60:—		
Skor och toflor	180:—	Blifwer således beh.	30,347: 24
Halsband	100:—	Stockholm den	1738.
Sprit silcke	350:—		
Stick silcke	500:—	Elisabet Fritz.	

Förteckning

uppå det

Silcke samt Camell-, Bomull-, lin- och ullgarn som wid min Sal. K. Mans död d. 4 Junij Åhr 1737, fans i behåld wid Manufactur wärket och Magazinet.

Silcke:		Kopparm:t dlr. sk.
118 pd. 19 lod à 36 dlr.	4,269: 12	
226 pd. 28 lod à 22 dlr.	4,991: 08	
45 pd. 28 lod à 18 dlr.	825: 24	
20 pd. 16 lod Laccage à 3 d.	61: 16	10,147: 28
Camellgarn:		
32 pd. à 10 dlr.		320:—
Bomulsgarn:		
76 pd. 12 lod à 12 dlr.	916: 16	
232 pd. 24 lod otwinnat à 2 ¹ / ₄ dlr.	523: 31	1,440: 15

		Kopparm:t dlr. sk.
Lingarn:		
31 pd. 24 lod à 2 ¹ / ₄ dlr.	71: 14	
82 pd. 20 lod à 2 dlr.	165: 08	
592 pd. 8 lod diverse priess	741: 26	978: 16
36 pd. 8 lod dito		45: 10
Ullgarn:		
6 pd. 16 lod à 5 dlr.	32: 16	
143 pd. à 4 dlr.	572: —	604: 16
Twåhl för		400: —
		13,936: 21

Stockholm d. A:o 173

Elisabet Fritz.

Sammanlagda uppgingo tillgångarna till 168,296 daler 31 skilling, men som skulderna belöpte sig till 172,034 daler 9 skilling, så kunde »Frun ej tilläggias något såsom fördel ej heller giftorätt efter lag kunnandes Barnen fastmindre något arff eller fäderne tillfalla». Manufakturkontoret fick nu träda emellan, men då änkan tydligen var en duglig kvinna, som även kände fabriken skötsel, blev det hon, som några år framåt fick driva rörelsen. Sitt änkestånd lämnade fru Elisabet snart, redan på våren 1739 trädde hon ånyo i brudstol, med löjtnanten i artilleriet Johan Gustaf Renat. Det var en man med ett brokigt förflutet, och även om han ej tog någon del i sidenfabriken skötsel, äro hans öden så pass ovanliga och märkliga, att de förtjäna ett omnämmande.¹

Renat var född av judiska men döpta föräldrar 1681. Han hade som styckjunkare kommit i rysk fångenskap efter Poltava. År 1711 fördes han till Tobolsk, och fem år senare deltog han jämte andra svenska krigsfångar i en rysk expedition, som hade till uppgift att söka guld i Ostturkestan. Men expeditionen blev överfallen av kalmucker, de som ej dödades släpades bort såsom fångar. En av fångarna, en svensk kvinna, fru Birgitta Ziems, blev slavinna åt själva khanens gemål, och tack vare henne fingo de andra svenskarna det så småningom bättre. Lyckligast gick det för Renat, han

¹ Uppgifterna om Renat äro till största del hämtade ur ett manuskript av med. kand. Sten Reuterskiöld, vilket förvaras i Kungl. Livrustkammarens arkiv.

fick sätta upp ett artilleriregemente, gjuta kanoner och deltaga i ett lyckosamt fälttåg mot kineserna. När han senare gifte sig med fru Birgitta, stod han på höjden av makt, han hade tjugu friköpta slavar och stora rikedomar. År 1733 kunde han åter begiva sig hemåt, och efter en lång och besvärlig resa kom han till Stockholm 1734 tillsammans med sin hustru och fyra kalmucker.

Här hemma blevo de långväga resenärerna föremål för ett stort intresse, tre av kalmuckerna döptes, och Renat själv blev utnämnd till löjtnant och sedermera till kapten i Kongl. Artillerie Corpsen. Några kartor, som Renat fört med sig hem, blevo av betydelse för den vetenskapliga forskningen. Kartorna jämte en praktfull dräkt skänkte Renat till Uppsala universitet. Dräkten, vilken sedermera under benämningen kursosdräkt år 1876 skänktes till Nordiska museet (inv. nr 15579) är för närvarande utställd i Livrustkammaren.

I tre år hade Renat varit änkring, när han som fru Elisabet Fritz' make flyttade ut till sidenvävaregården vid Surbrunnsgatan. Efter Fritz' död hade nämligen änkan och barnen blivit tvungna att slå sig ned i denna avlägsna del av staden. Här uppehöll sig också familjen vid mantalsskrivningen 1739, och allt tyder på, att ett visst välstånd nu åter rådde i fru Elisabets hem. Förutom sin andra man och barnen hade hon hos sig fosterdottern Maja Lisa Wangelia, och tre pigor skötte hushållet. Vid fabriken arbetade sex gesäller, sexton gossar och lika många flickor under mästaren Daniel Cedermarks ledning; i boden funnos bokhållare, informator och piga, och färgeriet å Blekholmen slutligen sköttes av tvenne pigor. Rörelsen synes gå framåt, i hallrättens berättelse 1740¹ får man en synnerligen fyllig och målande bild av den »Fritziske» fabriken; tonen är hoppfull, och man är tydligen synnerligen nöjd med fru Renats göranden och låtanden:

»Framledne Adwocat Fiscalen Fritz Enkjäs, nu Capitainskan

¹ I Komm.koll. årsberättelser. Fabriker, ser. I 1740—47. Denna ytterst intressanta berättelse finnes liksom de i det följande citerade årsberättelserna i Kommerskollegii arkiv i Riksarkivet. Angående dessa berättelsers innehåll och betydelse se Sigurd Wallin, a. a., sid. 55.

fru Elisabeth Renats siden Fabrique i egen gård wid Norr Malms Surbrun, skal effter berättelsen til sista Riksdag bestådt af 28 st. wäfstohlar, 1 stor och 2 st. mindre möhlar, til silkes-Rederiet, samt en Engelsk Präss, och egit färgerij på Blekholmen, tillika med 90 st. arbetare innom wärket, och utom hus af ansenligt förlag uti band wäfwerij på åtskillige ställen här i staden, jemte 2ne stohlar på ladugårdslandet, til Parkums wäfnad och Bomulls lärffter; men wid besichtningen i detta år, har Rätten icke befunnit 1:o mera än 24 st. stohlar i gång, 23 st. deraf med diverse sidentyger, såsom siden, serger, swart gros de tour, serge du soij, Taffter och näsdukar, och 1 D:o med Camelott, de öfrige 4 stohlarne stodo ledige; Noch befants 1 stor Dubbel Garnmöhl och 1 D:o mindre Silkes möhl, En Engelsk präss. En Conrojare med messings wals, samt flere nödige wärktyg i godt stånd.

2:o Til wäfweriet brukas 1 Swänsk Mästare, Daniel Cedermark, som är född av hederligt folk, och tillärd wid denna Fabrique under åtskillige Engelske och Fransyske mästare, som han succederat, och nu har til hielp wid arbetet 10 st. swänska Gesäller och 16 st. läro-gossar.

3:o Wid Silkes Rederiet sysselsättjes innom hus Twenne läro mödrar och 22 st. Dubblererskor, Spolerskor och Winderskor, samt Utomhus 12 st. Spolerskor.

4:o Färgeriet på Blekholmen, hwarest all färgning skier til wärkets behof, undantagandes blådt och grönt, som i anseende til blåkypen hos färgerie societeten beställes, består af en Koppar och en Thenfärg panna, samt bestrides af 2ne Pigor, tilsammans 24 st. stohlar i gång och 65 st. arbetare — — — — —

5:o Af färgat silke fants något i förråd, men mycket litet av rudimaterien.

6:o Bandwäfweriet, som blifwit drifwit medelst förlag hos åtskillige snörmakare, har i brist af debit merendels af stadnat.

7:o Tilwärkningen för et år, är effter general förslagets innehåld och Chartan N. 1.

1402 alr. Siden Serger, 32 alr. Dammast, 297 alr. Pou de Soij, 686 alr. Serge du Soij, 2421 alr. Taffter, 336 alr. Felper, 142 alr.

Silkes Flor, 6 par qwins Silkes strumpor, 375 st. Silkes näsdukar, 8 par qwins Silkes wantar, 3812 alnar sidenband, 1678 alnar half siden tyger, 1259 alr. half siden och ylle Baracaner, 270 alr. $\frac{1}{2}$ siden och ylle Camlotter, 296 alnar Camlott Hollender, 11 stycken Calmink, 640 alr. enkla ylle tyger, 81 alnar tryckta Cassianer, 19 par Reggarns strumpor, 25 par stöflätter, 24 st. Bomulls mössor och 19 par Bomulls strumpor, dock begripes jemväl härunder, en del af det gods, som från förra åhren legat i utsäljningsboden ostämplat, men i detta år blifwit hallat och stämplat.

8:o Huru Fru Renat har disponerat det af Manufactur fonden erhåldne understödet til wärkets bästa, lærer hon effter undfängen befallning til Riksens Höglofl. Ständers Manufactur Contoir sjelf atgifva sin ödmjuka berättelse. Jmedlertid, som fru Renat är et mycket drifwande Fruntimmer, och synes hafwa al flit och möda ospard, til at förbättra sit wärk, hwartil icke ringa kan bidraga den säkra debit, hon har på större delen af sit tilwärcade gods, hos det af Ost Jndiska Compagniet; så anser Rätten ibland andra svårigheter, som hafwa hindrat bemelta fru, at effter sit goda uppsåt för kofra sit wärk, det hon, i brist af Marquetenterij på en så aflägsse ort, nödgas, at hålla alla läro gossarne och större delen af Rederij Folket, som mäst äro Flickor, med nödig kost, husrum och warma i denna dyra tiden.»

Men fabriken uppsving var säkerligen till stor del beroende på de statliga understöden, rörelsen hade här liksom på många andra håll genom alltför stora anslag vuxit ut över den ekonomiska bärkraften.

I början av 1740-talet drog sig fru Elisabet Renat tillbaka, och ledningen övertogs då av den unge sonen Jakob Fritz och Daniel Cedermark.¹ Men rörelsen gick alltmera tillbaka. Det blev åter krig, och dyrtid, penningnöden medförde ett svårt avbräck för den alltför blomstrande industrien. Nu var det icke längre så lätt att erhålla understöd ur manufaktur fonden, understödstagarna hade mångfaldigats och penningvärdet sjönk. Men textilindustrien var

¹ Uppgifter i Manufakturkont. Registratur 1752. Daniel Cedermark fick Komm. koll. privilegium att driva fabriken $\frac{5}{8}$ 1748.

dock hattpartiets speciellt gynnade näringsgren, och allt gjordes för att hjälpa fabrikerna. För den Fritziska fabriken lyckades man vinna en förmögen förlagsman, handelsmannen Johan Gabriel Koschell, delägare i handelshuset Koschell och Conradi, och denne försträckte 1746 fabriken med silke och andra råvaror. Några år senare var ställningen återigen svår, åter måste Koschell träda hjälpande emellan, men denna gång fick Manufakturkontoret garantera understödets återbetalande.¹ Slutligen var en katastrof oundviklig, fru Renat, vilken fortfarande stod som fabriken nominella ägare, fick år 1749 gå i konkurs.² Den störste fordringsägaren, Manufakturkontoret, erhöll efter laga dom fabriken med råvaror och inventarier.³

Året därpå värderas egendomen av bland andra stadsingenjören och rådmannen Petrus Tillæus, och tack vare denna värdering äger man en synnerligen tillförlitlig och fullständig bild av den gamla anläggningen⁴ (jfr fig. 5 och 6). Egendomen bestod nu egentligen av tvenne tomter och gårdar, nämligen den gamla malmgården i hörnet av Surbrunnsgatan och Stora Badstugatan, där fabrikslokalerna voro inrymda, samt den av Fritz tillköpta tomten intill den föregående vid Badstugatan. Denna senare var oansenligt bebyggd, här bodde troligen fabriksfolket, och här voro uthus och en del ekonomitrymmen belägna. Runt hela tomtområdet löpte ett »försvarligt trädplanck», och genom portar kom man in på de båda gårdarna. Vid Surbrunnsgatan låg den anläggning, som tidigare omtalats, nämligen på en övre terrass en tvåvåningsbyggnad och som flyglar nedanför denna tvenne byggnader på en nedre terrass (jfr fig. 6). Den förstnämnda byggnaden, som var tegeltäckt, hade i botten-

¹ Manufakturkont. Registratur 1752 f. 1565.

² Fru Elisabet Renat dog i fattigdom 1752. Hennes tillgångar voro endast 392 daler medan skulderna uppgingo till 3,403 daler. Den största fordringsägaren var Daniel Cedermark, vilken även hade en fordran på 3,020 daler 15 skilling för inestående lön.

Förteckningen över den gamla fruns böcker är i all sin knapphet belysande: »Arndtz Postilla, Swänska Lagboken, Swänska Psalmboken, några förordningar».

³ Slottskansliets utslag den 10/4 1750, stadfäst av Svea Hovrätt.

⁴ Värderingen uppsatt den 6/4 1751, samtidigt använd för brandförsäkring av egendomen. Stockholms Stads Brandförsäkringskont., 1751 års verif. sid. 889.

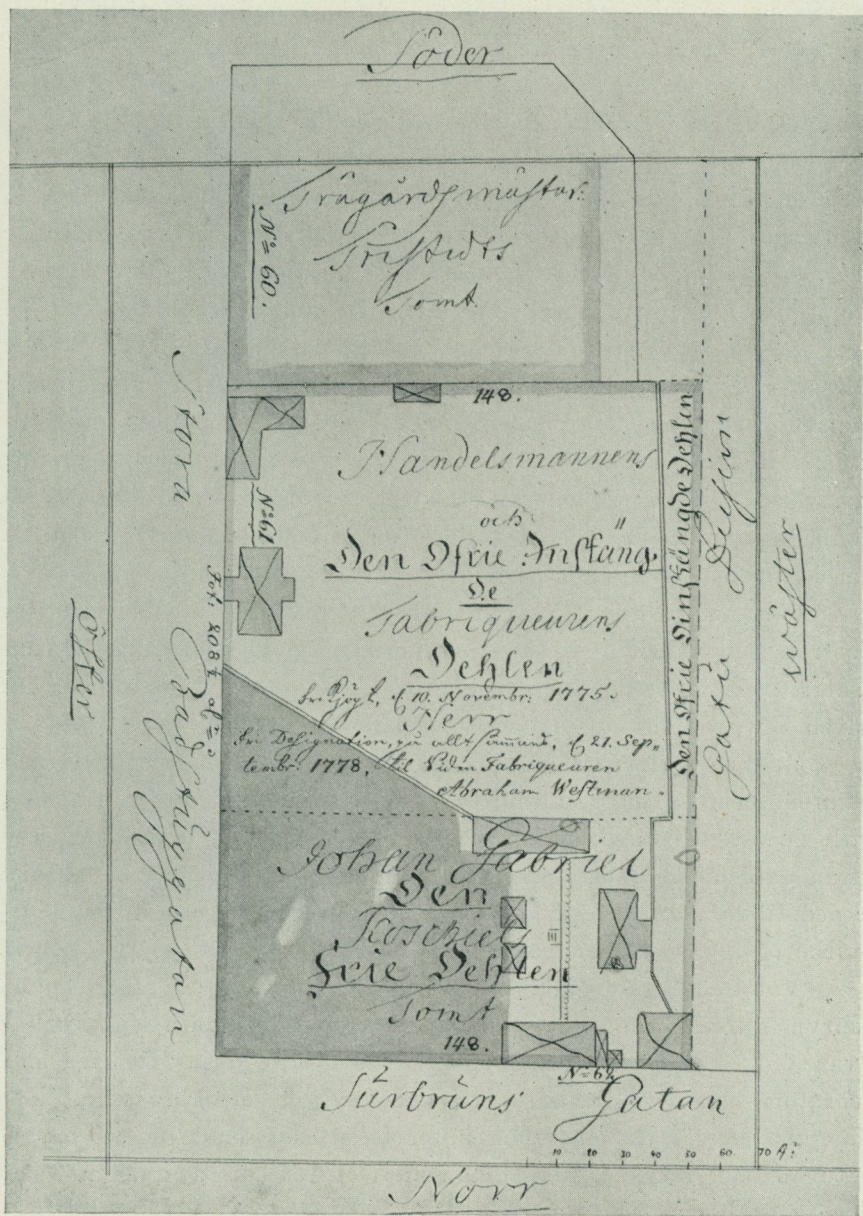

Fig. 5. Den Fritiska gården 1752. Tomtkarta i Stockholms Stadsingenjörskontors arkiv, tillhörig designation av 7/12 1752.

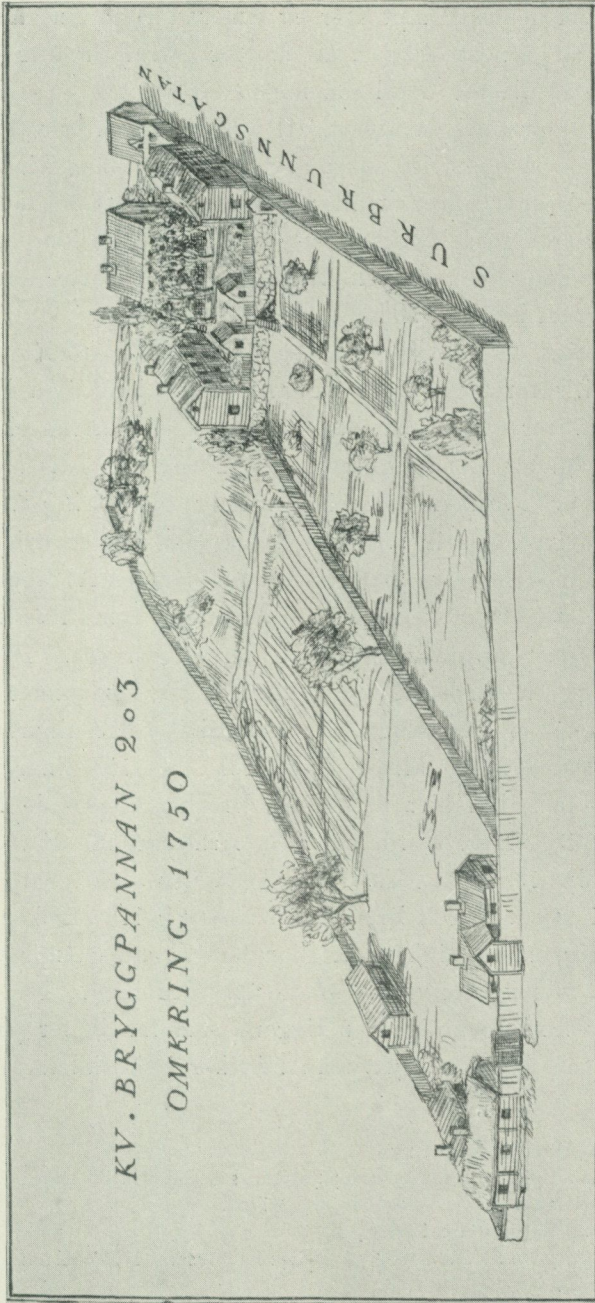
våningen en sal med spis och tvenne kammare med gröna kakelugnar, i övre våningen tre rum med gröna kakelugnar. Till övervåningen kom man genom en yttertrappa på västra gaveln. Rummen hade trägolv samt panelade och målade tak.

Den norra flygeln, som låg i gatulinjen »till vänster om porten», och som i ombyggt skick blivit bekant som Hazeliushuset, var även i tvenne våningar, men hade torvtak. Från gården kom man där in i en smal förstu »med ett litet Contoir av bräder». Till höger i förstun och på östra gaveln låg ett stort rum med sex fönster, som var försett med både öppen spis och grön kakelugn. Till vänster låg köket med »rymlig kiöksspisel, en liten inmurad kopparpanna samt Tvenne enkla Fönsterlufter». Innanför köket låg ett kallrum. Hela övervåningen, till vilken man kom på en kort yttertrappa på västra gaveln, upptogs av ett stort rum med tolv fönster och två kakelugnar. Tvenne välvda källare funnos under byggnaden, den ena med ingång från gården; till den andra kom man från trädgården.

Den andra flygeln var till det yttre »identiskt» lika med den norra, men innehöll i bottenvåningen utom förstun endast tvenne salar, båda med öppen spis och grön kakelugn. I övervåningen var även här en enda stor sal med två kakelugnar.

Mellan flyglarna lågo två små trädgårdspaviljonger på terrassmuren, och på en stentrappa mellan paviljongerna kom man ned till den stora, vanvårdade trädgården, som med ett plank var skild från gården vid Badstugatan. I trädgården fanns en stensatt brunn »med tilhörig Pump och gott Wattn». Söderut låg ett stall av korsvirke med plats för en häst (denna byggnad ej utsatt på fig. 5 och 6).

Vid Badstugatan lågo tvenne låga trähus; det ena med tegeltak inrymde fyra rum, kök och tre vindsrum, det andra med torvtak var vinkelbyggt och låg i tomtens sydöstra hörn. Det innehöll, förutom en välvd källare, två små rum och en bryggstuga. Men byggnaden var illa underhållen, torvtaket hade ramlat in, och bryggstugan var särskilt illa åtgången: »Golfwet härstädes är af Tegel och infallit in emot östra väggen i anseende därtill at hwallfwen på den härunder warande kiällaren gådt sönder, och taket som är panelat nedbögt af öfra Takets Tyngd, hwilket aldeles därå ligger.»

KV. BRYGGPANNAN 203
OMKRING 1750

Fig. 6. Den Fritziska gården omkring 1750. Rekonstruktionsskiss på grundval av tomtkartan, fig. 4, och värderingshandling från år 1751. Längst upp vid Surbrunnsgatan själva sidenväveriet och nedanför terrassen trädgården. Vid Stora Badstugugatan bostäder för fabriksfolket m. m., vid tomtränsen ligger ladugården. Teckning av förf.

»Wäster om denne Tompt åter en timbrad Byggning med Bräd-tak, som består af, Ett Fåhus, ett d:o för Swijn Creatur samt ett afträde, jemte skulle öfwer alltsammans.»

Det var ursprungligen avsett, att egendomen efter värderingen skulle försäljas på offentlig auktion,¹ men då Johan Koschell nu uppträdde med krav på ersättning för sina förskott och understöd, fann man tydligen fördelaktigare att överlämna fabriken till denne förmögne köpman,² och Manufakturkontoret uppsatte därvid ett enda villkor: fabriken skulle hållas i gång.³

Otvivelaktigt var denna överlåtelse det klokaste Manufakturkontoret dittills företagit sig i sin strävan att hålla den Fritziska fabriken på fötter. Rörelsen hade äntligen erhållit en ekonomisk ryggrad, och under handelshuset Koschell och Conradis finansiella ledning gick nu fabriken en relativt lång blomstring till mötes. Vid mantalsskrivningen år 1760 finnas ännu ganska få arbetare vid sidenfabriken, men fem år senare, då sidenfabrikören Abraham Westman leder företaget, sysselsätts 56 arbetare, och tillverkningens årsvärde har gått upp till 58,367 Daler silvermynt. Det är en både rikhaltig och värdefull uppsättning tyger, som under år 1765 vävts i fabriken 24 vävstolar⁴: »Race de Sicille 853 alnar, droguet 1807 alnar, Damast 806 alnar, Brocherat Taft 159 alnar, Diverse Tafter 1588 alnar, Halfsiden 892 alnar, Brocherat Gros de Tour 107 alnar, satin 519 alnar, Bordalon 873, Armosin 369, Sarce de Soi 206 alnar, velp 19 alnar, Taft de Foala 614 alnar, Sarce de Soi Näsdukar 431 stycken, och Brocherade mösstyg 116 stycken.»

En lycklig omständighet har gjort att några sidenprover från den Fritziska fabriken blivit bevarade till våra dagar. I Kommerskollegii arkiv finnes nämligen en liggare, som innehåller prover på ylle-, siden- och bomullstyger från fabriker i Stockholm år 1751.⁵

¹ Enligt ovan citerade värdering.

² Sekreta Handels- och Manufakturdeputationens beslut den 30 mars 1752.

³ Manufakturkontorets överlåtelsebrev d. 7/7 1752.

⁴ Komm. koll. årsberättelse 1765.

⁵ Komm. koll. arkiv. Industri-, vävnadsprov, liggare 1751. Kammarkontorets arkiv. Nu i Riksarkivet.

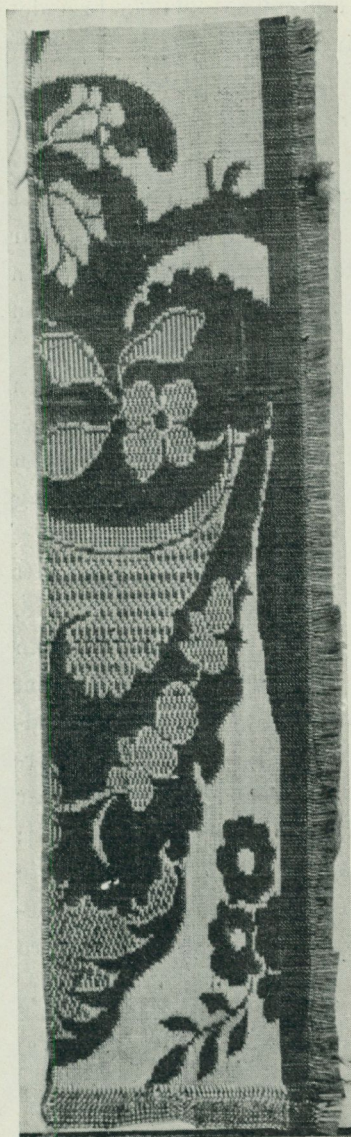

Fig. 7. Race de Sicile i mellanblått och vitt. Längd 19,2 cm. Fig. 8. Race de Sicile i rödbrunt och vitt. Längd 20,5 cm. Prover på tillverkningar från Fritziska sidenfabriken 1751. Kommerskollegii arkiv.

Tyvär är en stor del av sidenproverna bortriven, men den ena av de båda sidor som representera den Fritziska fabriken är i det närmaste fullständig: sju prover visa här fabriken tillverkning av droguet, race de Sicile och serge (fig. 7—12; ett slätt, vitt sergeprov är ej avbildat). Däremot äro icke mindre än sju prover av randig taft försvunna.

Droguet, som i Sigurd Wallins tidigare nämnda uppsats blivit utförligt behandlad, är en småmönstrig, hård och fast vävnad, där mönstret, som ligger i flera plan, bildas av de utanpå vävytan liggande varptrådarna. Race de Sicile däremot är en slät tvåfärgad vävnad, oftast med ett blommönster mot ripsartad botten.¹

Det går oavbrutet framåt, 1769 äro 31 vävstolar i gång,² och 1775, då kulmen synes vara nådd, finnas 52 vävstolar och 99 arbetare.³ Värdet av det under året tillverkade är nu icke mindre än 151,388 daler silvermynt,⁴ alltså en anmärkningsvärt stark ökning på de tio år, Abraham Westman varit knuten vid fabriken.

Mäster Westman hade tydligen vid denna tidpunkt funnit, att sidenfabriken var ett lönande företag, ty några år senare, år 1778, köpte han den av kommerserådet Georg Conradi,⁵ vilken efter Johan Gabriel Koschells död⁶ var ledare av handelsfirman. Abraham Westman, som redan länge bott i gården vid Surbrunnsgatan, iståndsatte och reparerade några av de gamla byggnaderna, brandförsäkrade egendomen på nytt⁷ och fortsatte driften, som några år framåt synes ha varit mycket lönande. Han hade en stor familj; vid mantalsskrivningen 1780, då han hade varit gift 15 år, inte mindre än elva barn och många tjänare: informator, magasinsbetjänt, dräng, tre pigor och amma. Men av de 89 arbetarna voro

¹ Angående dessa vävnadssorter, deras teknik och mönsterförråd, se vidare Svensk rokokó i Nordiska museet, Stockholm 1924, sid. 46—51 samt S. Wallin och I. Henschen a. a.

² Komm. koll. årsberättelse 1769.

³ » » » 1775.

⁴ Med nuvarande myntvärde mer än $\frac{1}{2}$ miljon kr.

⁵ Stadsing. kont. arkiv, Fria, del 11, sid. 484.

⁶ Johan Gabriel Koschell dog $\frac{7}{3}$ 1766. I bouppteckningen upptages ej sidenfabriken.

⁷ Stockholms Stads Brandförsäkr. kontor, 1786 års verif. fol. 785.

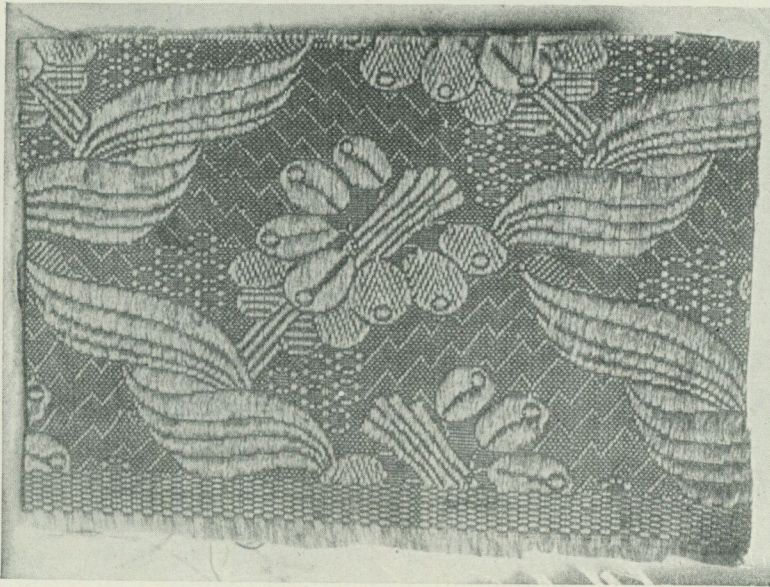

Fig. 9. Blå sidendroguet från Fritziska fabriken 1751. Längd 9,3 cm.

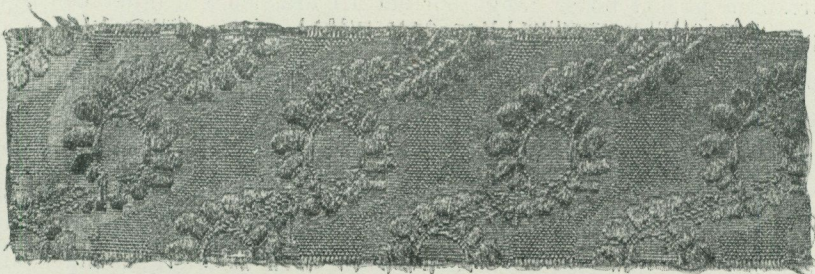

Fig. 10. Svart sidendroguet från Fritziska fabriken 1751. Längd 12,3 cm.

endast ett fåtal bosatta på platsen, därav två mästare, en gesäll, en vinderska, en rämerska och en lärling. Någon större förändring eller ombyggnad hade dock ej skett sedan Koschell erhöll fabriken. Visserligen hade säkerligen en del av fabrikslokalerna ändrats åtskilliga gånger, allteftersom vävstolarnas och arbetarnas antal växlat, men byggnaderna lågo kvar på sina gamla platser. Endast de båda paviljongerna voro försvunna, och torvtaken hade utom på byggnaden vid Surbrunnsgatan ersatts av tegeltak. Den sydvästra

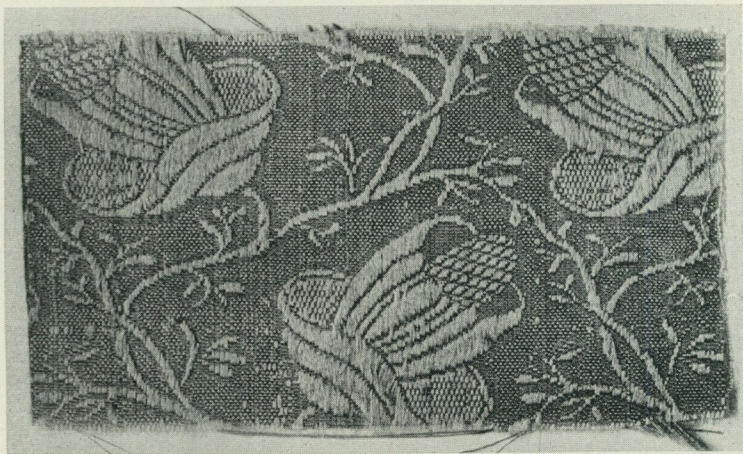

Fig. 11. Grön sidendroguet från Fritziska sidenfabriken 1751. Längd 9,4 cm.

delen av tomten hade blivit tobaksland, och en torklada med tegeltak hade uppförts vid södra tomtgränsen.

Så småningom tröttnade tydligen den ganska förmögne sidenfabrikören på att bo så långt bortom all ära och redlighet och flyttade fördenskull in till en centralare del av staden; redan 1780 köpte han gård i Drottninggatsbacken,¹ där han troligen även bodde, men år 1790 finna vi honom bosatt Drottninggatan 3.² De utrymmen vid Surbrunnsgatan, vilka han disponerat såsom bostad, synas för övrigt mer än väl ha behövts för alla de personer, som vid denna tid voro bosatta där, och vilka alla arbetat eller arbetade vid fabriken. Där funnos sidenmästareänkan Greta Häggman med sin son, sidenvävaregesällen Nils, sidenvävaregesällerna C. W. Jering, Johan Bergström och Anders Stenberg, sidenvävareverkgesällen E. Enberg, sex tygvävaregesäller samt åtskilliga änkor och jungfrur.

Den 21 februari 1786 dog Abraham Westmans hustru, fru Anna Susanna Hiolman, efterlämnande make och tretton barn, av vilka den

¹ Stadsing. kont. arkiv, Fria, del 12, sid. 152. Föregående ägare voro hovintendenten Johan Hårlemans arvingar. Som ett kuriosum kan meddelas, att 100 lod arbetat silver ingick som gåva i betalningen.

² Stockholms stads och handels vägvisare 1789. Denna adress kan möjligen endast åsyfta försäljningsbutikens adress.

Fig. 12. Vit sidendroguet från Fritziska sidenfabriken 1751. Längd 12,1 cm.

äldsta dottern ännu ej fyllt tjugu år och den yngste sonen August var tre år gammal. Märkligt nog nådde de flesta av barnen mogen ålder, en av sönerna, Henric Jacob, blev liksom fadern sidenfabrikör, sonen Edvard läkare, Fredrik Wilhelm bryggare och den näst yngste sonen Axel tobaksfabrikör. Huruvida Abraham Westman var befreundad med den vittutgrenade och mångomtalade bryggarsläkten Westman är mig icke bekant.

Närmare ett halvår efter fru Westmans död förrättades bouppteckningen,¹ vilken lämnar oss bilden av ett förmöget och gediget borgarhem. Fabriken behandlas tämligen summariskt i förteckningen, den skulle ju i alla händelser även i fortsättningen drivas av maken. Rörelsen synes dock nu återigen sakta gå nedåt, vävstolarnas antal har sedan 1780 minskats med tio stycken; nu äro 35 stolar i gång och »en hop sönder tagna och nerlagda». Men det inneliggande lagret är rikhaltigt och värdefullt, enbart »silkekull och garn» värderas till 3,294 rdr., och bland sidenvarorna nämnas »moir, race de maur, race de Cesill, taft de lustre, sarge de soije, lyst-rum, droguet, bourdalon, florsdukar, damascherade dukar och kamel-

¹ Rådhusarkivets bouppteckningar 1786, del 2, sid. 147 ff.

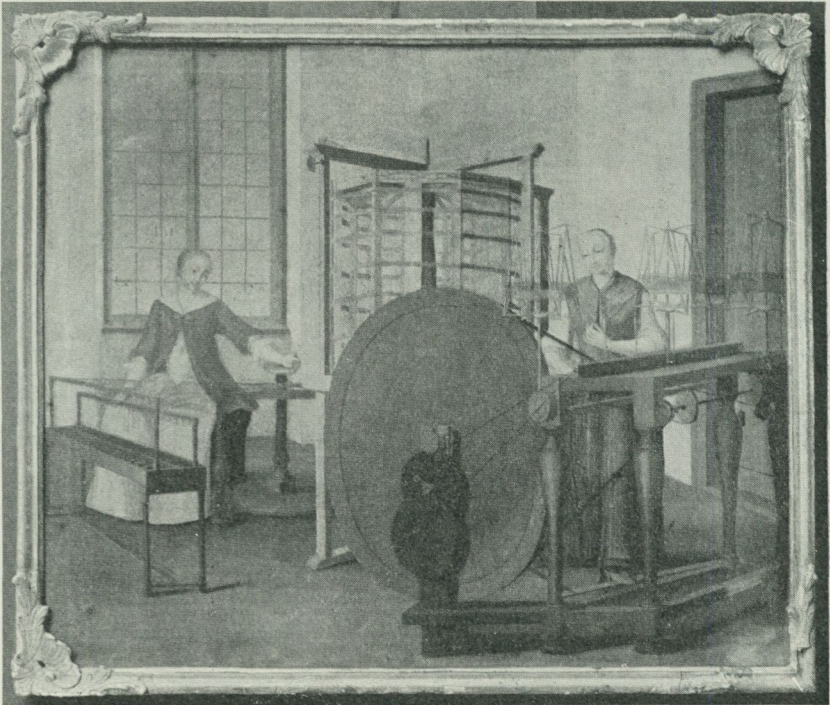

Fig. 13. Varpning och spolning. Målning å dörröverstycke från sidenfabrikören Rudolf Stenbergs hus i Stockholm. Omkring 1770. Längd 118 cm. Nord. Mus. 85 861 d.

hårsvästar.» Den gamla fabriken hade också en stor och förnäm kundkrets, bland de många gäldenärerna finner man såväl »Kongl. Majestet» som hertigarna Carl och Fredrik Adolf.

Det är nog så förklarligt, att Abraham Westman snart sökte sig en ny maka, hans stora barnskara och vidlyftiga hushåll krävde en erfaren husmoders omsorger, och redan året efter den första hustruns död gifte han om sig med Anna Maria Stenberg, dotter till sidenfabrikören Stenberg. Äktenskapet blev icke långvarigt, redan år 1790 upplöstes det genom sidenfabrikörens död.

Vid Abraham Westmans frånfalle var ännu välstånd rådande, hemmet var rikt och välförsett, fabriken hade ännu många vävstolar uppsatta, och varulagret var stort.¹ Av bouppteckningen kan

¹ Rådhusarkivets bouppteckningar 1790, del 1, sid. 160 ff.

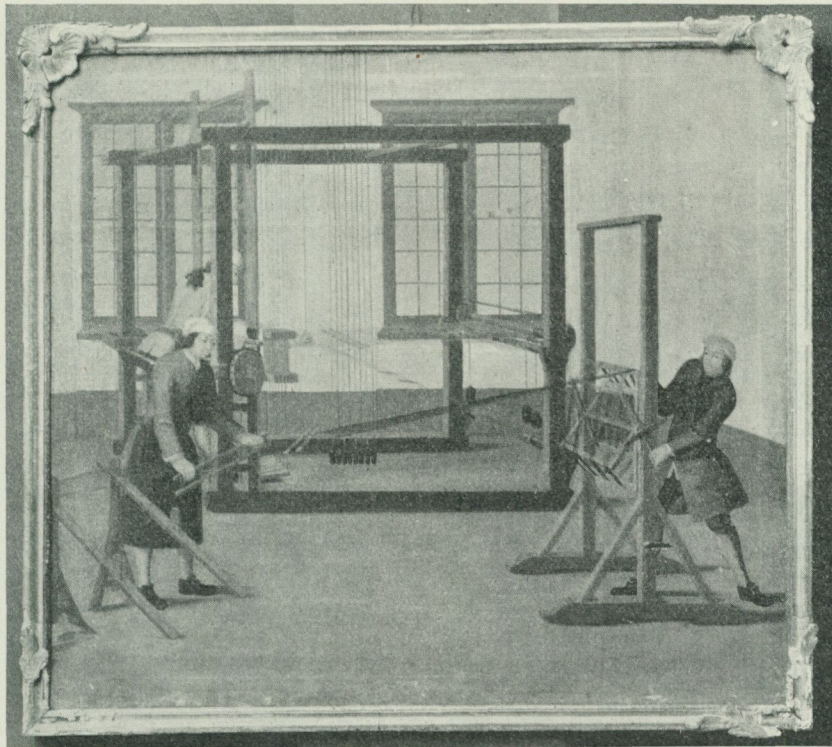

Fig. 14. Sidenvävning och sträckning av varpen. Målning å dörröverstycke från sidenfabrikören Rudolf Stenbergs hus i Stockholm. Omkring 1770. Längd 118 cm. Nord-Mus. 85 861 a.

man icke utläsa, att tiderna nu blivit sämre, men årsberättelserna tala ett ganska tydligt språk; år för år minskas arbetarnas antal och värdet av det tillverkade, allt färre vävstolar äro i gång, och allt färre sidensorter fabriceras. Dödsåret äro arbetarna 26 och tillverkningsvärdet endast 2,787 rdr.¹

Abraham Westmans bouppteckning är synnerligen givande. Den är icke endast, som de flesta bouppteckningar från tiden, i fråga om möbler och heminredning kulturhistoriskt intressant: genom den minutiöst noggranna förteckningen över fabriksinventarier och varulager är den onekligen industrihistoriskt sett ett värdefullt doku-

¹ Komm. koll. årsber. 1790.

ment.¹ Anmärkningsvärd är den synnerligen långt drivna specialisering, som rådde vid fabriken, och som i någon mån torde tillfredsställa även ett ganska modernt krav på industrimässighet.

Som en knapphändig, men ganska intressant illustration till bo-uppteckningarnas torra uppgifter kunna ett par dörröverstycken tjäna, vilka tillhört Abraham Westmans svärfaders, sidenfabrikören Rudolf Stenberg, hem i Stockholm (fig. 13—14). Visserligen torde dessa målningar återgå på utländska kopparstick av undervisande karaktär, men de visa säkerligen ändock ganska troget utseendet av en svensk sidenfabrik. De svenska fabriken arbetade ju vid denna tid helt och hållet efter utländska förebilder, och en smula lokalfärg har väl den svenske hantverkare, som utfört målningarna, kunnat förlåna sitt verk.

Tre av sönerna Westman övertogo efter faderns död fabriken. Den drevs av den näst äldste sonen, sidenfabrikören Peter Gustaf Westman, medan tvenne yngre söner, lanbrukaren Johan Abraham samt grosshandlaren och sidenfabrikören Henric stodo som ägare av gården. Under deras tid blev det åter ett relativt uppsving, men man nådde dock aldrig upp till samma resultat som fadern. Det ryska kriget och de stormiga händelserna ute i världen hade orsakat en långvarig och svår dyrtid, och överflödsförordningarna och kanske även införandet av svenska dräkten gjorde, att sidenet icke längre var en så begärlig handelsvara. Man kan utan tvivel även utläsa en svängning i tidens mod, när tillverkningen vid sidenfabriken år 1795 endast omfattade taft, satin, sarge de soije och damastdukar.² Det var icke längre rokokons och den gustavianska tidens elegant mönstrade sidentyger, som voro moderna, tidens stränga och släta stil krävde enklare stoffer i dräkt och utstyrsel. Men härmed hade också den konstnärligt högtstående och förnämliga sidenindustrien gått sin undergång till mötes.

De fåtaliga tygsorterna gjorde, att ett stort antal vävstolar blevo överflödiga, de minskades på fem år från 26 till 14.³ Även arbetarna blevo något färre, och de oanvända utrymmena uthyrdes

¹ Förteckningen publiceras i sammandrag som bilaga 1.

² Komm. koll. årsber. 1795.

till bostäder. För första gången möter man hyresgäster på Koschells backe eller Henriksdal, som gården då även kallades. Det var en otrolig massa människor, som vid mantalsskrivningen 1800 funnos här ute: sju sidenvävaresäller, en sidenvävarlärning, en linne- och bomullsvävarmästare, en tygvävaresäll, en sidenvävaränka, en strumpvävaränka, en tygvävaränka, en kattunblekaränka, en »K. Hoflakej», en skomakargesäll, en timmergesäll och en timmerdräng, en artillerist, en trädgårdsdräng, två husdrängar, en murargesäll, en järnkrämare, en gardessoldat, två dragoner, en stadssoldat, tre soldatänkor, en soldathustru, en dödgrävaränka och slutligen »en utfattig jungfru». Då de flesta dessutom hade familjer, förstår man, att utrymmet verkligen tillvaratogs.

År 1801 sålde de båda bröderna Henric och Johan Abraham Westman gården till sidenvävaren Nils Häggman, vilken alltsedan sin gesälltid hade arbetat vid fabriken och bott på platsen.¹ Enligt Kommerskollegii årsberättelser drevs emellertid den »Frittziske» fabriken alltjämt av P. G. Westman, och då Nils Häggmans namn icke återfinnes i berättelserna, får man antaga, att P. G. Westman även under Häggmans tid kvarstannade som ledare av fabriken vid Surbrunnsgatan.

Det ser icke ut, som om byggnaderna under 1700-talets sista decennier hade blivit alltför väl underhållna. Speciellt den gamla byggnaden vid Surbrunnsgatan hade blivit illa åtgången av tidens tand, torvtaket var otätt, fukt och röta hade trängt in i väggarna och förstört timret. Vid en brandsyn blev det klagomål, och Byggnings och Ämbets Kollegiet lade ej fingrarna emellan:²

»Sedan höglof. Öfver-ståthållare Embetet i anledning af inkommen Brandsyns Rapport förwist till Collegium at profwa och sig utlåta, huru förhållas bör med en uti Fabriqueren N. Häggmans på Norrmalm vid Surbrunnsgatan i qvarteret Bryggaren (sic) under N:o 62 belägna Egendom till wänster om porten stående gammal och bristfällig trädbyggning av Twänne wåningars höjd med Torf-

¹ Stadsing. kont. Fria 16, sid. 59.

² Stockholms Stads Byggnings och Embets Collegii protokoll den 11. okt. 1803. I Rådhusarkivet.

tak; samt herr Rådmanen ädel och högaktad Johan Eric Blom tillika med vice Stads Architecten högaktad C. C. Giörvell efter hållen besigtning deraf utlåtande afgifwit, så

Resolverades.

Aldenstund wid hållen besigtning den uti Fabriqueren Häggmans ofwanberörda gård till wänster om porten stående trädbyggning av 2ne wåningars höjd med torftak befunnits wara til tak och öfwer wåning så bofällig at med bibehållande af byggningens nuwarande höjd någon reparation icke tillåtas kan; Fördenskull och som deremot trädwirket uti nedra wåningen befunnits wara uti gådt stånd, hwarföre och Fabriqueren Häggman anhållit om tillstånd at förminska byggningen till en wånings höjd; altså och i stöd av 7 § uti Kongl. Majts Nådiga förordning angående husreparationer i Stockholms Stad den 7 martii 1737 pröfwer Collegium skjäligt åläggä Fabriqueren Häggman at wid 3 rd. 16 sk. wite innan April månads slut nästkommande år låta afrifwa såwål det bristfälliga torftaket som öfre wåningen af merberörda trädbyggning, derefter Häggman sedan byggningen såmedelst blifwit minskad en wåning bewiljas at utwändigt panela och täcka densamma med nytt tegeltak hwarwid likwål Häggman förbjudes at uti winden inreda rum med eldstäder hwilken af Collegium fattade Resolution kommer efter anslag at nästa Torsdag den 10 i denna månad utgifwas.»

Troligen följdes wid ombyggningen ganska noga de direktiv, som givits från höga vederbörande. Överwåningen revs ned, väggarna lappades; kanske måste man med hänsyn till det gamla och dåliga timret göra reparationen ganska omfattande. Ett nytt och kraftigt bjälklag lades in för att hålla samman de gamla väggarna, och byggnaden täcktes med ett högt tegeltak.

Härmed fick »Hazeliushuset» till det yttre det utseende, som det ännu i dag har: panelade och gulmålade fasader med höga, tättsittande fönster, som smyckas av enkla, men vackert utformade omfattningar, en enkel taklist och ett högt brutet och avvalmat tak (fig. 1). Det är 1700-talet och den gustavianska stilen, som domiera i denna arkitektur, stilväxlingarna följde bland de bredare

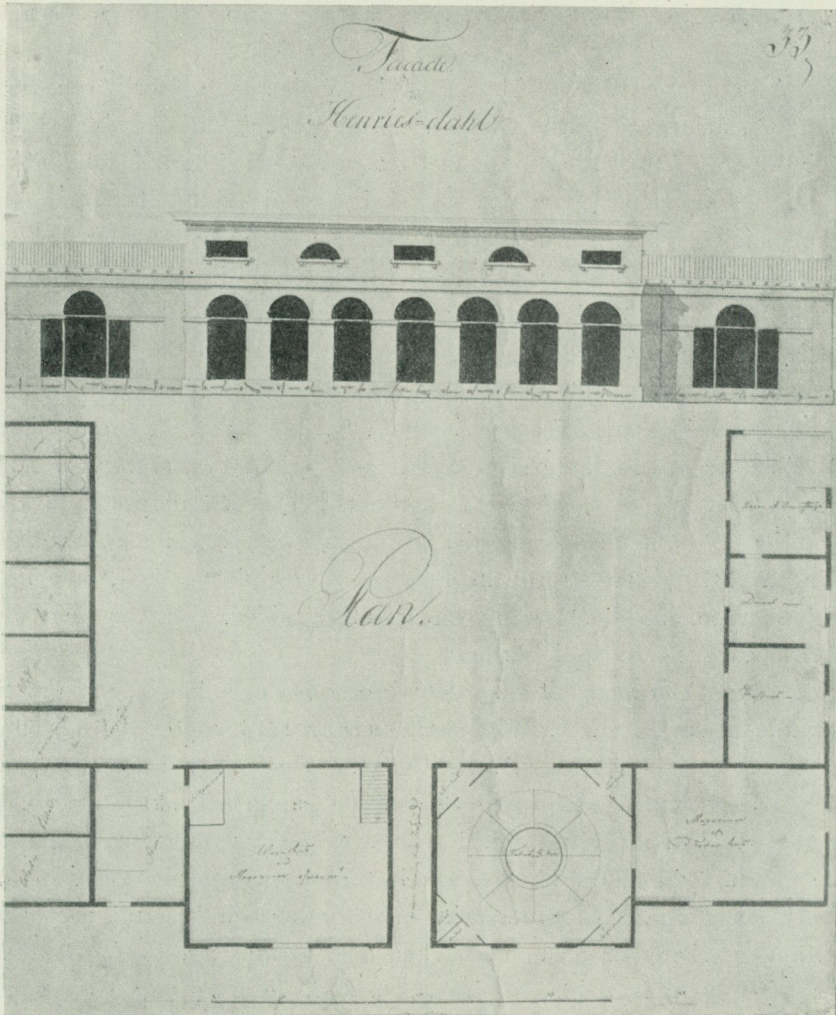

Fig. 15. Byggnadsritning till en »lerhusbyggnad» i den gamla Fritziska gården 1813. Huset låg med fasaden åt trädgårdens södra sida. Innehöll som synes fåhus för 8 kor, vagnshus, stall, vedbodur, kuskens och dejans rum m. m. I Byggnadsnämndens arkiv.

lagren ofta icke de gränser och årtal man är van att av hävd sätta.

I husets inre bibehöll man troligen den gamla planen, som tidigare beskrivits; den nuvarande inredningen med sina många

rum och sin stora vindsvåning härrör från en något senare tid.¹

Allt syntes till att börja med gå den nye fabrikören väl i handom, arbetarnas antal ökades, och år 1805, då tillverkningsvärdet var över 15,000 rdr., dunkade 32 vävstolar i fabrikslokalerna.² Men tre år senare var det åter krig och dyrtid, Nils Häggmans ekonomiska resurser voro snart uttömda, och år 1809 gjorde han konkurs med endast något över 1,000 rdr. i tillgångar.³ Gården såldes på stadsauktion, där kramhandlaren Abraham Theel inropade den för 3,700 rdr.⁴

Theel, som bodde i Staden, blev nu även sidenhandlare, men fabriken leddes allt framgent av P. G. Westman. Tydligt hade fabriken trots allt kvar sitt gamla goda rykte, ty såväl Karl XIII som åtskilliga bland högadeln hörde till Theels kundkrets. Egen- domligt nog nämnes icke sidenfabrikens existens vid mantalsskrivningen 1810, »här är tobaksplantage» heter det endast, men flera sidenväware, både mästare och gesäller, sidenväverskor och vinderskor, voro bosatta i gården.

Efter Abraham Theels död⁵ innehades egendomen en kort tid av kommissarien H. N. Wiggman, men år 1813 köptes den för 6,000 rdr. av kramhandlaren H. R. Carger,⁶ som själv bosatte sig där och även satte i stånd en del av de gamla och skröpliga byggnaderna. Hans första åtgärd var att bygga nya uthus, några av de gamla byggnaderna revos och i stället uppfördes en »lerhusbyggnad», en långa med framspringande flyglar och kraftigt mittparti, vilket markerades med blindarkad och attika (fig. 15).⁷ Det hela är ytterst typiskt för empiren, som älskade att giva de mest obehagliga uthus en något pretentiös arkitektonisk utsmyckning.

¹ Ovanstående bygger på iakttagelser, gjorda under Hazeliushusets flyttande, meddelade av intendenten Sigurd Wallin.

² Komm. koll. årsberättelse 1805.

³ Rådhusrättens värderingar 1809. N:o 17. Rådhusarkivet.

⁴ Stadsing. kont. arkiv, Fria 17. sid. 244.

⁵ Siden- och kramhandlaren Johan Abraham Theel dog $24/5$ 1811. Bouppteckning samma år, del 4, sid. 687 ff.

⁶ Stadsing. kont. arkiv, Fria 18, sid. 356.

⁷ Byggnadsnämndens arkiv 1813, fol. 133. Egendomen kallas här Henricsdal.

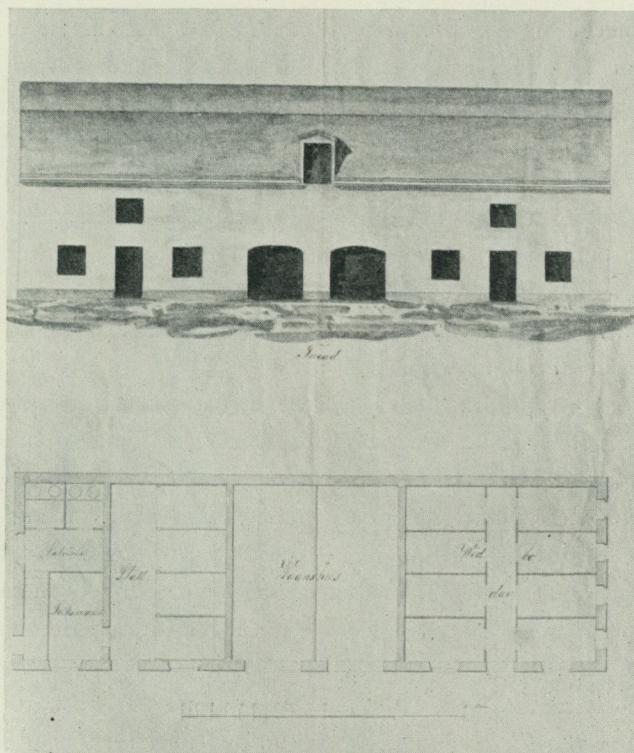

Fig. 16. Byggnadsritning till uthus i den gamla Fritziska gården 1843. Samtidigt med att detta hus uppfördes »nordväst på tomten vid Surbrunnsgatan,» reparerades en av byggnaderna vid Badstugatan. I Byggnadsnämndens arkiv.

Ännu under Cargers tid ledde den nu snart femtioårige P. G. Westman fabriken, som dock sjönk ned till ett allt mera blygsamt omfång. År 1810 synes vara den definitiva vändpunkten, då tillverkades alltjämt siden: taft, satin, sammet, felb, »Leventin», rips, flor och dukar, men några år senare fanns det endast tvenne arbetare, och utom dukar vävdes nu endast flor.¹ Det sista året, som den gamla Fritziska fabriken nämnes, är 1817. Då voro vävstolarna och arbetarna fyra till antalet, och tillverkningen hade inskränkts till dukar, inalles 778 stycken.¹ Året därpå den 6 april gick Peter Gustaf Westman ur tiden,² och fabriken nedlades därmed för alltid.

¹ Komm. koll. årsberättelser.

² Bouppteckning 1818, del 1, N:o 369. Rådhusarkivet. P. G. Westman synes

Förmodligen var det just vid denna tid, när fabriken hade upphört, som ägaren företog en hel del ganska genomgripande reparationsarbeten i gården vid Surbrunnsgatan. Huset på översta terrassen revs ned, den södra flygeln reveterades och putsades, och »Hazeliushuset» fick en inredning efter tidens smak; en vindsvåning inreddes, där en del av de gamla 1700-talsdörrarna, en blåmålad kakelugn och andra omoderna detaljer kommo till användning.

Några decennier senare brandförsäkrades hela egendomen, som därvid blev uttömmande och ingående beskriven.¹ Om »Hazeliushuset» heter det i denna beskrivning:

»Öster om planket och portarne, invid Surbrunnsgatan en 29³/₄ alnar lång 13¹/₄ alnar bred en våning hög, ut- och invändigt panelad, utvändigt oljemålad timmerbyggnad på hög stenfot. Under östra delen af denna byggnad finnes en hvälfd källare till större delen öfver jord och tillgänglig från trädgården genom trädörr samt under den vestra delen, med nedgång från köket, genom lucka på stentrappa försedd med trästeg en hvälfd källaresvale och en hvälfd källare afplankad i tre delar samt utbygd på vestra gafveln med plåttak och under jord. *Bottenvåningen*, har 4³/₄ alnars höjd samt innehåller en från gården tillgänglig förstugu med brädgolf och ett kontor o. en tambur med en wedlår: sex rum med kakelugnar, tapeter, en garderob, flygeldörrar, dels bröstpaneler, dels fot- och bröstlister: en passage med en garderob och ett kök med spis, tvänne ugnar, väggfasta hyllor och skåp; öfverallt panelade tak; i rummen öfverdragna med papper. Från förstugan går trätrappa till *windsvåningen* som med 3³/₄ alnars höjd består av förstugu med en sidogång, sex rum men fyra kakelugnar och tre kallrum, alla med tape-

ha samlat en smula kapital under sin verksamhet på fabriken, troligen emedan han alltid endast varit löntagare. Elva av syskonen levde vid bouppteckningens uppsättande.

Bland inventariet upptages 1., 2. och 3. klassens prima lärfter summa 1471 ¹/₂ alnar à 24 sk. Under fabrikseffekter märkas: 2 redskaper till blommerade arbeten, raserade; 10 slåta redskaper med rider (?), 4 vävstolar till slätt arbete, dessutom templar, bobiner, handrullar, silkesstock m. m. Färdiga arbeten bestodo endast av blockdukar med och utan frans.

¹ Stockholms Stads Brandförsäkr. arkiv, 1862 års verif. Band III, fol. 1499 ff.

ter, panelade tak, fot- och bröstlistor. Genom lucka i förstugutaket uppgång till vinden på hanbjelkarne. Yttertaket är brutet, täckt med tegel och försedt med nock af jernplåtar, hvarmed tre fönsterkappor åt gatan och tre dylika kappor åt gården jemväl äro beklädda.»

I allt väsentligt återger denna beskrivning husets utseende efter ovannämnda ombyggnader och sådant det i närvarande stund ter sig på sin nya plats på Skansen.

Gårdens utseende vid samma tidpunkt framgår ganska tydligt av den tidigare reproducerade kartan (fig. 2). Man ser där Hazeliushuset vid Surbrunnsgatan, mitt emot detta på terrassen det då vitrappade tvåvåningshuset och där bakom ett uthus. Vid trädgårdens södra gräns ligger den stora ladugården, som hade byggts av Carger (enl. ritningen fig. 15). Och vid Badstugatan ligga de gamla kåkarna alltjämt kvar.

Kryddkramhandlaren Carger själv bodde vid denna tid i det vita tvåvåningshuset, där han hade rum med sidenmöbler, stor familj och många tjänare.¹ I de små kåkarna vid Badstugatan, där en mängd fattigt folk bodde, funnos ännu ett par sidenvävare kvar, nämligen en gesäll och två lärlingar, vilka alla arbetade i Schönherr och Lundgrens sidenfabrik. Men det gula huset vid Surbrunnsgatan hyrde Carger ut, år 1820 bodde premieringenjören N. C. Brovallius med familj här, tio år senare grosshandlaren Lars Lönroth med familj och bodbetjänt. Och år 1831 flyttade kaptenen vid »Fältmätnings Brigaden af Kongl. Ingenieur Corpsen» Johan August Hazelius med hustru, den femårige sonen Hans August och en piga in i huset vid Surbrunnsgatan.² Här var det, som sonen Artur två år senare, den 30 november 1833, såg dagens ljus, och i den gamla sidenvävaregården framlevde Artur Hazelius sina första levnadsår.

Det är också som Artur Hazelius' födelsehem denna gård har fått sin berömmelse, det är därför som den gula byggnaden nu flyttats till Skansen. Men det kan måhända vara intressant att veta, att den tidigare haft en lång, växlingsrik och märklig historia.

¹ Mantalslängd 1820.

² Uppgifterna ur mantalslängderna från resp. år.

Några korta notiser kunna komplettera det ovanstående. År 1834, medan ännu kapten Hazelius bodde kvar, gjorde kramhandlare Carger konkurs, och sockerbruksidkaren C. H. L. Schwiedler köpte »gårds-, trädgårds- och plantagetomt» för 12,700 rdr.,¹ och eftersom Schwiedler bodde på Blasieholmen, fick gården åter tjäna som malmgård. Därefter bytte gården ofta ägare. En kort tid omkring år 1840 var här bandfabrik, och en senare ägare var spelkortsfabrikören A. Bohman, »Bohmans flickors» upphovsman. Den lilla idylliska gården har använts som sommarnöje av åtskilliga gamla stockholmsfamiljer, ty ända till slutet av århundradet behöll denna trakt av staden sin lantliga karaktär, långa röda plank, låga byggnader och sammangyttrade kåkpartier kantade de landsvägsliknande, nödortfittigt stensatta gatorna.

År 1871 förvärvade sällskapet »Vänner till Pauvres Honteux» tomten, och som »Pauvres Honteux» torde den stora gården vid Odengatan vara välbekant för stockholmarna.

Så småningom förändrades också trakten. Odengatan drogs fram, hyreshus och höga kvarter växte upp, och slutligen efterträdde en bred avenue Badstugatans kåkrader. Den gamla gula och låga byggningen låg som en främmande relik ensam kvar i den nya stadsdelen, och när den år 1916 av Pauvres Honteux skänktes till Skansen, hade den redan länge varit ett stockholms-historiskt minne. Nu reser sig byggnaden uppe på Skansen, icke endast till åminnelse av Artur Hazelius, Nordiska museets och Skansens skapare, utan även som ett minne av det Stockholm som försvunnit.

¹ Stadsing. kont. arkiv, designationsbok 31, sid. 195.

Bilaga 1.

UTDRAG UR SIDENFABRIKÖREN ABRAHAM WESTMANS
BOUPPTECKNING D. $\frac{26}{4}$ 1790.I Rådhusarkivet, 1790 års inventariers I:a band, fol. 183—192 $\frac{1}{2}$.

N:o I.

Förteckning å de wid Fritziske Fabriquen befintlige Sijden samt ylle wäfstolar jämte Redskaper:	2 st. Twinmölar
4 st. Tafts stolar	1 Rännmöl
2 st. $\frac{6}{4}$ b. Duks ditto	2 st. Spolräckar
4 st. $\frac{5}{4}$ b. dito ditto	1 st. Bomställning
1 st. $\frac{5}{4}$ b. faconner: Tafts dito	Diverse Fabriques Redskaper laut efterföljande Specification:
2 st. flors Stolar	5 st. Tafts Redskaper
2 st. $\frac{5\frac{1}{2}}{4}$ b. Tafts duks dito	3 st. Sattins dito
1 st. $\frac{3\frac{1}{2}}{4}$ b. Sijden dito	2 st. Flors dito
1 st. $\frac{7}{4}$ b. dito ditto	5 st. $\frac{1}{2}$ Sijden moirs dito
1 st. $\frac{3\frac{1}{2}}{4}$ b. blommer: Sattin dito	1 Duks Redskap
1 st. $\frac{2\frac{1}{2}}{4}$ b. Sarges de Soije dito	3 st. Carellé dito
2 st. ? de maure dito	1 faconner: Sattins dito
3 st. $\frac{3\frac{1}{2}}{4}$ b. Sattin dito	2 st. faconnerade $\frac{1}{2}$ Sijden dito
1 st. Moirs dito	1 Taft de foular dito
1 st. Bordalon dito	2 st. Race de maure dito
26 st. Sijden wäfstolar med kam- mar och skiedar	2 st. Sarges de Soije dito
3 st. Rännmölar med dess ramar	4 st. $\frac{1}{2}$ Sijden dito
4 st. Spolräckar med ramar	Tillsammans Rd. 50: —
1 Bomställning	Tillsammans 31 Stycken Sijden Redskaper med Skiedar, gamla och till större delen obrukbara.
12 st. ylle wäfstolar med kammar och skiedar	

N:o II.

Rudimaterier:

N:o 1. Rå Silcken:

55 $\frac{1}{2}$ pd. Netto 2:da Trame . . .	72 dlr.	3,996: —
26 $\frac{3}{4}$ Ditto	72	1,926: —
19 $\frac{1}{2}$ 3:tia Ditto	66	1,287: —
53 $\frac{1}{4}$ 1:ma Ditto	78	4,153: 16

36 $\frac{1}{2}$	pd. Netto Ditto mastat . . .	80 dlr.	2,920:—
11 $\frac{1}{2}$	3:tia ditto . . .	66	759:—
7 $\frac{5}{8}$	2:da ditto . . .	72	549:—
1 $\frac{1}{8}$	Bressia (?) . . .	48	54:—
30 $\frac{1}{2}$	1:ma Bologne . . .	93	2,836: 16
20 $\frac{1}{2}$	2:da ditto . . .	87	1,783: 16
53 $\frac{1}{2}$	Ditto mastat . . .	89	4,761: 16
27	China 2:nebundtar	60	1,620:—
1 $\frac{7}{8}$	3:tia Bologne . . .	72	135:—
5 $\frac{1}{8}$	China skämd . . .	40	205:—

N:o 2. Färgade Silcken:

7 $\frac{1}{8}$	pd. Netto Oäct. Cram. 2:da		
	Trame	112 dlr.	798:—
10 $\frac{1}{4}$	Svart Ditto . . .	104	1,066:—
1 $\frac{1}{8}$	Äcta Rosa Ditto	120	135:—
1 $\frac{3}{8}$	Ditto 1:ma D:o . . .	120	165:—
12 $\frac{3}{4}$	Svart ditto . . .	110	1,402: 16
10 $\frac{3}{4}$	Diverse Coull.		
	2:da ditto . . .	112	1,204:—
3	Svart 1:ma d:o . . .	134	402:—
21 lod	Äcta purpur d:o . . .	5 $\frac{1}{4}$	110: 8
1 $\frac{1}{2}$	Diverse Coull.		
	2:da d:o . . .	130	195:—
3 $\frac{5}{8}$	Svart China . . .	88	319:—
12 $\frac{1}{2}$	Diverse Sysilcke		
	incourant . . .	72	900:—
6 $\frac{3}{4}$	Ditto Florette		
	Silcke	36	243:—

N:o 3. Windade Silcken:

5 $\frac{1}{2}$	pd. svart 1:ma Bologne å		
	75 bobin.	140 dlr.	770:—
1 $\frac{11}{32}$	hvit dito å 20 bobin. . .	150	201: 18
1 $\frac{15}{32}$	Äcta Rosa dito å 19		
	bobin.	174	255: 18
1 $\frac{3}{16}$	Ditto purpur d:o å 18		
	bobin.	174	206: 20
1 $\frac{9}{16}$	liusblå dito å 15 bo-		
	bin.	150	234: 12
4 $\frac{1}{8}$	Coull. de chaire d:o å		
	40 bobin.	146	602: 8
3 $\frac{3}{16}$	Rosa 2:da dito å 42 bo-		
	bin.	138	439: 28
4 $\frac{27}{32}$	ordin. Coull. dito å		
	36 bobin.	130	629: 22
3 $\frac{5}{16}$	Ditto ditto å 40 bob.	130	430: 20
1 $\frac{3}{16}$	Ditto ditto å 16 bob.	130	154: 12

1½	pd.	Ditto ditto å 28 Bobin.	130 dlr.	195:—
4 21/32		Ditto ditto å 76 bobin.	130	605:10
1		D:o 1:ma d:o å 14 bob.		150:—
21/32		Rosa Ditto å 8 bobin.	174	114: 6
3/16		ord. Coull. ditto . .	150	28: 4
25/32		China 3 dlr pr. lod		75:—
6 3/32		Svart 2:da Trame å 36		
		bobin.	108 dlr.	658: 4
2 5/16		ord. Coull. dito å 14		
		bobin.	116	268: 8
2 3/4		Ditto d:o å 21 bob. .	116	319:—
2 5/16		Ditto d:o å 24 bob. .	116	268: 8
3 3/32		Ditto d:o å 28 bob. .	116	358:28
1 5/16		Ditto d:o å 18 bob. .	116	152: 8
1 1/4		rå 1:ma d:o å 16 bob.	97	121: 8
21/32		Rosa China å 6 bo-		
		bin. 3 1/4 dlr. pr. lod		68: 8
1/8		Coull. Ditto 4 bobin.		
		3 dlr. pr. lod.		12:—

hos följande Winderskor:

Örberg	2 pd.	3 lod rå 1:ma Trame . .	78 dlr.	163:10
Kling	2	3 Rosa & hvit 2:da		
		trame	116	247: 2
Holmström	1	14 Palje 2:da Bologne	130	186:28
Pålack /	1	5 Svart 1:ma d:o . .	134	154:30
	2	1 Hvit Ditto	118	239:22
Holmberg	3	4 Chare & Palje 2:da		
		ditto	116	362:16
Lampa	2	4 D:o & hvit 2:da dito	118	250:24
Mört	1	26 Svart Piemontezer	134	242:28
Wirström	3	28 D:o 2:da Trame . .	104	403:—
Klebnau	2	2 Jamoi D:o Bologne	130	268: 4
Sandberg	1	22 Hvit d:o Trame . .	112	189:—
Björklund	2	10 Blå & Celadon Ditto	112	259:—
Wesslander	2	2 Hvit 1:ma Trame .	120	247:16
Stålbom	2	China	72	144:—
Edbom	1	19 Rosa 1:ma Trame .	136	174: 8
Witte	1	28 Blå 2:da Bologne .	130	243:24
Twist	1	13 Svart & Purp. 1:ma		
		ditto	130	182:26
Runman /	1	26 Svart ditto	134	242:28
	2	10 Blå 2:da Trame .	112	259:—
Kjellander	2	Chaire & Blå d:o .	112	224:—
Söderberg	2	4 Svart hårt	100	212:16
Häggman /	2	25 Hvit 2:da d:o . .	112	87:16
	6	6 Svart 1:ma d:o . .	100	218:24

Garner:

1	Säck 155 pd.	1:ma Camelgarn		
1	138	Ditto		
1	108	Ditto		
1	121	Ditto		
1	41	Ditto		
	S:a	561 pd. 1:ma Camelgarn	37 dlr. 20,757:—
1	Säck 129 pd.	2:da Camelgarn		
1	65	Ditto		
	S:a	194 pd. 2:da Camelgarn	27 5,238:—
1	Säck 121 pd.	3:tia Camelgarn		
1	134	Ditto		
1	72	Ditto		
	S:a	327 pd. 3:tia Camelgarn	18 5,886:—
1	Säck 104 pd.	4:to Camelgarn	10 1,040:—
18	bundt. 42 pd.	1:ma Redgarn 20 sträng.	18	756:—
25½	pd. tvinnat	1:ma Camelgarn	44 1,122:—
26	³ / ₈	» 3:tio Ditto	21½ 567: 2
17	³ / ₈	» 4:to Ditto	12 208: 16
9	¹ / ₈	Acta Cram. 3:tia Ditto	33½ 305: 22
5	³ / ₄	doubl. 1:ma Camelgarn	18 103: 16
4	³ / ₄	Ditto 2:da ditto	15 71: 8
9		Svart Bomullsgarn 9 strängar	22 198:—
5½		otvinnat 1:ma Camelgarn	42 231:—
15		Hvit Bomullsgarn	15 225:—
59		byckt Linnegarn	7½ 442: 16
6		obyckt ditto	6 36:—
5	³ / ₄	Rosa ditto	18 103: 16
5	¹ / ₄	1:ma Camellsgarn å 72 Pipor	19 99: 24
3	¹³ / ₁₆	doubl. Camelgarn 3:tia Sort	21 80: 2
4½		3:tia ditto å 33 bob.	21 94: 16
4	¹ / ₄	4:to ditto å 16 bob.	12 51:—
1	¹ / ₄	1:ma ditto 16 bob.	42 52: 16
1	¹ / ₄	2:da ditto 20 bob.	44 55:—
2	⁷ / ₈	tvinnat Ulgarn å 20 bob.	16 46:—
3	¹ / ₄	Linnegarn å 20 bobin.	8 26:—
4		Camelgarn till Kiött å 56 bobin.	44 176:—

Hos nedan Specificerade Doublererskor:

Bergström	3 pd.	6 lod	1:ma Camelg.	43 dlr.	137: 2
Fernbohm	3	2	Ditto	43	131: 22
Brinckman	6	3	Ditto	43	262: 1
Reuter	4	2	3:tiae ditto	21	85: 10
Lindberg	4	6	Ditto	21	87: 30
Mörling	7	2	Ditto	21	148: 10
Lindgren	3	7	1:ma Ditto	43	138: 13

85,411: 6

Hvarifrån kommer at afdragas de till de i arbete varande tyger erforderlige Inslager, då desse varor här blifva som completerade uptagne och finnas anteknade under N:o 501 till 533 utgörande som följer:

25 pd.	19 lod	Svart Sileke . . .	2,815: 10		
11		ordin. Coalleur			
		d:o	1,320: —		
2	16	Äta ditto ditto . .	340: —		
	26 $\frac{1}{2}$	Rått Sileke . . .	68: 31		
	17	China	38: 8		
30	22	3:tia Camelgarn	644: 14		
18		4:to ditto	252: —		
5	9	Ullgarn 8 sträng. /			
11	4	Ditto	247: 16		
18	8	Linnegarn	146: —	5,872: 15	79,538: 23

Waru Lagret:

N:o	Aln.				
1	56	Äckt Cram. tryckt	Jagg 12 dlr.	672: —	
2	13 $\frac{1}{4}$	Ditto ditto	12	159: —	
3	52 $\frac{1}{4}$	Hvit ditto	10 $\frac{1}{2}$	548: 20	
4	44 $\frac{1}{2}$	Blått ditto	10 $\frac{1}{2}$	467: 8	
5	57	Äta Cram. otryckt			
		ditto	11	627: —	
6	56 $\frac{1}{2}$	Ditto Ditto	11	621: 16	
7	57 $\frac{1}{2}$	Grått ditto	9 $\frac{1}{2}$	546: 8	
8	56 $\frac{1}{2}$	Ditto Ditto	9 $\frac{1}{2}$	536: 24	
9	56	Ditto Ditto	9 $\frac{1}{2}$	532: —	
10	13	Hvit ditto	9 $\frac{1}{2}$	123: 16	
11	13	Ditto Ditto	9 $\frac{1}{2}$	123: 16	
12	56	Ditto ditto	9 $\frac{1}{2}$	532: —	
13	56	Ditto ditto	9 $\frac{1}{2}$	532: —	
14	57	Hvit ofärgat Ditto .	9	513: —	
15	56	Ditto ditto	9	504: —	
16	56	Ditto ditto	9	504: —	
17	56	Ditto ditto	9	504: —	
18	56	Ditto ditto	9	504: —	
19	28	ofärgat Engelskt ditto	18	504: —	
20	27	Ditto ditto	18	486: —	
21	58 $\frac{1}{2}$	Hvit färgat Velp . . .	9	526: 16	
22	59	Ofärgat ditto	8 $\frac{1}{2}$	501: 16	
23	28	Svart ditto	9	252: —	
24	26	Ditto ditto	9	234: —	
25	56	Svart Camlotte de			
		Bruxelle	10	560: —	
26	57	Ditto Ditto	10	570: —	

N:o	Aln.			
27	55	Ditto ditto	10 dlr.	550:—
28	56	Ditto ditto	10	560:—
29	22	Ditto ditto	10	220:—
30	56	ofärgat ditto	9	504:—
31	56	Ditto ditto	9	504:—
32	57	Ditto ditto	9	513:—
33	55	Ditto ditto	9	495:—
34	55	Ditto ditto	9	495:—
35	56 $\frac{1}{2}$	Ditto ditto	9	508:16
36	63 $\frac{1}{2}$	Ditto ditto	9	571:16
37	63 $\frac{1}{3}$	1:ma Camelhårssattin	11	698:16
38	55	1:ma Ditto	11	605:—
39	57	2:da Camelhårs sattin	10	570:—
40	56	2:da ditto ditto . .	10	560:—
41	57	2:da ditto ditto . .	10	570:—
42	56	2:da ditto ditto . .	10	560:—
43	56	2:da ditto ditto . .	10	560:—
44	57	2:da ditto ditto . .	10	570:—
45	56	2:da ditto ditto . .	10	560:—
46	56	2:da Ditto ditto . .	10	560:—
47	52	3:tio ditto ditto . .	9	468:—
48	55	3:tio ditto ditto . .	9	495:—
49	16	3:tio ditto ditto . .	9	144:—
50	27	medel Oberlastung .	9	243:—
51	70	1:ma ofärgat Camel- hårssattin	10	700:—
52	57	3:tio ditto ditto . .	8	456:—
53	56	3:tio ditto ditto . .	8	448:—
54	56	3:tio ditto ditto . .	8	448:—
55	6	Parkummer L:t lärfts- krämare räkning .		1,126:—
56	3 st.	Äcta Cramoisie Sicile- radeSammetsvästar	18	54:—
57	1	Ditto Ditto fläckig .		9:—
58	1	Svart ditto felaktig .		9:—
59	8	Ofärgade ditto . . .	12	96:—
60	79	Coull. rut. 5/4 Dukar	6	474:—
61	62	Ditto ditto	6	372:—
62	33	Ditto ditto	6	198:—
63	50	ditto ditto	6	300:—
64	55	ditto ditto	6	330:—
65	71	ditto ditto	6	426:—
66	11	ditto ditto	6	66:—
67	86	Ditto ditto	6	516:—
68	25	ditto ditto	6	150:—
69	34	ditto ditto	6	204:—
70	83	svarta dito	6	498:—

N:o	Aln.				
71	4	ditto ditto	6 dlr.	24:—	
72	87	ditto ditto	6	522:—	
73	42	hvita 6/4 b. Tafts dito	7½	315:—	
74	84	Rosa 5/4 Sarg. de Soije ditto	7½	630:—	
75	18	Coull. 5½/4 b. Ditto .	7½	135:—	
76	28	Grå 3/4 b. Ditto	6	168:—	
77	28	Coull. 5½/4 Sarg. de Soije ditto	6	210:—	
78	54	Svarta 5½/4 Sarg. de Soie Dukar	7½	405:—	
79	33	upsvärtade ditto ditto	5	165:—	
80	8	Coull. 6/4 b. ditto . .	9	72:—	
81	17	Coull. doub. ditto . . .	9	153:—	
82	41	Ditto 6/4 b. ordin. Ditto	9	369:—	
83	75	Svarta ditto ditto . . .	9	675:—	
84	58	Ditto ditto ditto	9	522:—	
85	16	Rosa 5½/4 b. Ditto . . .	7½	120:—	
86	19	Coull. 5½/4 b. Damast d:o	9	171:—	
87	4	Ditto ditto ditto	9	36:—	
88	40	Ditto drälls ditto	8	320:—	
89	8	Ditto ditto ditto	8	64:—	
90	28	Hvita & Rosa 6/4 b. Tafts ditto	7½	210:—	
91	9	Ditto ditto 5/4 b. Sarges de Soije Ditto fläckiga	3	27:—	
92	4	Coull. 5/4 b. Sarg. de Soie	6	24:—	
93	2	Ditto 5½/4 b. Ditto . . .	7½	15:—	
94	6½	Svart 3½/4 b. Sijden Sattin	7	45:16	
95	10½	Ditto ditto	7	710:16	
96	24	Ditto 3½/4 b. dub. ditto	12	288:—	
97	77	Ditto ditto ditto	12	924:—	
98	10	Ditto 5/4 b. Ditto	9	90:—	
99	48½	Ditto ditto ditto	9	436:16	
100	37½	ditto ditto ditto	8	300:—	
101	9	ditto ditto ditto	9	81:—	
102	105½	ditto ditto ditto	8	844:—	
103	90	Ditto Satineradt Ca- rellé	8	720:—	
104	52½	Ditto 5/4 b. Sijden Sattin	7½	393:24	

N:o	Aln.			
105	102	Ditto ditto ditto . .	7 $\frac{1}{2}$	dlr. 765: —
106	26 $\frac{1}{2}$	Äcta Cram 3 $\frac{1}{4}$ b.		
		Ditto	9	238: 16
107	46 $\frac{1}{2}$	Rosa ditto ditto . .	9	418: 16
108	20	Ditto ditto ditto . .	9	180: —
109	47 $\frac{1}{2}$	Äcta Coull. de feu ditto	8	380: —
110	3	Capucin Ditto . . .	7	21: —
111	5 $\frac{1}{2}$	Ventre de bische Ditto	7	38: 16
112	77 $\frac{1}{2}$	Ditto Ditto	7	542: 16
113	16	Coull. de chaire . .	8	128: —
114	26 $\frac{1}{2}$	liusblått ditto . . .	8	212: —
115	52	ditto ditto	8	416: —
116	34 $\frac{1}{2}$	Palje ditto	8	276: —
117	5	ditto dub. ditto . .	9	45: —
118	50	hvit 3 $\frac{1}{4}$ b. ditto . .	8	400: —
119	52	ditto ditto ditto . .	8	416: —
120	57	Hvit 3 $\frac{1}{4}$ b. Sijden sattin	8 $\frac{1}{2}$	484: 16
121	39 $\frac{1}{2}$	Ditto ditto ditto . .	8 $\frac{1}{2}$	335: 24
122	55	Ditto dub. ditto . .	9	495: —
123	19	Ditto ditto ditto . .	9	171: —
124	17	Ditto ditto ditto . .	7 $\frac{1}{2}$	127: 16
125	13	Ditto ditto ditto . .	7	91: —
126	51	Liusblått ditto . . .	8	408: —
127	48 $\frac{1}{2}$	Ditto ditto	7	339: 16
128	24	Coull. de feu ditto .	7 $\frac{1}{2}$	180: —
129	4 $\frac{1}{2}$	Capucin ditto . . .	7	31: 16
130	55	äcta cram. ditto . .	8	440: —
131	58 $\frac{1}{2}$	Coull. de chaire ditto	11	643: 16
132	12 $\frac{1}{2}$	Ventre de bisch ditto	7	85: 24
133	69	Gull gult ditto . . .	6	414: —
134	10	hvit ditto	7 $\frac{1}{2}$	75: —
135	33 $\frac{1}{2}$	liusblått ditto . . .	7 $\frac{1}{2}$	251: 8
136	44 $\frac{1}{2}$	ditto dub. ditto . .	9	400: 16
137	23	Celadon ditto ditto .	9	207: —
138	21 $\frac{1}{2}$	Hvit ditto ditto . .	9	193: 16
139	102	Grått Satinerat Carellé	6	612: —
140	100	Ditto rand. sattin . .	6	600: —
141	46	Ditto musch. ditto .	5	230: —
142	48	Blått 5/4 faconeradt ditto	8	384: —
143	4 $\frac{1}{2}$	Hvit 3 $\frac{1}{4}$ br. Ditto ditto	7 $\frac{1}{2}$	33: 24
144	6	Grönt ditto ditto . .	7 $\frac{1}{2}$	45: —
145	39 $\frac{1}{2}$	Blått d:o d:o	6	237: —
146	30	Coull. de chaire 5/4 musch. sattin . . .	8	240: —

N:o	Aln.				
147	8 $\frac{1}{2}$	Rosa 3 $\frac{1}{2}$ / ₄ musch.sattin med Silf.	8 dlr.	68:—	
148	66 $\frac{1}{2}$	Ditto ditto ditto	8	532:—	
149	34	Gult ditto med ditto	7 $\frac{1}{2}$	255:—	
150	74	Blått ditto med ditto	8	592:—	
151	3 $\frac{3}{4}$	Silfver tyg	9	33: 24	
152	35	Svart 5/4 faconerat sattin	7	245:—	
153	80	Celadon Taft de lustre	4	320:—	
154	7 $\frac{1}{2}$	Ditto ditto	4	30:—	
155	3 $\frac{1}{2}$	Ditto ditto	4	14:—	
156	70	Svart 4 $\frac{1}{2}$ / ₄ b. Ditto	4	280:—	
157	59	Liusblått 5/4 ditto	4	236:—	
158	37 $\frac{1}{2}$	Cramoisie Ditto ditto	4	150:—	
159	54 $\frac{1}{2}$	Palje ditto ditto	4	213:—	
160	30 $\frac{1}{2}$	Mörk grönt Taft de Lustre	4	122:—	
161	55 $\frac{1}{2}$	Grått ditto	4	277: 16	
162	8	Hvitt ditto	4	32:—	
163	37 $\frac{1}{2}$	Pus Ditto	4	150:—	
164	37	Hvitt ditto	4	148:—	
165	55	Svart ditto	4	220:—	
166	6	Ditto ditto	4	24:—	
167	12	Ditto ditto	4	48:—	
168	47	Carmelit ditto	4	188:—	
169	49	Svart ditto	4	196:—	
170	17 $\frac{1}{2}$	Palje ditto	4	70:—	
171	32 $\frac{1}{2}$	Carmelit ditto	4	130:—	
172	16 $\frac{1}{2}$	Palje Bast	4	66:—	
173	82	Pistage Taft de lustre	4	328:—	
174	10 $\frac{1}{2}$	Hvit Bast	3	31: 16	
175	50 $\frac{1}{2}$	Svart o Blått Skift 5/4 Taft	5	262: 16	
176	24	Ditto o. Grönt ditto	5 $\frac{1}{2}$	134: 24	
177	26 $\frac{1}{2}$	Gult och Blått ditto	5 $\frac{1}{2}$	145: 24	
178	48	Palje Taft reale	6	288:—	
179	59	Hvit ditto	5 $\frac{1}{2}$	324: 16	
180	2 $\frac{1}{2}$	Rödt & Gult Schiff. ditto	6	15:—	
181	44 $\frac{1}{2}$	Coull. de chaire ditto	6	267:—	
182	38	Svart Taft reale	6	228:—	
183	23	d:o ditto	6	138:—	
184	20	Hvit 3 $\frac{1}{2}$ / ₄ b. Sarges de Soie	6	120:—	
185	51 $\frac{1}{2}$	Ditto 5/4 b. faconerat Taft	6	309:—	
186	52	Ditto ditto	6	312:—	

N:o	Aln.			
187	54	Svart ditto	6 dlr.	324:—
188	5	Ditto ditto	6	30:—
189	14	Cram: Hvit rut 5/4 b. Taft	8	112:—
190	23	Ditto & Ditto ditto .	8	184:—
191	77	Ditto & Ditto ditto .	8	616:—
192	25 $\frac{1}{2}$	Grönt & Ditto ditto .	7	178: 16
193	69 $\frac{1}{2}$	Ditto & Ditto ditto .	7	486: 16
194	43 $\frac{1}{2}$	Gult & Ditto ditto .	7	304: 16
195	22	Blått & Ditto ditto .	7	154:—
196	11 $\frac{1}{2}$	Ditto & Ditto ditto .	7	10: 16
197	22 $\frac{1}{2}$	Ditto & Ditto ditto .	7	157: 16
198	22 $\frac{1}{2}$	Grönt & Ditto ditto .	7	157: 16
199	63	Blått & Ditto ditto .	7	441:—
200	9 $\frac{1}{2}$	Grönt & Ditto ditto .	7	66: 16
201	48	Cram: & Ditto ditto .	8	384:—
202	12	Ditto & Ditto ditto .	6	72:—
203	41	Svart 5/4 br. Taft engleterre	7	287:—
204	104	Svart 5/4 Taft engle- terre	7	728:—
205	45 $\frac{1}{2}$	Ditto ditto	7	318: 16
206	55	ditto ditto	7	385:—
207	62 $\frac{1}{2}$	Ditto Taft reale . . .	7	437: 16
208	103	Ditto Taft fort	7	721:—
209	122	Ditto Taft reale . . .	7	854:—
210	40 $\frac{1}{2}$	Ditto Taft engleterre .	7	283: 16
211	99	Ditto ditto	7	693:—
212	41 $\frac{1}{2}$	Ditto ditto	5	207: 16
213	101	Ditto ditto	7	707:—
214	73	Ditto ditto	6	438:—
215	42 $\frac{1}{2}$	Ditto 5/4 Taft fort . .	8	340:—
216	46	Ditto ditto engleterre .	7	322:—
217	102 $\frac{1}{2}$	Ditto ditto reale . . .	6	615:—
218	34	Ditto ditto	6	204:—
219	102 $\frac{1}{2}$	Ditto ditto	6	615:—
220	100	Ditto ditto	4	400:—
221	52 $\frac{1}{2}$	Act. Cram. Ditto engle- terre	7	367: 16
222	36	Coull. de Bouteille d:o	7	252:—
223	82	Bout de Paris Taft reale	7	574:—
224	73 $\frac{1}{2}$	Hvit ditto	7	514: 16
225	24	Coull. de Bouteille ditto	6	144:—
226	102 m.	Hvit ditto	7	714:—

N:o	Aln.			
227	41 p.	Hvit ditto	6 dlr.	246:—
228	47 p.	Hvit ditto	6	282:—
229	52	Gult & Hvit Schiff.		
		5/4 Taft	6	312:—
230	47 $\frac{1}{2}$	Celadon ditto	7	332:16
231	49 $\frac{1}{2}$	Svart & Blått Schiff		
		Ditto	6	297:—
232	54 $\frac{1}{2}$	Celadon ditto	6	327:—
233	103	Äct. Cram. Taft de		
		lustre	4	412:—
234	98 $\frac{1}{2}$	Grönt taft engleterre	6	591:—
235	73	Gult ditto	6	438:—
236	79	Svart & Grönt Schiff		
		do	6	474:—
237	98	Carmelit & Grönt ditto	6	588:—
238	19	lius blått ditto	6	114:—
239	86	Gult ditto	6	516:—
i 3:ne st. 240	8	lius blått ditto	6	48:—
241	101	Svart & Coull. de		
		chaire ditto	6	606:—
242	14 $\frac{1}{2}$	Ditto & Äcta Cram.		
		ditto	7	101:16
243	101	Carmelit & Blått ditto	6	606:—
244	33 $\frac{1}{2}$	Lus Taft engleterre .	6	201:—
245	49:—	Lius blått ditto	6	294:—
246	41	Carmelit ditto fort .	6	246:—
247	100	Pistage ditto	6	600:—
248	3 $\frac{1}{2}$	Äcta Cram. & Svart		
		Schiftadt Taft fort	9	31:16
249	3	Svart & Gult Schiff.		
		engl.	6	18:—
250	22	Bout de Paris ditto .	6	132:—
251	65 $\frac{1}{2}$	Hvit ditto	6	393:—
252	11	Svart & Hvit Schiff:		
		Taft fort	9	99:—
253	37	Grått Taft engleterre	6	222:—
254	31	Svart & Gult Schiff		
		ditto	6	186:—
255	13	Coull. de Lille ditto	6	78:—
256	9	Celadon & Gredelin		
		Schift Taft	6	54:—
257	32 $\frac{1}{4}$	Grått ditto	6	193:16
258	41	Äcta Cram. Taft engle-		
		terre	7 $\frac{1}{2}$	307:16
259	13 $\frac{1}{2}$	Rosa ditto	7 $\frac{1}{2}$	101: 8
260	50	Äcta Cram ditto . . .	7 $\frac{1}{2}$	375:—
261	69	Svart & Cram Moire	12	828:—

	N:o	Aln.			
moirerat	262	55	Svart Ditto	12 dlr.	660:—
	263	95 $\frac{1}{3}$	Ditto Ditto	12	1 146:—
	264	7 $\frac{1}{2}$	Ditto ditto	12	90:—
	265	32 $\frac{1}{2}$	Hvit ditto	12	390:—
	266	38	Blått ditto	12	456:—
	267	59	Rosa ditto	15	885:—
	268	98	Blått ditto	11 $\frac{1}{4}$	1,102: 16
	269	47	Ditto ditto	11 $\frac{1}{4}$	528: 24
	270	70	Hvit ditto	11 $\frac{1}{4}$	787: 16
	271	95 $\frac{1}{2}$	Svart ditto	11 $\frac{1}{4}$	1,074: 12
	272	61	Ditto ditto	11 $\frac{1}{4}$	911: 8
	273	58	Svart $\frac{1}{3}$ Sijden Moire	4 $\frac{1}{2}$	261:—
	274	93	Cram: & Hvit ditto	8	744:—
	275	91	Grönt & Hvit ditto	8	728:—
	276	88	Ditto & D:o ditto	8	704:—
	277	92	Blått & D:o ditto	8	736:—
	278	34 $\frac{1}{2}$	Ditto & D:o ditto	8	276:—
	279	82 $\frac{1}{2}$	Grönt & D:o ditto	8	660:—
	280	26	Ditto & D:o ditto	8	208:—
	281	74	Blått & D:o ditto	8	592:—
	282	16	Gult & D:o Ditto	8	128:—
	283	31	Grönt & Ditto ditto	8	248:—
	284	7	Gult & D:o ditto	8	56:—
	285	12	Blått & Ditto ditto	8	96:—
	286	38	Cram. & D:o ditto	8	304:—
	287	100	Svart $\frac{5}{4}$ dub. Sarges de Soije	8	800:—
	288	36	Grönt ditto ditto	6	219:—
289	34	Acta Cram & Svart $\frac{5}{4}$ Sarges de Soie	8	272:—	
290	11	Acta Purpur ditto	8	88:—	
291	20	Svart ditto	8	160:—	
292	9 $\frac{1}{2}$	Ditto ditto	8	76:—	
293	98	Acta Cram. $3\frac{1}{4}$ b. Ditto	8	784:—	
294	56	lius grått dito	8	448:—	
295	71	Ditto ditto	8	568:—	
296	85	Mort doré ditto	6	510:—	
297	85	Coull. de bouteille Ditto	6	510:—	
298	14 $\frac{1}{2}$	Grönt ditto	8	116:—	
299	29	Cram. & Blått Schiff ditto	6	174:—	
300	41	Hvit ditto	8	328:—	
301	74	mörk blått ditto	7 $\frac{1}{2}$	555:—	
302	47	Acta Cram ditto	8	376:—	
303	73	Carmelit $\frac{3}{4}$ b. ditto	6	438:—	

N:o	Aln.			
304	6	Ljusblått ditto . . .	7 $\frac{1}{2}$ dlr.	45:—
305	67	Svart 2 $\frac{1}{4}$ b. dub. ditto	4	268:—
306	21	Carmelit 3/4 br. d:o		
		d:o	6	126:—
307	102	Svart 2 $\frac{1}{4}$ br. ditto .	4	408:—
308	30	Pus d:o Ditto . . .	3	90:—
309	103	Palje D:o Ditto . .	4	412:—
310	32	Iamo D:o Ditto . .	3	96:—
311	86	Ljusblått ditto dito .	4	344:—
312	71	Ditto ditto ditto . .	4	284:—
313	84	Pus ditto ditto . . .	3	254:—
314	31 $\frac{1}{2}$	Svart ditto ditto . .	4	126:—
315	78	Äct. Cram. dubb. ditto	4 $\frac{1}{2}$	351:—
316	100	Pus 2 $\frac{1}{4}$ br. Taft .	3	300:—
317	105	Svart ditto ditto . .	2	210:—
318	86	Ditto ditto ditto . .	2	172:—
319	48 $\frac{1}{2}$	Hvit musch. Sattin		
		med Silf.	9	436:16
320	75 $\frac{1}{2}$	Coull. del Lille D:o		
		med d:o	10	755:—
321	100	Ljusblått 3 $\frac{1}{2}$ /4 br. Sat-		
		tin	9	900:—
322	100	Hvit ditto ditto . .	8	800:—
323	96	Ljusblått ditto ditto .	8	768:—
324	96	Hvit ditto ditto . .	8	768:—
325	99	Svart ditto ditto . .	8	792:—
326	98	Ditto ditto ditto . .	12	1,176:—
327	49	Ditto ditto ditto . .	8	392:—
328	104	Äcta Purp. Ditto ditto	10	1,040:—
329	102	Hvit ditto ditto . .	8	816:—
330	105	Hvit 3 $\frac{1}{4}$ b. Sattin .	8	840:—
331	43	Ditto ditto	8	344:—
332*	116	Äcta Purpur ditto .	10	1,160:—
333	49	Celadon ditto . . .	8	392:—
334	28	Pistage ditto	8	224:—
335	60	Grått ditto fläckigt .	6	360:—
336	98	Svart rand. sattin . .	6	588:—
337	103	Hvit Taft de lustre	4	412:—
338	2 $\frac{1}{2}$	Palje Stick Sattin .	6	15:—
339	3 $\frac{1}{2}$	Äct. Cram. ditto . .	6	21:—
340	40	Pus ditto	6	240:—
341	33	Hvit ditto	6	198:—
342	48	Rosa ditto	6	288:—
343	24	Grått ditto	6	144:—
344	37 $\frac{1}{2}$	Hvit ditto	6	225:—
345	32	Ditto ditto	6	192:—
346	47	Äcta cram. ditto . .	6	282:—

oaprette-
rade

N:o	Aln.			
347	39	Blått ditto fläckigt	3 dlr.	117: —
348	48	Hvit ditto	6	288: —
349	26	Blått ditto	6	156: —
350	27 $\frac{1}{2}$	Celadon ditto	6	165: —
351	26 $\frac{1}{2}$	Ditto ditto	6	159: —
352	99	Coull. de feu Sijden sattin	7 $\frac{1}{2}$	742: 16
353	60	Coull. rut. $\frac{1}{2}$ Sijden	4	240: —
354	93	Svart $\frac{1}{2}$ Sijden sattin	3 $\frac{1}{2}$	325: 16
355	62 $\frac{1}{2}$	Ditto ditto	3 $\frac{1}{2}$	218: 24
356	94	Ditto ditto	3 $\frac{1}{2}$	329: —
357	92	Blått $\frac{1}{2}$ Sijden Borda- lon	2 $\frac{1}{2}$	230: —
358	95	Palje $\frac{1}{2}$ Sijden	3 $\frac{1}{2}$	332: 16
359	45	Hvit ditto	3 $\frac{1}{2}$	157: 16
360	65	Palje ditto	3 $\frac{1}{2}$	227: 16
361	62	Celadon ditto	3 $\frac{1}{2}$	217: —
362	55	Grått ditto	3 $\frac{1}{2}$	192: 16
363	4 $\frac{1}{2}$	Brunt $\frac{5}{4}$ rand. $\frac{1}{2}$ sij- den	5	22: 16
364	3 $\frac{1}{2}$	Ditto ditto	5	17: 16
365	13	Ditto ditto	5	65: —
366	36	Ditto rut. ditto	4	144: —
367	36	Svart & Blått rand. do	6	216: —
368	18	Coull. $\frac{7}{4}$ b. rand. $\frac{1}{2}$ Sijden	8	144: —
369	13	Blått & hvit ditto	8	104: —
370	7	Svart & Blått ditto	8	56: —
371	71	Blått & hvit ditto	8	568: —
372	93	Guingans	4	372: —
373	45	Hvit & rött rand. $\frac{1}{2}$ Sijden	4 $\frac{1}{2}$	202: 16
374	16	Svart Camlotte	3	48: —
375	47 $\frac{1}{2}$	Ditto Race de Maure	16	760: —
376	65	Ditto ditto	16	1,040: —
377	99	Svart Lustre	10	990: —
378	99	Ditto ditto	10	990: —
379	25 $\frac{1}{2}$	Ditto ditto	10	255: —
380	26	Blått rut. Carellé	8	208: —
381	36	Coull. de chaire do	8	288: —
382	50	Hvit rand. ditto	8	400: —
383	89 $\frac{1}{2}$	Svart ditto ditto	8	716: —
384	90	Mort d'oré ditto	8	720: —
385	5	Svart ditto	8	40: —
386	47 $\frac{1}{2}$	Ditto ditto	8	380: —
387	20 $\frac{1}{2}$	Mort d'oré ditto	8	164: —

N:o	Aln.			
388	11	Svart ditto	8 dlr.	88:—
389	32 $\frac{1}{2}$	Blått ditto	8	260:—
390	100	Carmelit ditto	8	800:—
391	56	Mort d'oré ditto	8	448:—
392	22 $\frac{1}{2}$	Grått blom. ditto	8	180:—
393	90	Ditto ditto ditto	8	720:—
394	61 $\frac{1}{2}$	Svart ditto ditto	8	492:—
395	7	Carmelit rut d:o	8	56:—
396	77	Ditto blom. d:o	8	616:—
397	23	Ditto rut. ditto	8	184:—
398	35 $\frac{1}{2}$	Blått d:o ditto	8	284:—
399	99	Svart Droguette	9	891:—
400	80 $\frac{1}{2}$	Hvit ditto	9	724:16
401	88 $\frac{1}{2}$	Svart ditto	9	796:16
402	5	Ditto ditto	9	45:—
403	36	Grönt ditto	9	324:—
404	38 $\frac{1}{2}$	Svart ditto	9	346:16
405	67	Liusblått Pous de Soije	10	670:—
406	63	Hvit chagrin	8	504:—
407	16	Blått Gros de tour	8	128:—
408	89	Grönt 3 $\frac{1}{4}$ b. Sarges de Soie	7 $\frac{1}{2}$	667:16
409	33	Hvit d:o Figur Taft	7	231:—
410	21 $\frac{1}{2}$	Brunt & Hvit Race de Sicile	12	258:—
411	9 $\frac{1}{2}$	Cram. & Hvit ditto	12	114:—
412	14 $\frac{1}{2}$	Grönt & Hvit ditto	12	174:—
413	98	Svart dub. Bourdalon	8	784:—
414	53	liusblått enkelt ditto	7 $\frac{1}{2}$	397:16
415	36 $\frac{1}{2}$	Hvit dubb. ditto	9	328:16
416	44	Blått & rött Schiff. enk. ditto	7 $\frac{1}{2}$	330:—
417	74 $\frac{1}{2}$	Grönt Bourdalon	7 $\frac{1}{2}$	558:24
418	98	Svarta Cram. Schiff Bourdalon	7 $\frac{1}{2}$	735:—
419	49 $\frac{1}{2}$	Rosa ditto enkelt	9	448:—
420	78 $\frac{1}{2}$	Oäct. Cram. ditto ditto	7 $\frac{1}{2}$	588:24
421	105	Blått ditto d:o	7 $\frac{1}{2}$	787:16
422	28	Svart ditto d:o	7 $\frac{1}{2}$	210:—
423	97	Ditto ditto ditto	7 $\frac{1}{2}$	776:—
424	54	Hvit ditto ditto	7 $\frac{1}{2}$	405:—
425	27	Rosa ditto dub.	9	243:—
426	17	Grönt ditto ditto	8	136:—
427	4 $\frac{1}{2}$	Blått $\frac{1}{3}$ Sijden Bour- dalon	4	18:—
428	43	Ditto ditto fläckigt	3	129:—

	N:o	Aln.			
	429	62	Svart dubb. ditto . . .	8 dlr.	496:—
	430	98	Ditto ditto ditto . . .	8	784:—
	431	96	Ditto ditto ditto . . .	8	768:—
	432	99	Grönt ditto ditto . . .	8	792:—
	433	76 $\frac{1}{2}$	Svart ditto ditto . . .	8	612:—
	434	42	Ditto ditto ditto . . .	8	336:—
	435	56	Svart & Coull. de chaire 5/4 Figure. Taft	9	504:—
	436	35	Ditto & Gult D:o d:o	8	280:—
	437	42 $\frac{1}{2}$	Ditto & Blått d:o d:o	8	340:—
	438	57	Ditto & Grönt d:o d:o	8	456:—
	439	82	Violette & Gult d:o d:o	8	656:—
	440	100	Svart & Hvit d:o d:o	8	800:—
	441	40	Act. Cram. & Hvit rut. 5/4 b. Taft dub. . .	10	400:—
	442	83	Ditto & ditto ditto . .	10	830:—
	443	100	Ditto 4 $\frac{1}{4}$ b. Taft de Lustre	4	400:—
	444	150	Ditto ditto ditto . . .	10	500:—
	445	99 $\frac{1}{2}$	Svart ditto ditto . . .	4	398:—
fläckigt	446	94 $\frac{1}{2}$	Grönt damasch	9	850:16
	447	8	Svart 5/4 Taft engle- terre	8	64:—
	448	10	Ditto ditto	8	80:—
	449	57	Grönt meubel damasch	15	855:—
	450	97	Ditto ditto	15	1,455:—
	451	62	Ditto ditto	15	930:—
	452	74	ditto ditto	15	1,110:—
	453	37	Acta Cram. ditto . . .	18	666:—
	454	75	Taft de foula Dukar otryekta	3	225:—
	455	75	Ditto ditto ditto . . .	3	225:—
Oappret- terade	456	95	Hvit rand. 3 $\frac{1}{2}$ /4 br. Flor	1	95:—
	457	108	Ditto ditto ditto . . .	1	108:—
	458	40	Ditto ditto ditto . . .	1	40:—
	459	24	Hvit 3 $\frac{1}{2}$ /4 br. Flor . .	1	24:—
	460	20	Svart d:o huf flor . . .	1 $\frac{1}{2}$	30:—
	461	15 $\frac{1}{2}$	Ditto ditto ditto . . .	1 $\frac{1}{2}$	23: 8
	462	24	Ditto d:o Klipp flor . .	1 $\frac{1}{2}$	36:—
Apprete- rade	463	39	Hvit & Blått ditto . .	1 $\frac{1}{2}$	58:16
	464	26	Svart ditto	1 $\frac{1}{2}$	39:—
	465	40	Ditto ditto	1 $\frac{1}{2}$	60:—
	466	64	Hvit ditto	1 $\frac{1}{2}$	96:—
	467	95	Ditto ditto	1 $\frac{1}{2}$	142:16
Oappr.	468	112	Svart ditto	1 1/4	140:—

	N:o	Aln.			
Appr.	469	69	Hvit & Rosa ditto .	1½ dlr.	90:—
Oappr.	470	102	Ditto ditto	1 1/4	127:16
Appr.	471	32	Ditto ditto	1½	48:—
			Svart 5/4 b. marle flor	2	58:—
			Hvit ditto ditto . .	1½	168:—
Oappr.	474	112	Ditto ditto ditto . .	1½	168:—
			Ditto ditto ditto . .	1½	165:—
			Ditto 5/4 b. tät marle	2	148:—
Appr.	477	86	Ditto ditto Flor med Silkes musch. . . .	4	344:—
	478	96	Svart ditto d:o brosch.	4	384:—
	479	3	D:o d:o d:o med Silekes musch. . .	3	9:—
	480	16	Ditto d:o rand. Huf flor	2	32:—
	481	96	D:o d:o brosch ditto	3 3/4	360:—
	482	96	Ditto d:o med garn musch	3 3/4	360:—
	483	116	Ditto d:o rand. huf flor	2	232:—
	484	186	Hvit d:o med garn. musch.	3	318:—
	485	100	Svart & Hvit 5/4 garn flor	2	200:—
	486	64	Grönt & hvit d:o rand. d:o	2	128:—
	487	40	Rosa & Svart d:o brosh.	2	80:—
	488	8	Hvit 2½ alns breda Flors Förkläden .	16	128:—
	489	46	Svart 3½/4 br. rand. Klipp Flor	2	92:—
	490	49	Hvita 5½/4 br. musch. Flors Dukar	6	294:—
	491	77	Ditto 6/4 br. Slätta ditto	4	308:—
	492	51	Ditto ditto ditto . .	4	204:—
	493	15	Hvita & Rosa 5/4 b. Ditto	3	45:—
	494	41	Ditto ditto ditto . .	3	123:—
	495	58	Ditto & Carmelit D:o D:o	3	174:—
	496	30	Ditto & Gröna ditto d:o	3	90:—
	497	6	Ditto 5½/4 br. Sarges de Soie dukar . . .	9	54:—
	498	9½	upsvärtat Moire . .	12	114:—

N:o	Aln.				
499	98	Hvit 5/4 br. Flor med garn musch.	3 dlr.	294: —	
500	56	Hvit musch Sattin med Silfv.	9	504: —	
501	104	Svart 3 1/4 br. sijden sattin	8	832: —	
502	107	Hvit 5/4 br. Marle Flor	1 1/2	160: 16	
503	86	Svart & Hvita 5/4 br. Dukar	6	516: —	
504	79	Rosa & Hvita 5 1/2/4 br. ditto	7 1/2	592: 16	
505	50	Svart & Blått 3 1/2/4 br. rand. 1/2 Sijden . . .	5 1/2	275: —	
506	85	Coull. & Hvit 7/4 br. rand. 1/2 Sijden . . .	6	680: —	
507	98	Svart 5/4 br. musch. Flor	3 3/4	367: 16	
508	103	Blått ditto Taft de lustre	4	412: —	
509	96	Svart Race de Maure	16	1,536: —	
510	104	Blått 3 1/2 Sijden Sattin	8	832: —	
511	71	Svarta 6/4 dukar . . .	9	639: —	
512	85	Ditto 5/4 br. ditto . .	6	510: —	
513	100	Svart Race de Maure	16	1,600: —	
514	101	Hvit Bourdalon . . .	7 1/2	757: —	
515	86	Svart 5/4 br. dukar . .	6	516: —	
516	69	Hvita 6/4 Tafts dito . .	7 1/2	517: 16	
517	106	Schift 5/4 Taft engle- terre	6	636: —	
518	105	Celadon do: Taft de Lustre	4	420: —	
519	109	Rosa 3 1/2/4 Sijden Sat- tin	9	981: —	
520	98	Svart 5/4 br. Half Flor	2	196: —	
521	105	Ditto & Hvit 5/4 Taft	6	630: —	
522	26	Hvita Flors Förkläden	16	416: —	
i 2:ne st.	523	119	60 } Camelhårs velp . . .	8 1/2	1,011: 16
			59 }		
i 2:nestyck.	524	86	43 } Ylle Satin	5	430: —
			43 }		
	525	64	Hvit Camlotte de Bruxelle	10	640: —
	526	59	Svart Camelhårs Velp	8 1/2	501: 16
	527	57	ofärgat Iagg	9	513: —
	528	57	Svart 1:ma Camelhårs Sattin	10	570: —

N:o	Aln.			
529	71½	Ditto ditto ditto . . .	10 dlr.	715:—
530	56	Ditto Camelotte de Bruxelle	10	560:—
531	56	färgat Jagg	9	504:—
532	61	Svart Oberlasting . . .	9	549:—
533	55	Blått & rött Schiff. Moire	12	660:—
534	15	Cram. & Hvit rand. ½ sijden Moire	8	120:—
535	83	Svarta 5/4 br. dukar . .	6	492:—
536	68	Ditto D:o musch. Flor	3 ¾	255:—

Hos Färgaren Wadman befinnes enligt färgare boken följande ylle varor:

537	56	Svart Camel- hårs Velp		
538	40	Ditto ditto	/	2,101 aln. 9
539	39	Ditto ditto		
540	34	Hvit ditto		
541	32	Ditto ditto		
542	56	Jagg	9½	532:—
543	58	Hvit ditto	9½	551:—

Varor återsände från Christ. Trapp & Comp. i Åbo som äro uppsvärtade och hvilka varor med första yppet vatn honom skola åter tillsändas och där därföre debiteras i Novo Conto

60½	Svart 5/4 br. musch. Flor	4	242:—
48	Ditto 6/4 br. Taft Du- kar	12	576:—
24	Ditto 5½/4 br. ditto . .	11	264:—
48	Ditto 5/4 br. ditto . .	9	432:—
544	1	Blå Sarges de Soije Kjetting 55 aln. 1 pd. 7 lod à 130 dlr.	158: 14

203,359: 14
K:mt. Dlr. 282,898: 5

reducerade till Specie

Rdlr. 15,716: 27: 1

FÖRTECKNING ÖVER ÄGARNA

till kvarteret Bryggpannan 2 och 3, Surbrunnsgatan 45 och Stora Badstugatan 51.

- 1727 ⁷/₇. Generaladjutanten Georg Bernhard Panso köper gårds- och trädgårdstomt av översten greve Carl Frölich för 1,800 dlr. kmt.
- Omkr. 1730. Tomten övergår i auditören Isac Fritz' ägo. År 1737 dör Isac Fritz, varefter gården innehas av änkan, som 1749 gör konkurs.
- 1750 ¹⁰/₄. Manufakturkontoret erhåller gården som likvid för lämnade understöd.
- 1752 ⁷/₇. Handelsmannen Johan Gabriel Koschell erhåller gården enligt Manufakturkontorets överlåtelsebrev.
- 1778 ¹⁸/₉. Sidenfabrikören Abraham Westman köper gården för 2,000 rdr. specie av den 1766 avlidne Koschells kompanjon, kommerserådet Georg Henrik Conradi.
- 1801 ¹⁷/₃. Sidenfabrikören Nils Häggman köper gården för 4,800 rdr. av Abraham Westmans söner, Hind. Jacob och Johan Abraham Westman.
- 1809 ¹³/₁₁. Kramhandlaren Johan Abraham Theel köper gården på stadsauktion för 3,700 rdr. banko specie, sedan Nils Häggman gjort konkurs.
- 1811 eller 1812 övergår gården i kommissarien H. N. Wiggmans ägo.
1813. Kramhandlaren H. R. Carger köper gårds-, trädgårds- och plantagetomt av Wiggmans arvingar för 6,000 rdr. banko.
- 1834 ¹³/₃. Sockerbruksidkaren C. H. L. Schwiedler köper gårds-, trädgårds- och plantagetomt på stadsauktion för 12,700 rdr. banko, sedan Carger gjort konkurs.
1842. Regementskommissarien J. F. Boman köper tomten av Schwiedler för 15,000 rdr. smt.
- 1843 ²¹/₄. Juveleraren Johan Petter Hellfors köper gården, förmodligen av Boman.
- 1847 ²/₃. Kortfabrikören Alexander Bohman köper tomten för 12,800 rdr. banko.
1859. Änkefru Carolina Pousette, född Bennet, köper gården för 30,000 rdr. riksmünt.
1865. Gården vid Surbrunnsgatan förvärvas av sällskapet Vänner till Pauvres Honteux. Tomten utökas år 1884 efter marköverlåtelser av Stockholms stad norrut till Hagagatan.
- 1884 ⁴/₉. Tomten styckas i gatudel och del till kvarteret Polstjärnan, enligt Byggnadsnämndens beslut.
1889. Husen rivs vid Stora Badstugatan för den planerade Sveavägen.

Fig. 1. Artur Hazelius' födelsehus, gatusidan. Efter flyttningen till Skansen.

ARTUR HAZELIUS' FÖDELSEHUS.

II.

Hazeliushuset på Skansen.

Av

SIGURD WALLIN.

Tanken att för eftervärlden bevara den byggnad, där Artur Hazelius föddes, och att göra detta just i den nya form för bevarandet av gamla tiders byggnadsminnesmärken, som han förde fram till seger med friluftsmuseet Skansen, den tanken har varit avgörande för husets förflyttning och utgjort både givarens och mottagarens motiv. Då Skansen år 1916 fullbordade sin första 25-årsperiod, framhöll styresmannen i sin historik hur lämpligt det skulle vara att detta hus kunde få sin plats inom Skansen och få innesluta

Fig. 2. Hazeliushuset på Skansen. Gårdssidan.

det minnesrum över Skansens skapare, som ännu saknades.¹ Svaret kom redan på jubileumsdagen genom att sällskapet »Vänner till Pouvres Honteux» erbjödo huset som gåva till Nordiska Museet, att överflyttas, så snart det bleve obehövt för sitt dåvarande ändamål inom sällskapets asyl.

På våren 1925 hade detta läge inträtt, i det att sällskapet försålt den del av sin tomt, på vilken Hazeliushuset låg. Detta måste därför nu borttagas för att lämna rum för nybyggnader. Husets nedtagning företogs under maj och juni månader och samtidigt lades grunden på den nya platsen på Skansen, så att återuppförandet där kunde vidtaga omedelbart. På hösten avslutades allt snickeriarbete på inredningen, varefter kakelugnsuppsättning samt målningsarbeten vidtogs. I början av juni 1926 voro även dessa inredningsarbeten avslutade, så att huset stod fullt färdigt på sin nya plats.

Denna nya plats är belägen ej långt från Skansens gamla ingång invid Hasselbacken och befinner sig inom området för en stor

¹ Gustaf Upmark, Skansen 25 år. Fataburen 1916 sid. 193.

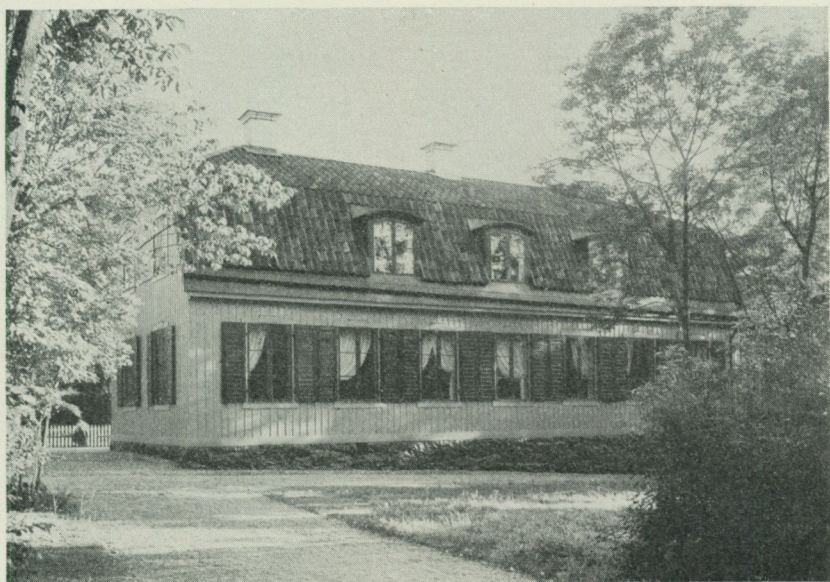

Fig. 3. Hazeliushuset på Skansen. Gatusidan.

materialgård, vars skjul och upplag här länge existerat under ett förlängt provisorium. Sedan en ny materialgård blivit inrättad å Nedre Solliden, kunde nu detta område befrias från det allra mesta av sin förra bebyggelse. Det stycke av Skansens jord, som därigenom blottades, har visat sig vara ett synnerligen vackert terrängparti, en öppen sluttande plan, som begränsas av en trädbevuxen svacka inemot det bergparti, på vilket Björkviksfatburen reser sig dominerande över trakten. En väg leder utmed området gräns upp till Skansens centrum, och riktningen av denna är ungefär öst-västlig, d. v. s. densamma som Surbrunnsgatans. Hazeliushuset har placerats intill denna väg på dess södra sida med sin gamla gatufasad mot vägen. Därigenom har huset blivit orienterat på ursprungligt sätt med gatusidan mot norr och gårdsfasaden med husets ingångsdörr åt söder. Platsen framför gårdsfasaden är tillräcklig för anordnandet av en ordinär Stockholmsk stadstomt med dess gårdshus, gård och trädgård. Den stigande bergslutningen mitt emot är ett karaktäristiskt inslag i så många Stockholmsgårdar, att den före-

Fig. 4. Tomten vid Surbrunnsgatan under pågående rivning. Till vänster om Hazeliushuset de fyra stora lindarna utmed övre terrassmuren.

faller helt outhärlig som fond för ett trädgårdslusthus. Anordningarna för denna komplettering av anläggningen voro vid själva Hazeliushusets färdigställande blott påbörjade. De ha emellertid varit avgörande redan vid husets placering; då det får betraktas som ett viktigt led i omflyttningsarbetet, att det ur sin gamla miljö utflyttade huset får en ny omgivning, som stämmer med dess karaktär av boningshus i en stadsgård av det gamla i alla svenska städer förr vanliga slaget. Den tomtanordning, som utrymmet på Skansen inbjuder till, en gårdsplan med sidobebyggelse av flygel och diverse uthus samt en trädgårdstomt med lusthus i fonden, är visserligen ej av samma typ som den vidlyftigare malmgårdsmiljö, ur vilken Hazeliushuset är taget. Detta har blivit inflyttat till ett mera tätbyggt stadsområde. Men själva husets karaktär gör det fullt passande även till denna omgivning, då det representerar en typ av boningshus, som är mycket karaktäristisk för Stockholmska gårdar under 1700-talet och, såsom just denna byggnad visar, även under

Fig. 5. Tomten vid Surbrunnsgatan under pågående rivning. Till vänster den övre terrassen och lindraden, till höger Pavres Honteux' hus från 1871, under rivning.

1800-talets början. Från gatan, som blivit stensatt med kullersten efter gammalt mönster, skall en port leda in till gården invid husets övre gavel.

I fortsättningen uppåt gatan finnes god plats för ännu en stadsgård, och denna tomt är avmätt så, att den lämpligen skulle kunna rymma en dylik gård, vilken redan befinner sig inom Skansen, nämligen Petissan, det gamla teknologkaféet från Drottninggatan, ursprungligen ekonomigård till »Spökslottet» på Stockholms Högskolas nuvarande område. Sedan Petissan flyttades till Skansen ha planerna för anordnandet av dess omgivningar på Nedre Solliden utvecklats i en annan riktning än man tänkte sig för omkr. tjugo år sedan. — Ett förenande av dessa båda Stockholmsgårdar till ett litet stycke Stockholmsgata av gammal typ i backslutningen strax inom Skansens ingång skulle nu kunna ge friluftsmuseet ett verkligt gott tillskott av en bebyggelseart — stadsgården — som förut strängt taget varit orepresenterad. Även i den ytterst begränsade

Fig. 6. Hazeliushuset på gamla platsen. Gårdssidan sedd från övre terrassen.

form, vari stadsbebyggelsen över huvud kan visas på Skansen, har den en given uppgift att fylla.

Motivet för Hazeliushusets flyttning till Skansen är, som ovan framhållits, klart och naturligt. Den uppgift, som detsamma kan fylla inom friluftsmuseet, har emellertid visat sig vara något vidare än enbart att uppbära minnet av en stor personlighet. Vad som ej syntes, medan huset stod orubbat på sin gamla plats, men som framkom under rivningen, nämligen att det ägde en ganska genomgående fast inredning från 1800-talets tidigare del, gav åt huset som friluftsmuseiföremål ett ökat värde. Det kommer härigenom i själva verket att också kunna visa hela bostadsmiljön från just den tid, då Artur Hazelius' föräldrar bodde i huset och då hans födelse inträffade där den 30 november 1833. En trogen rekonstruktion av det Hazelius'ska hemmet vid Surbrunnsgatan är av naturliga skäl nu omöjlig att utföra, därtill äro våra kunskaper om detta hems utseende alltför små och bohaget har undergått alltför många skiften. Men det som den enhetligt inredda byggnaden kan visa med hjälp

Fig. 7. Hazeliushuset vid Surbrunnsgatan. Omedelbart före flyttningen.

av möbler och annat bohag från samma tid, det är hur ett borgerligt hem i Stockholm bör ha tett sig vid den ifrågavarande perioden. Och denna uppgift får nu Hazeliushuset fylla på Skansen såsom ett komplement till den i byggnadens benämning angivna.

Vid tidpunkten för husets flyttning från Surbrunnsgatan funnos endast rätt obetydliga rester av den gamla gårdsanläggningen, vars historia är framlagd i ovanstående uppsats av Gösta Selling (jämför situationsplanen fig. 8 med Sellings fig. 2, 3, 5). Hazeliushuset var den enda byggnaden som kvarstod från äldre tid, och av anläggningarna i övrigt funnos egentligen blott vissa återstoder av de båda terrasserna, som ända sedan tidigt på 1700-talet fördelade gårdsanläggningen i tre skilda plan. Den mellersta terrassen täcktes i norr mot Surbrunnsgatan så gott som helt av det gamla huset; den övre, västra terrassen gick sålunda upp mot gavelväggen till bottenvåningens halva höjd, och vid den andra gaveln lämnade det lägsta terrassplanet, den gamla trädgårdstomten, fritt utrymme åt en hög

källarmur med ingång till den ena av husets källare. Nere på trädgårdens nivå och stött emot den nedre terrassmuren låg, i vinkel mot det gamla huset, ett större stenhus, uppfört av sällskapet »Vänner till Pauvres Honteux» år 1871. Denna byggnad nedrevs samtidigt med Hazeliushuset. Av områdets gamla vegetation hade egentligen intet annat blivit bevarat än en rad av fyra stora vackra lindar, stående på mellanterrassen strax nedanför den övre terrassmuren. Den stora trädgårdstomten utmed Surbrunnsgatan, som sträckte sig ända ned till Stora Badstugatan, var nu dels täckt av det ovan nämnda stenhuset från 1870-talet, dels slukad av Sveavägen, som skurit av hela den nedre delen av tomten och fyllts upp till omkr. 3 meter högre nivå än trädgårdens. Den lilla del som ännu fanns kvar av trädgårdstomten, innesluten av gavlarna på de båda husen samt utfyllningarna mot båda gatorna, hade nu närmast karaktären av en djup grop och var beväxt med ett par lönnar invid Surbrunnsgatan. Gårdsplanen, den mellersta terrassen, var numera öppen söderut ända till Odengatan, sedan den mot Hazeliushuset svarande andra flygeln borttagits. Terrissanordningen övergick här omarkerat i en jämnt sluttande terräng. Den översta terrassen slutligen utgör numera platsen för Pauvres Honteux' stora nybyggnader från 1880-talet och senare jämte därtill hörande gård och park. — Den forna gårdens omdaning till modernt stads kvarter hade alltså nu nått ganska långt med stora breddningar och nivåförändringar å de begränsande gatorna samt tomtområdets bebyggande på alltmer stadsmässigt sätt. Det som ännu förlänade gården dess behag var raden av väldiga lindar utmed terrassmuren samt den lilla byggnadens trevna och välproportionerade yttre. Karaktären av en gammal Stockholmsgård levde därför ännu kvar i detta lilla hörn av den stora tomten, men på alla sidor belägrat av den nya tidens stadsbebyggelse.

I fråga om husets utseende närmast före flyttningen kunna de här meddelade bilderna och uppmättningsritningarna (fig. 4—24) ge en huvudsaklig föreställning. Några förtydligande uppgifter skola här nedan bifogas. Såväl det yttre som inredningen hade efter hand undergått en viss förvandlingsprocess, men under rivningens gång kom åtskilligt av de ursprungliga anordningarna i dagen. Jämte

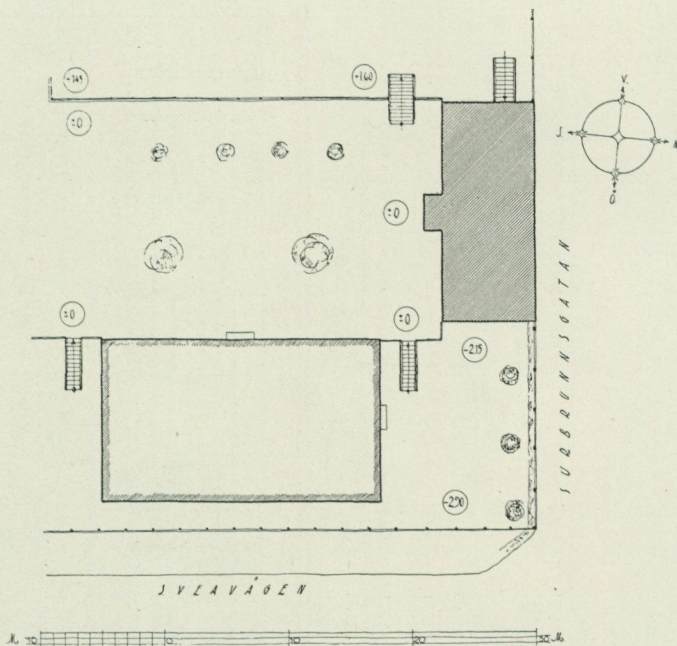

Fig. 8. Situationsplan av tomten vid Surbrunnsgatan. Hazeliushuset (streckat) vid Surbrunnsgatan, huset från 1871 mot Sveavägen samt terrasserna med trappor.

uppmätningarna meddelas därför här rekonstruerade planer av husets båda våningar, visande dessa i det skick de ursprungligen böra ha innehaft (fig. 14 och 16). Vid byggnadens återuppförande har detta dess ursprungliga tillstånd i möjligaste grad blivit återställt.

Vad som här menas med ursprungligt torde emellertid kräva ett förtydligande, då huset i färdigt skick utgjort produkten av både ombyggnad och nyinredning. Den här ovan av Gösta Selling meddelade arkivaliska redogörelsen för husets öden jämförd med iakttagelser å byggnaden själv visar följande förlopp. Det tvåvåningars trähus med torvtak, som stod på platsen alltsedan 1700-talets förra del, blev på myndigheternas tillskyndan år 1803 ombyggt till ett envåningshus med tegeltak och yttre panelning. Genom denna ombyggnad, som skulle vara färdig i april 1804, tillkom det nuvarande huset och fick det utseende, som det i det yttre i allt huvudsakligt bibehållit. Husets ägare och byggherre var sidenvävaren Nils Hägg-

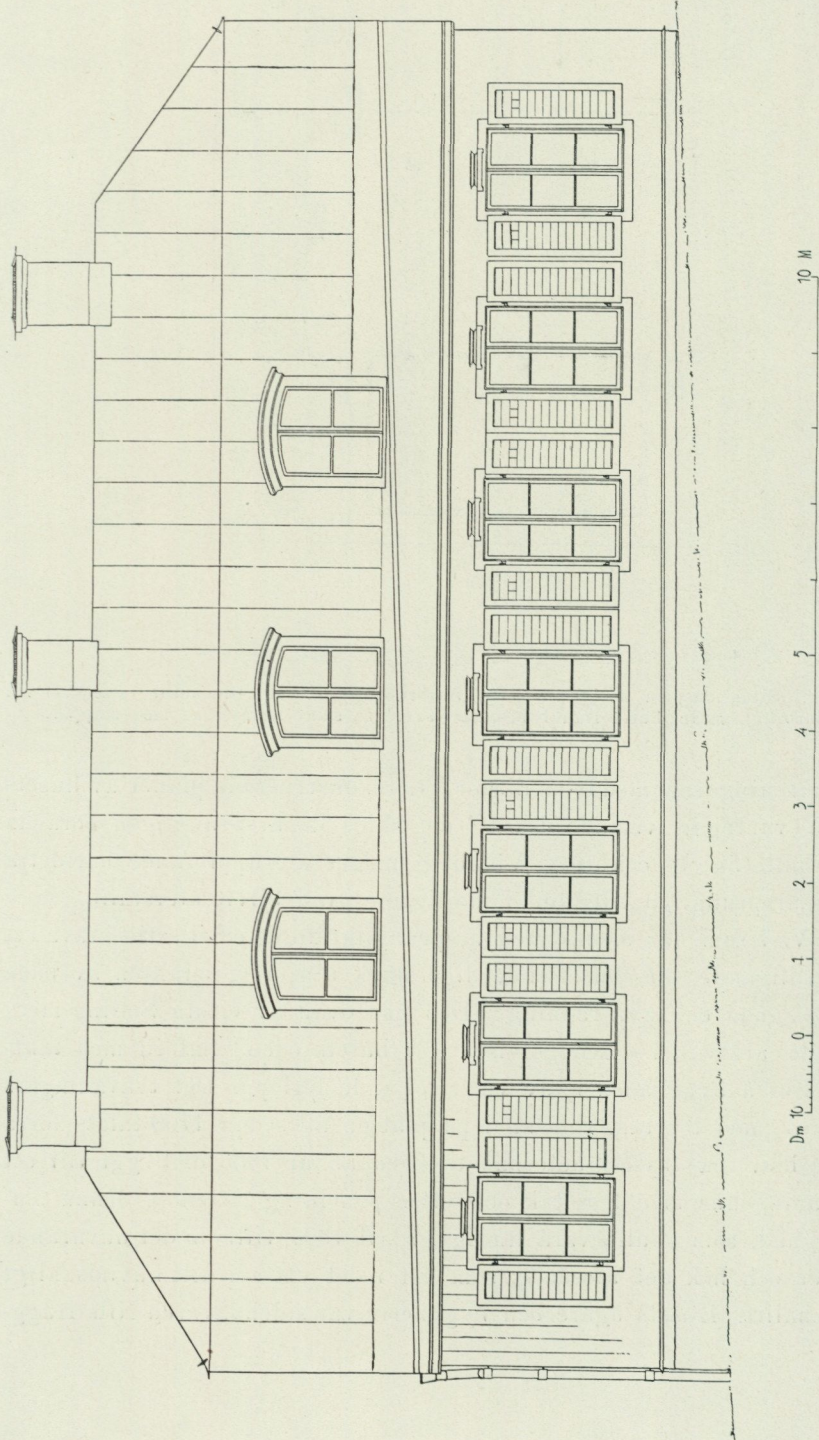

Fig. 9. Gatufasaden. Uppmätning 1925.

Samtliga här reproducerade uppmätningssritningar äro utförda av arkitekten Thure W. Löfgren, Stockholm.

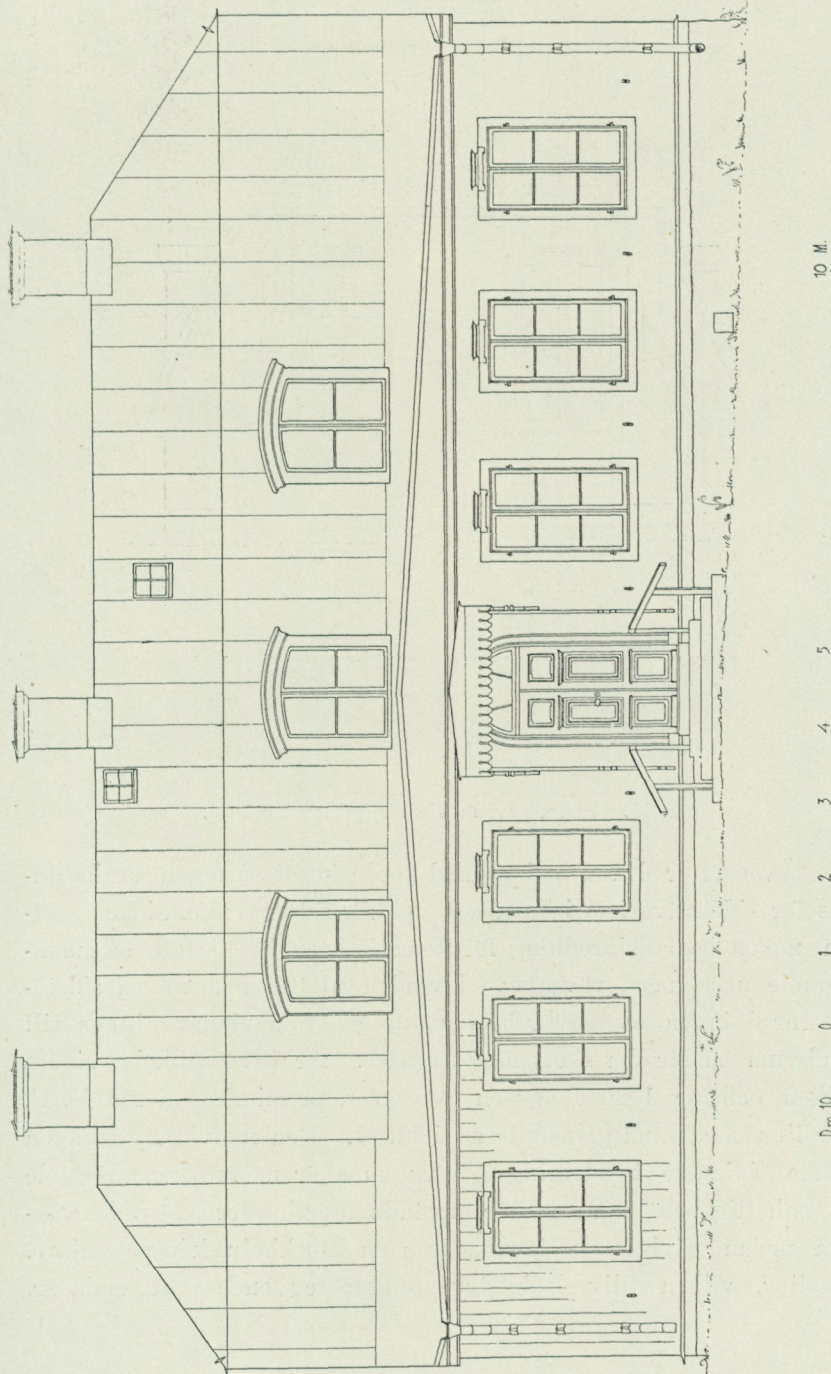
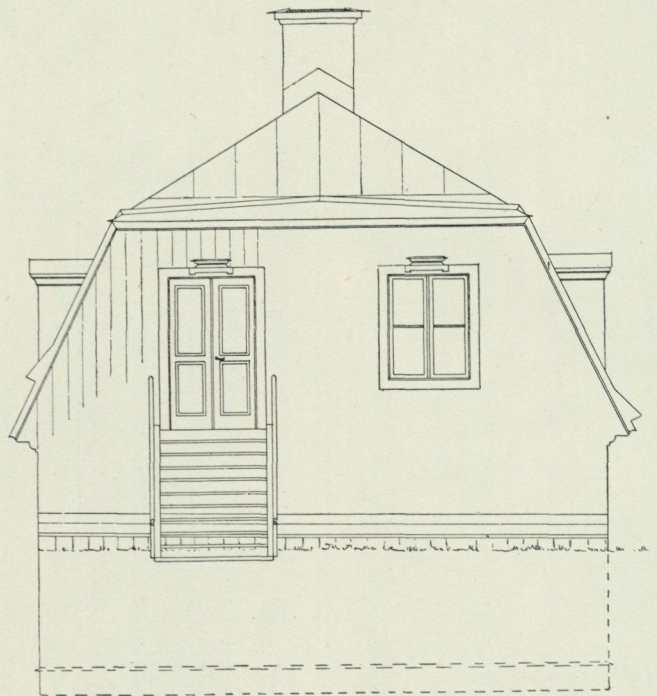

Fig. 10. Gårdsfasaden. Uppmätning 1925.

Dm 10 0 1 2 3 4 5 6 7 M

Fig. 11. Västra gavelfasaden. Uppmätning 1925.

man. Även efter denna ombyggnad torde huset såsom förut ha använts för sidenväveriets behov, och det förefaller som om icke egentligen någon bostadsinredning förekommit utan blott stora sammanhängande utrymmen, vävsalar. I vinden tillätos icke några eldstäder. Inredningen av såväl bottenvåningen som vindsvåningen till bostadsrum måste ha skett något senare. År 1818 nedlades sidenfabriken och år 1820 fanns en hyresgäst, premieringenjören N. C. Brovallius med familj, installerad i huset. Den nu vid flyttningen blottade tidigaste tapetseringen i rummen är nästan genomgående fullt enhetlig och bland de där använda tapetbårderna äro flera — såsom nedan påvisas — komma från en Stockholmsk tapetmålare, Torsselius, vilken tillverkade tryckta tapeter endast ett enda år,

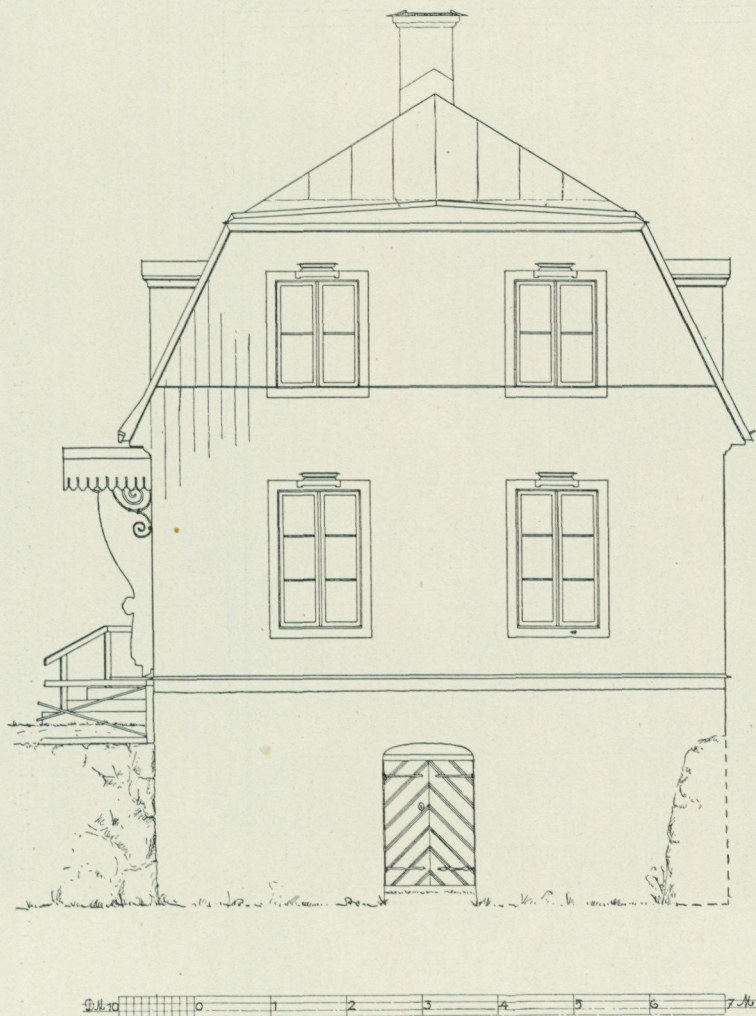

Fig. 12. Östra gavelfasaden. Uppmätning 1925.

nämigen 1820. Det förefaller därför tydligt att kramhandlaren H. R. Carger, som 1813 inköpt gården och själv bebodde den motstående flygelbyggnaden, efter sidenfabrikens upphörande inredde huset vid Surbrunnsgatan till bostadshus, och att denna nyinredning år 1820 fullbordades med alldeles modärn tapetsering till den första hyresgästens inflyttning. Det är huset sådant det framgått ur 1803 års

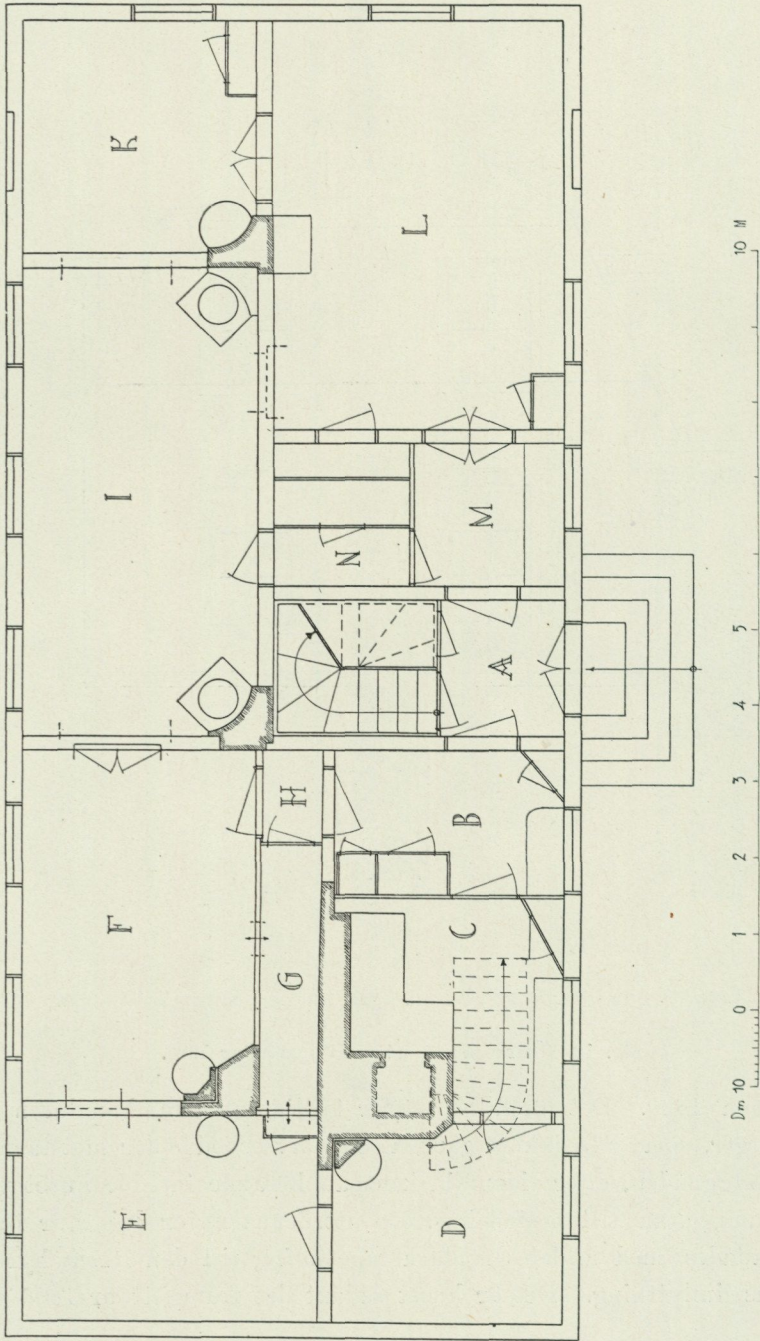

Fig. 13. Uppmätning av bottenvåningen, sådan den befann sig år 1925.

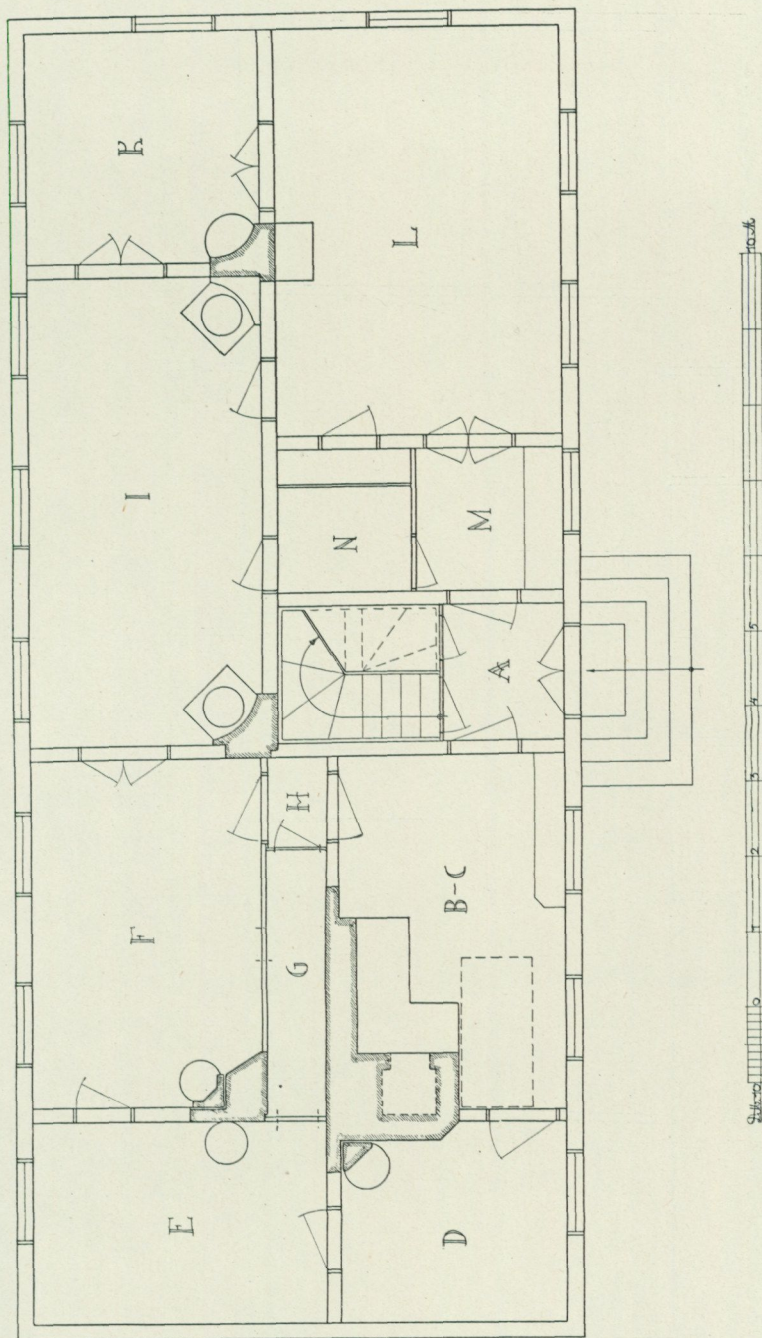

Fig. 14. Rekonstruktion av bottenvåningen, återförd till ursprungligt utseende.

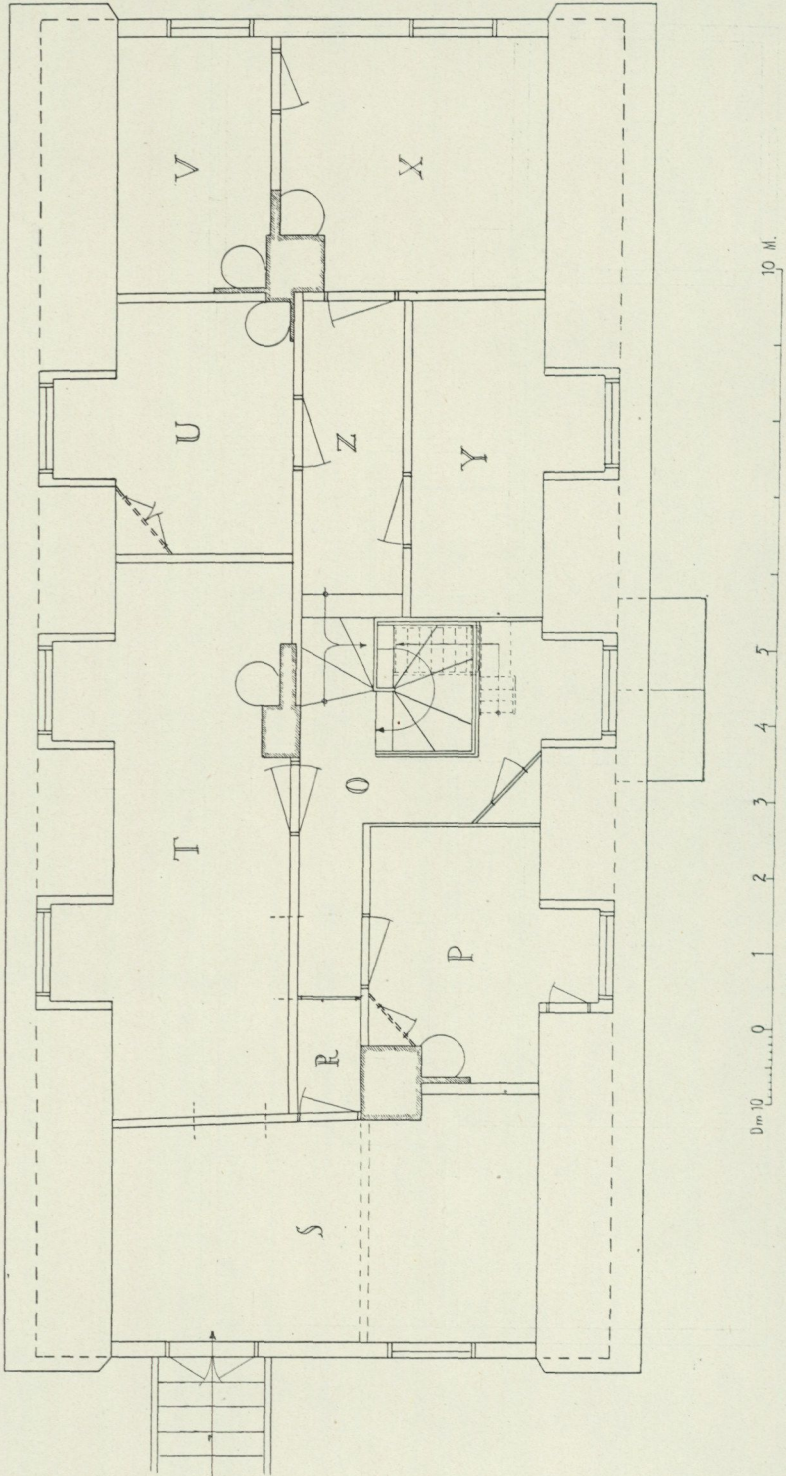

Fig. 15. Uppmätning av vindsvången, sådan den befann sig år 1925.

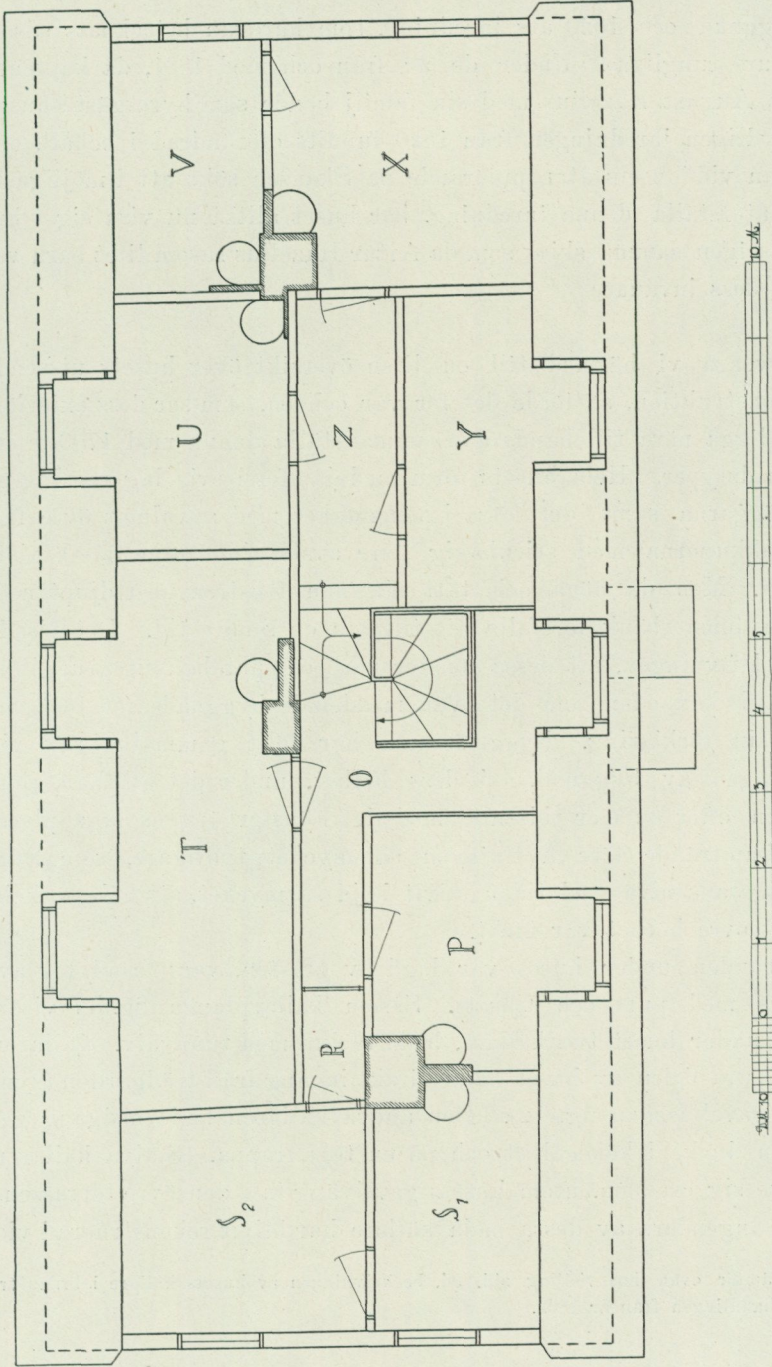

Fig. 16. Rekonstruktion av vindsvåningen, återförd till ursprungligt utseende.

ombyggnad och 1820 års inredning, som härovan betecknats såsom det »ursprungliga». Under de år från och med 1831, då kaptenen Johan August Hazelius med sin familj bodde som hyresgäst i huset, har tydligen inredningen från 1820 funnits oförändrad i behåll, och då man vid husets återuppförande på Skansen sökt att i möjligaste mån återställa denna inredning, bör huset alltså nu visa sig i huvudsakligen samma skick som då Artur Hazelius såsom litet barn var en av dess invånare.

Övergå vi härmed till en liten översikt över husets utseende och konstruktion, så torde det för var och en, som ser dess exteriörform, ligga nära till hands att sammanställa denna med 1700-talets byggnadstyper. Hela husets form med jämförelsevis låg resning på långväggarna samt det höga brutna taket med avvalmat övre fall och takkuporna med stickbågig övre avslutning följer 1700-talets schema. Men de höga och tätt sittande fönstren med djupt neddragen fönsterbänk förefalla att tillhöra en senare tid. Det visade sig vid rivningen, att dessa fönster voro odisputabelt ursprungliga, och med kännedom om det ovan meddelade byggnadsåret 1803 får detta sin förklaring. Byggmästaren har följt gammalt bruk vid formningen av byggnaden i dess helhet, under det att han gjort fönstren efter en mer tidsenlig modell. Fönsterbänkens låga placering framträdde före flyttningen så mycket tydligare, som Surbrunnsgatans nivå med tiden blivit höjd så mycket, att hela sockeln vid det övre hörnet var täckt.

Grunden under huset var lagd av gråsten, vars fasadytor avjämnats med puts och tjarats. Såsom källarplanen fig. 17 visar, funnos under huset två källare, båda täckta med tunnvalv. Källaren under östra delen av huset hade direkt ingång från trädgården (synlig å gavelfasaden fig. 12). Den andra källaren hade nedgång genom en lucka i köksgolvet och på en tegeltrappa. Själva källaren sträckte sig c:a 5 m. utom husets gavelvägg in i den övre terrassens jord.¹ Ingendera av dessa båda källare har blivit rekonstruerad vid

¹ Jämför ovan hos Selling sid. 96, beskrivningen av husets källare i brandförsäkringshandlingen från år 1862.

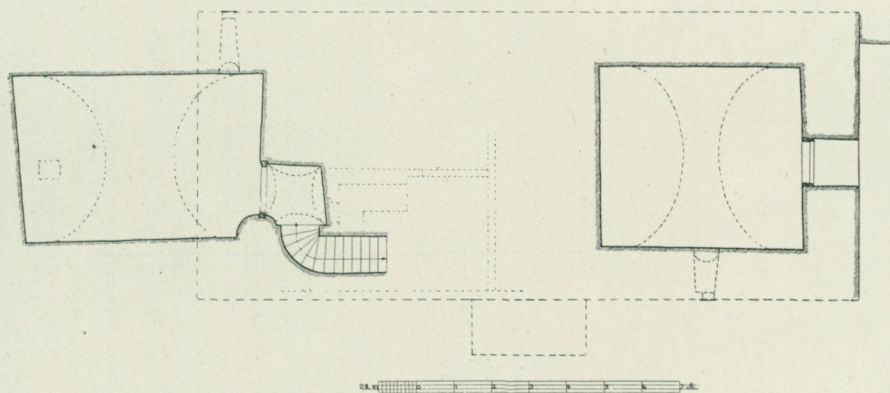

Fig. 17. Källarplan. Uppmätning 1925.

återuppförandet på Skansen. Marken sluttar där i motsatt riktning, men vid den numera nedre gaveln vilar huset på en rundad berg-häll, som ej ger plats för källaren. I köksgolvet finnes emellertid källarluckan kvar.

Husets stomme var hoptimrad av virke, som redan förut varit brukat. Det förefaller som om 1803 års ombyggnad hade måst göras så grundlig, att även ytterväggarna nytimrats alltifrån grunden. Vid nedtagningen syntes nämligen ingenstädes några igensättningar eller upphuggningar för flyttning eller ändring av fönstren. Tro-ligen har det gamla tvåvåningshuset varit så skröpligt, att timret måst tagas isär och sorteras, varefter det användbara virket hop-timrats på nytt.

Till det yttre ha väggarna klätts med stående panel av hyvlade och spåntade bräder med läkt. Vid återuppförandet har åtskilligt av denna ytterbeklädnad måst ersättas med nytt virke, vilket även krävts i flera andra dylika fall. Fönsterfodren äro släta med ett litet påsatt krönparti. Bottenvåningens fönster äro försedda med luckor av liggande bräder med kantprofil insatta i ramverk, somliga försedda med ljusgluggar upptill, antingen fyrkantiga eller runda. Luckorna stängas med en skruv, som inifrån skjutes ut genom ett hål i fönstrets mittpost, och de hållas uppslagna med hjälp av smidda järnkrokar, fästa utanpå väggen. Porten består av ett par dörrar med tre fyllningar, närmast av sent gustaviansk typ, samt ett halv-

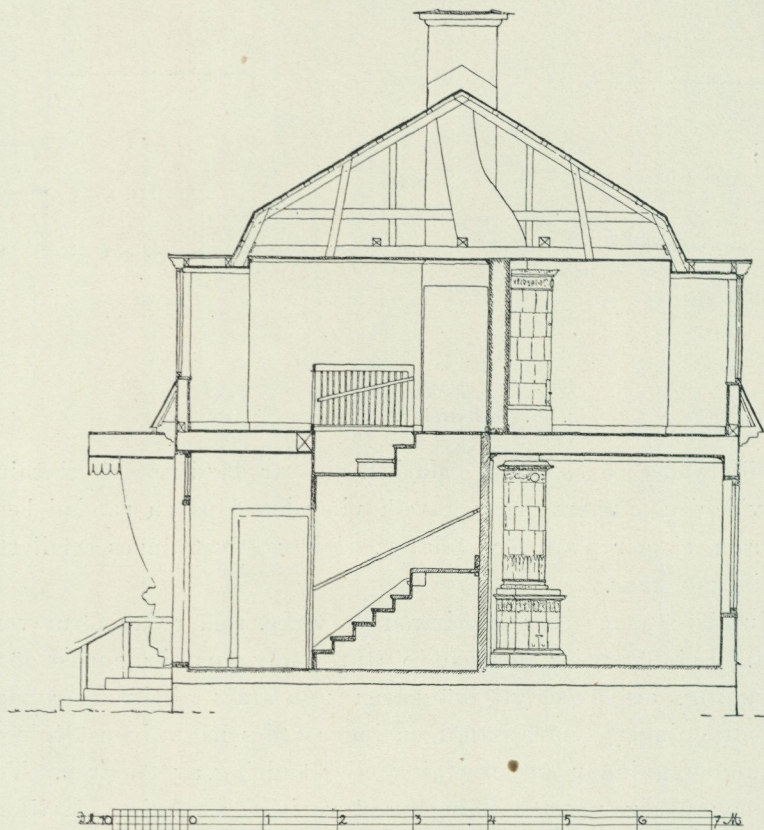

Fig. 18. Tvärsektion mot väster. Uppmätning 1925.

runt fönster över (fig. 20). Över dörren är uppsatt ett litet skyddstak av plåt med utskuren lambrequin och vilande på två konsoler av smitt järn. Innanför dessa voro uppsatta ett par sidoskydd av bräder, utsågade i form av gardiner. Dessa, som säkert voro av senare datum än själva taket, ha ej blivit återuppsatta. Även själva skyddstaket får väl emellertid antagas vara tillkommet senare än huset. Framför dörren ligger en trappa av granit, också den troligen yngre än huset. Den har på Skansen återställts sådan den nu befann sig, dock utan ett par på senare tid tillkomna ledstänger.

Vid tiden för flyttningen var husets yttre målat i en smutsgul färg. Under denna hade panelen ett par lager av gul färg i olika

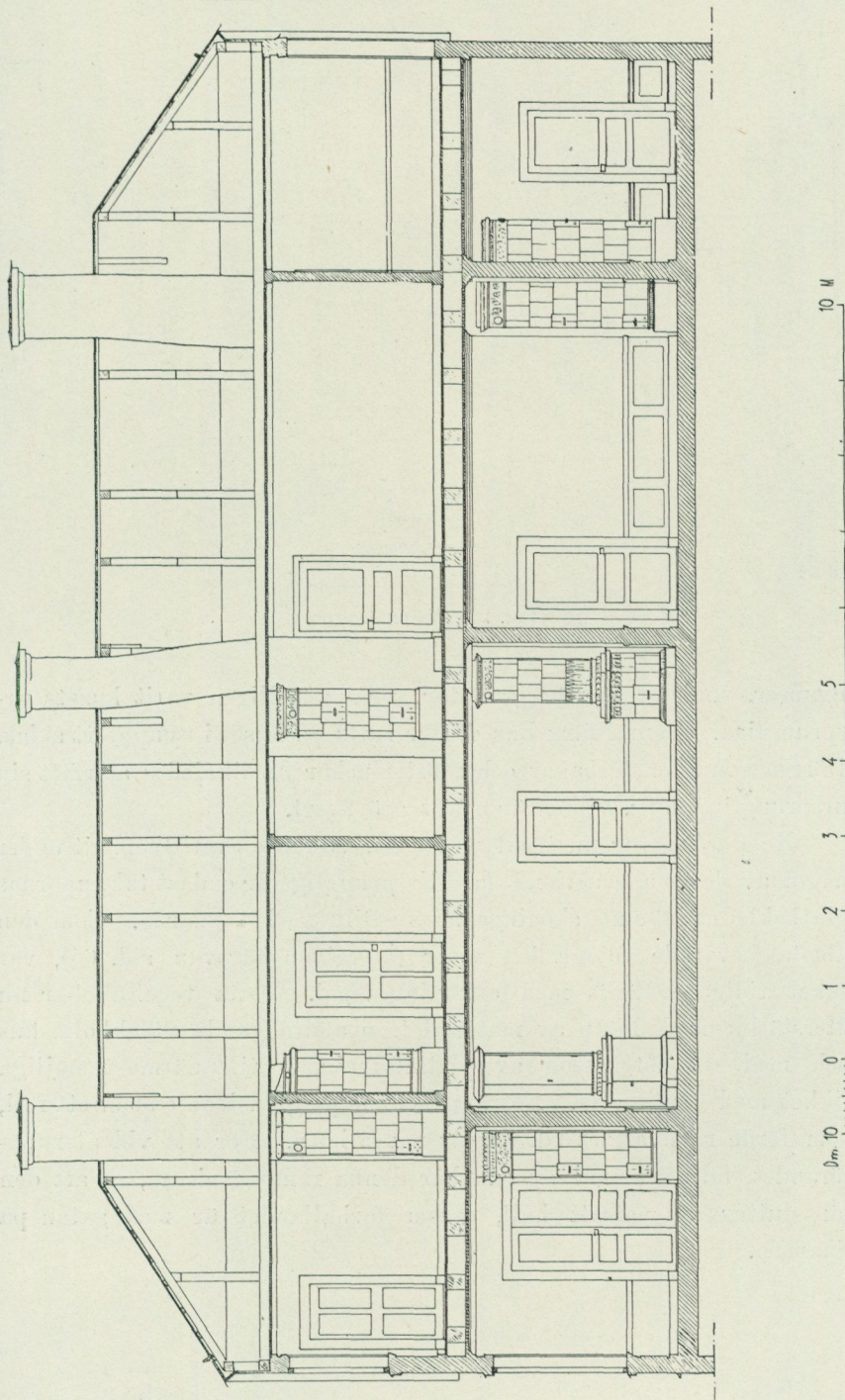

Fig. 19. Längdsektion mot söder (mot gårdssidan). Uppmätning 1925.

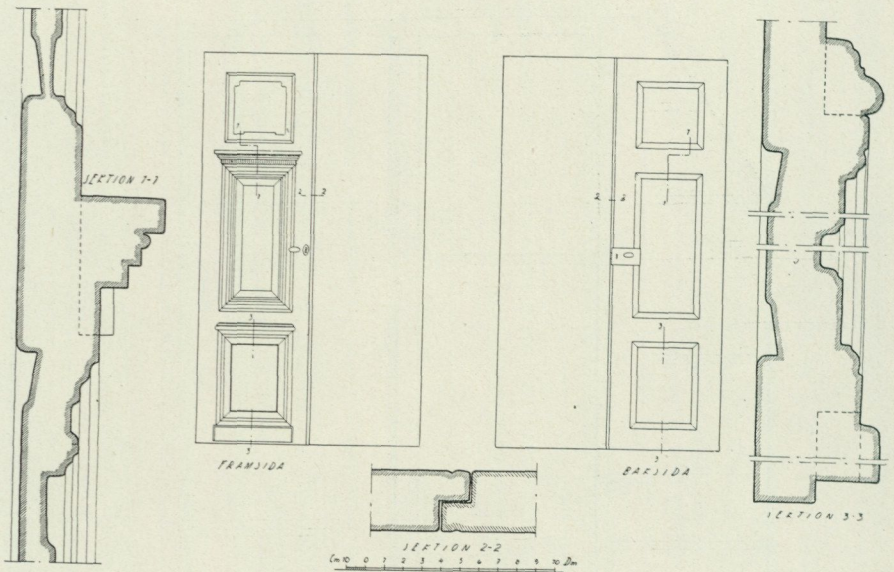

Fig. 20. Ytterdörrarna.

nyanser, underst en ägg-gul ton, vilken tydligen varit husets ursprungliga. Denna färg har därför satts på huset i nyuppfört skick. Dörren samt fönsterbågar och fönsterluckor ha likaledes återfått sin ursprungliga färg, vilken är djupt grönsvart.

Hela taket var nu täckt med plåt, vilken dock tillkommit under något av de senaste årtiondena. Ursprunglig var endast takkupornas plåtbeklädnad samt skoningarna nedtill med rännorna. Som den äldsta bevarade fotografien visar (återgiven härovan sid. 65), var taket tidigare täckt med enkupigt tegel. Detta tegeltak har nu återställt med hjälp av material från andra gamla Stockholmshus och med rekonstruering av plåtinfattningen till närmast möjliga likhet med den gamla. Fotrännan hade på gatusidan endast ett fall, som förde regnvattnet till husets nedre hörn. För att vid återuppförandet följa samma system har denna ränna ändrats, så att den nu sluttar åt motsatt håll, såsom förhållandet är med gatan på Skansen.

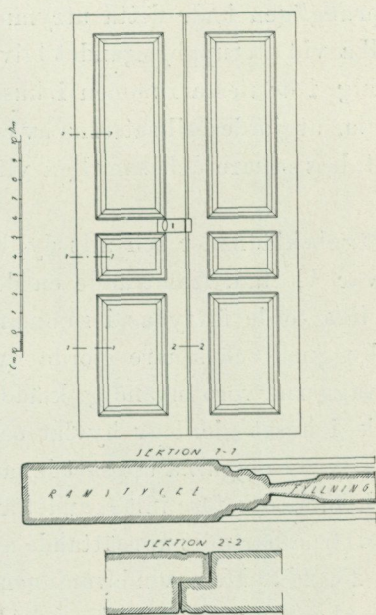
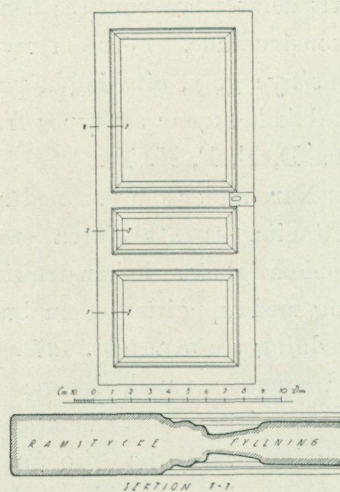
Fig. 21. Deuxbattängdörrar i botten-
våningen.

Fig. 22. Enkeldörr i bottenvåningen.

Det inre av byggnaden hade under sin användning för Pauvres Hontoux' räkning efter hand förändrats, ej blott genom underhålls-åtgärder utan även på så sätt, att bottenvåningens sammanhängande rumstil åt gatan förvandlats till enkelrum, genom att dörrarna mellan rummen igensatts och i vissa fall tapetserats över. De i och för sig ganska små utrymmena och de ofta komplicerade passagera in till rummen med en rikedom av dörrar gävo intrycket av en starkt invecklad och föga homogen planbildning. Till nyheterna hörde en avbalkning av köket till två utrymmen (B, C) samt en mängd fastbyggda skåp i olika rum, betingade av att endast ett par garderober förekommo. I vindsvåningen voro även här och där insatta små snedskåp i hörnen, men den största förändringen gällde där rummet på västra gaveln (S). Detta var avskilt från den övriga vindsvåningen och försett med utgång på en öppen trätrappa till den övre terrassen (fig. 7, 11) och dubbeldörrar insatta i ett upphugget fönsterhål. Förändringen hade vidtagits under Pauvres Hontoux' tid och

rummet brukades som likrum. Ursprungligen hade detta utrymme varit delat i två rum (S_1 och S_2), vilka vid återuppbyggandet blivit rekonstruerade. Förutom nytapetsering i de flesta rummen i huset samt nya golv, ofta lagda på de gamla, utgjordes tillsatserna av ett antal kakelugnar av typer från 1800-talets senare del, samtliga vita (rum D, E, F, K, T).

När under husets nedtagning väggbeklädnader och allt dylikt borttagits, så att själva stommen var blottad, framträdde en del egendomligheter i konstruktionen, vilka torde få tydas i sammanhang med uppgifterna om husets ombyggnad och senare gjorda nyinredning (se ovan sid. 127). Timmerväggarna voro invändigt klädda med stående panel, liksom all dylik i huset gjord av hyvlat och spåntat virke. Men denna panel var på ytterväggarna uppsatt innan ännu innerväggarna voro uppförda och likaledes före inläggandet av bottnen mellan de båda våningarna. Därpå har följt uppsättande av takpanelen i båda våningarna (fig. 25, 26). Hela vindsvåningens paneltak är sålunda gjort i ett sammanhang av fem längder panelbräder. I bottenvåningen voro de båda väggar, som begränsa den lilla förstugan, hoptimrade med ytterskalet. Den västligare av dessa väggar, som går tvärs över huset, avbrytes av en spismur, den andra stannar vid salens (I) innervägg. De båda hälfterna av bottenvåningen hade nu fått var sitt sammanhängande paneltak och den lilla förstugan (A) sitt eget. Det förefaller som om man vid husets nyuppförande år 1803 hade i stort sett stannat vid denna rumsindelning, och de stora utrymmena med sina fristående spismurar ha väl varit vävsalar för sidenfabriken. Tapetseringen visar emellertid, att de båda östra gavelrummen i vindsvåningen (V, X, kanske också det angränsande rummet U) funnits till tidigare än de övriga nuvarande rummen. Det förefaller troligast att dessa rum blivit avskilda redan år 1803 men då varit utan eldstäder enligt vederbörande föreskrift. När sedermera rumsfördelningen gjordes åren 1818—1820, uppfördes innerväggarna i bottenvåningen av liggande timmer men i övervåningen av dubbel, stående panel med fyllning emellan av mossa och hyvelspån. Även i en del av vindsvåningens ytterväggar hade denna konstruktion använts, nämligen i takkuporna

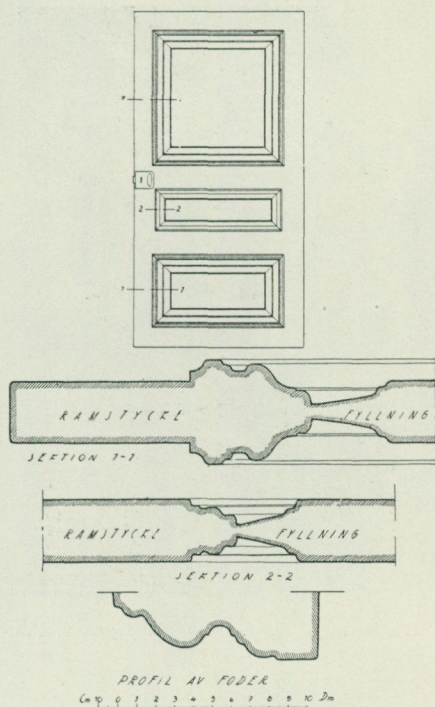

Fig. 23. Dörr från 1700-talet. Vinds-
våningen, rum Y.

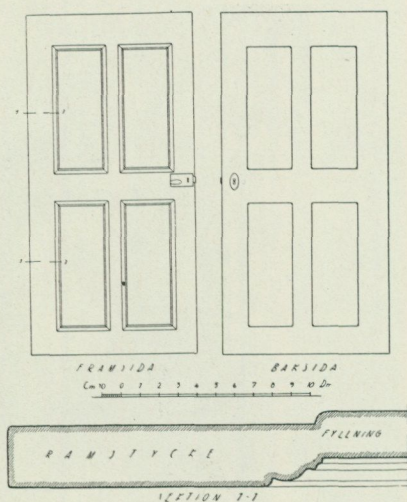

Fig. 24. Dörr med fyra utanpålagda fyll-
ningar, 1700-talet. Vindsvåningen, rum U.

samt i västra hälften av huset. I den östra är kort timmer inlagt mellan takstolarnas ständare. Den till väggarna använda panelen var till största delen tagen från äldre hus; en del bräder hade varit underpanel till tak och voro försedda med vattlister.

Husets inredningssnickeri är genomgående av ganska enkelt slag. Ett och annat är även här taget ur äldre hus, och efter vanligheten finner man de gamla dörrtyperna insatta i vindrummen, medan den stora våningen fått nygjorda dörrar. I bottenvåningens större rum sitta sålunda höga deurbattängdörrar med tre fyllningar samt i övriga fall enkeldörrar med tre fyllningar (fig. 21, 22, 46); de torde alla tillhöra 1818 års uppsättning. En del av dörrarna i vindsvåningen äro även av samma modell, enkeldörrar med tre fyllningar och tunna profiler, men dessutom förekomma två äldre typer. Den ena är en 1700-talsdörr med tre fyllningar (fig. 23, 43; rum

Fig. 25. Bottenvåningen under rivningen. Rummen I, K, L med borttagna mellanväggar men sammanhängande takpanel.

P, T, Y; i det sistnämnda rummet med tillhörande foder). Den andra är den i Stockholm allmänt förekommande dörren med fyra utanpålagda fyllningar, också den vanlig under 1700-talet (rum U, V, X; fig. 24, 42). Några äldre bröstpaneler med ramstycken och fyllningar ha likaledes kommit till användning (rum F, L). I ett rum (E) finnes bröstpanel, som torde vara samtidig med husets inredande, men i alla andra rum i bottenvåningen har man nöjt sig med att åstadkomma bröstpanel enbart genom mittbandslist och sockel. I vindsrummen däremot är bröstpanel enbart markerad genom målning. Läger man härtill de enkelt profilerade taklisterna, så är därmed den knappa snickeriinredningen i allt väsentligt omtalad. — Å de inredningsdelar, som härstamma från äldre hus, fanns underst målning, som tillhörde denna deras äldsta tillvaro, och å en 1700-talsdörr (rum Y) har denna första färg bevarats orörd ända till våra dagar. Vid inredningen av huset 1818—20 hade snickeriet i övrigt fått en ganska enhetlig målning i gråvitt med dörrarna ljusbruna.

Fig. 26. Vindsvåningen under rivningen. Rummen S, T, U med borttagna mellanväggar men sammanhängande takpanel.

Några dörrar i rummen hade undantagsvis fått annan färg, köksdörrarna t. ex. bruna. All övermålning senare än 1820 har nu avlägsnats och utseendet från denna tid i möjligaste mån kompletterats genom återställande av den periodens färger. Taken i bottenvåningens bättre rum hade från början varit spända med papper och vitlimmade; i kök, förstugor och dylika ringare utrymmen däremot samt i hela övervåningen hade vitlimningen strukits direkt på panelen.

Såsom redan av det föregående torde framgått, har det ej varit möjligt att förflytta Hazeliushuset i fullständigt samma skick som det nu befann sig på sin ursprungliga plats och utan vidare åter sätta varje stycke i samma läge. Det var ej heller möjligt att blott avlägsna nytillsatserna och bibehålla det ursprungliga i det skick det nu var. Byggnadens tillstånd krävde helt enkelt både till sin bärande konstruktion och till såväl ytterbeklädnad som inredning en ganska genomgripande reparation och förnyelse, detta både för

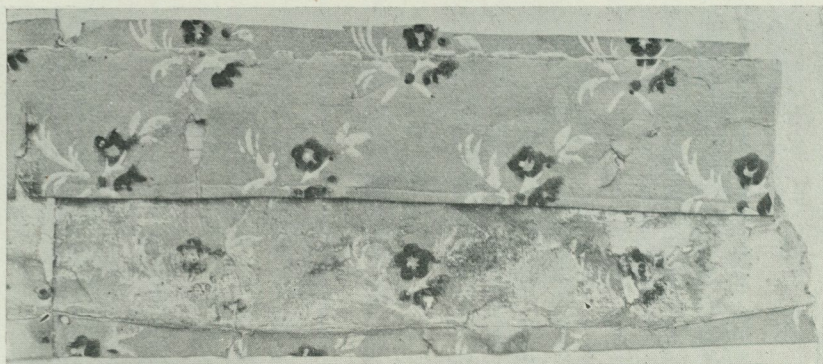

Fig. 27. Tryckt papperstapet från rum X; ljusblå botten, mönster i blått och vitt, gjord av Johan Norman i Stockholm och troligen uppsatt år 1803.

att den skulle kunna stå sig för framtiden och för att den skulle kunna ge ett någorlunda riktigt intryck. Mycket av själva trävirket har sålunda måst ersättas med nytt och detsamma gäller om tapetsering och åtskilligt annat. Att murverket måste helt och hållet göras nytt och bli enbart en kopia av originalet är en oundviklig sak. Den mest framträdande delen därav, den stora öppna köks-spisen, är sålunda uppbyggd efter noggrann uppmätning av den gamla och med användande av de däri ingående järnen, bakugns-luckorna m. m. Den vinkelformade härden är täckt med tegel och i kanten skodd med ett bandjärn. Bakugnen består av tvenne rum med var sin smidda järnlucka och runt omkring de av små eldfasta tegel byggda ugnarna är inlagt ett skikt av små runda fältstenar. Den murade spiskupan uppbäres av järn, som hänga ned från takbjälkarna. Angående kakelugnarna har ovan påpekats, att några moderna sådana borttagits. I bottenvåningen funnos gamla kakelugnar endast i salen (I) och det stora hörnrummet (L). Den förra (fig. 48—50) är en kolonnkakelugn med dekor i grönt, gult och mangan och med oljemålade socklar, den under kolonnen marmorerad i svartgrönt, den nedre i mörkbrunt. Som pendant i det motstående hörnet står ett skåp av furu, format och målat som en exakt kopia av kolonnkakelugnen och inrett med låda i sockeln, hyllor i underdelen och skedhyllor i kolonnen. Kakelugnen har vid en omsättning

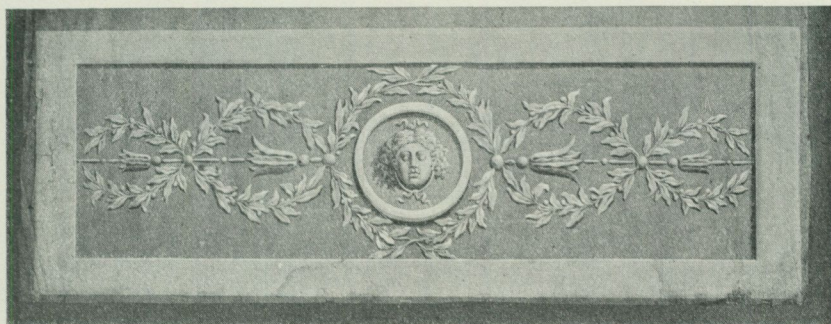

Fig. 28. Dörröverstykke, tryckt på papper år 1820 av hovmålaren Carl Fredrik Torselius i Stockholm. Exemplar i Nordiska Museets samlingar. Mönstret kopierat i olja i rum K (fig. 52).

fått sockelsimsen utbytt mot en nyare vit sims. Den ursprungliga simsens mönster finnes emellertid återgivet å skåpet, och en bit av ett simskakel fanns liggande i källaren tillsammans med rester av en annan kakelugn av besläktad art. Kakelugnen i rum L är en stor flat gråvit ugn med starkt framspringande fotsims och låg sockel, oljemålad i ljusgrå marmorering. Mässingsluckorna framför eldstadsöppningen sitta ej på gångjärn, utan äro sammannitade till en skärm, som häktas utanpå ett inre par av järnluckor. I vindsvåningen finnas ursprungliga runda gråvita empirekakelugnar i tre rum (P, fig. 41, V, X), därav de båda senare visa starkt förenklade former. I ett rum (U) står en äldre kakelugn med dekor i blått, blomsterkvist och insekter såsom kakelmönster (fig. 42). Ugnen tillhör rokokotidens typ och har tydligen jämte annan inredning flyttats över från ett äldre hus. På sex kakelugnsplatser ha vid återuppbyggnaden uppsatts ugnar ungefär jämnåriga med den övriga inredningen eller något senare, hämtade från andra Stockholmshus, vilka stodo under rivning samtidigt som Hazeliushuset återuppfördes.¹

Det återstår nu att med några ord antyda arten av de ursprungliga väggbeklädnader, som mer eller mindre fullständigt funnos kvar, i regel dolda av övermålning eller överklustrade tapeter. Man

¹ Kakelugnarna i rum D, E, F, T äro från Appelbergsgatan 58 A, gåva av direktör Josef Hellström; i rum K från Sveavägen 19, gåva av Stockholms stad; i rum S₁ från Garvaregatan 5, gåva av ingenjör Albin Broman.

Fig. 29.

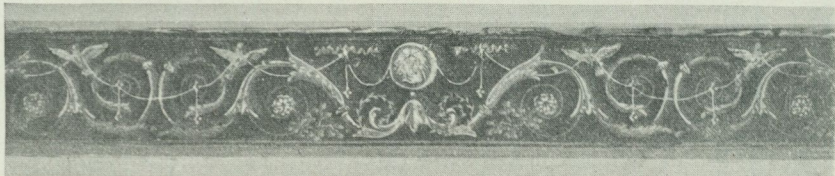

Fig. 30.

Fig. 31.

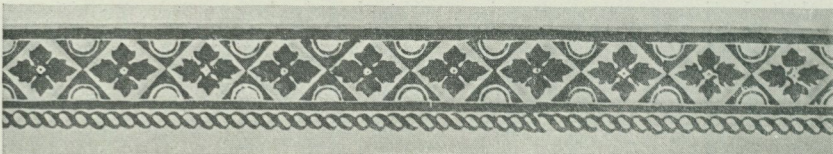

Fig. 32.

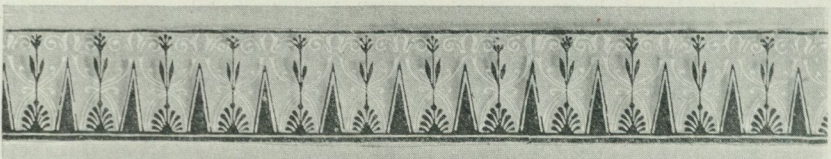

Fig. 33.

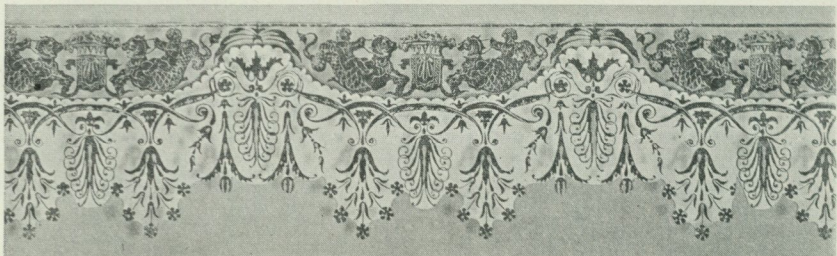

Fig. 34.

Fig. 29—30. Tapetbårder från Hazeliushuset: fig. 29 från rum X, fig. 30 från rum S₁.
 — Fig. 31—34. Tapetbårder av C. Fr. Torsselius 1820, i Nordiska Museets samlingar.
 Samma bårder funnos i Hazeliushuset: fig. 31 i rum P och Y, fig. 32 i rum S₂, fig. 33
 i rum T, fig. 34 i sekundärt läge.

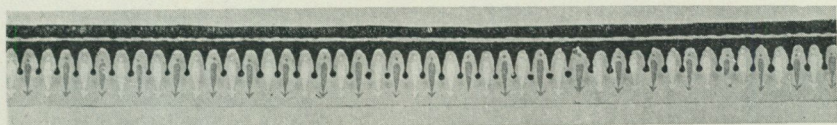

Fig. 35.

Fig. 36.

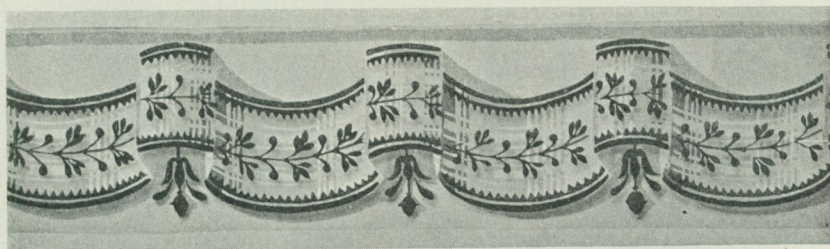

Fig. 37.

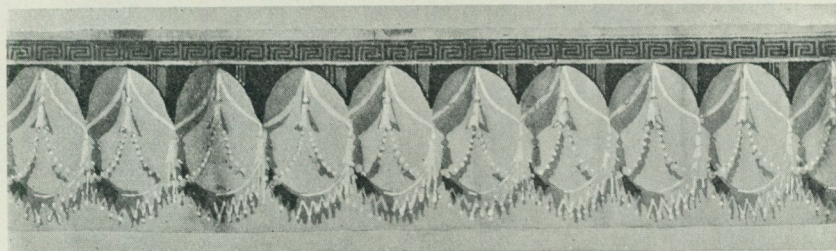

Fig. 38.

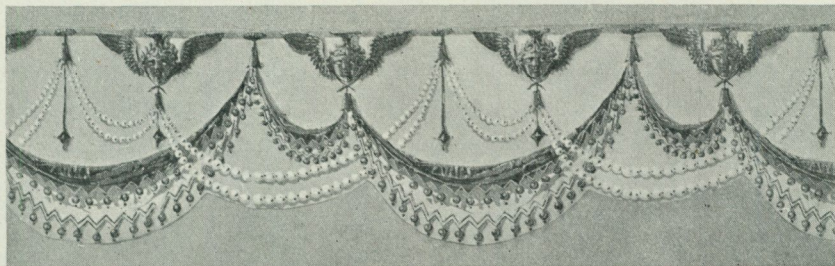

Fig. 39.

Fig. 35—39. Tapetbårder av C. Fr. Torsselius 1820, i Nordiska Museets samlingar, nu uppsatta i Hazeliushuset: fig. 35 i rum U, fig. 36 i rum T, fig. 37 i rum X, fig. 38 i rum P, fig. 39 i rum F.

Fig. 40. Vindsvåningens förstuga och gång, sedd mot väster. Till vänster rum Y, i fonden rum S₂. Efter flyttningen.

kan då skilja på väggbehandlingen i de enklare utrymmena, kök, förstugor och dylikt, samt i de egentliga boningsrummen. Köket (B-C) och den därintill gränsande lilla genomgången (H) ha oljemålning i en ljus gröngrå ton direkt på panelen samt bruna dörrar; dessa färger ha kompletterats med ledning av bevarade rester. Förstugan (A) och väggarna i trappan hade strukits med grå limfärg

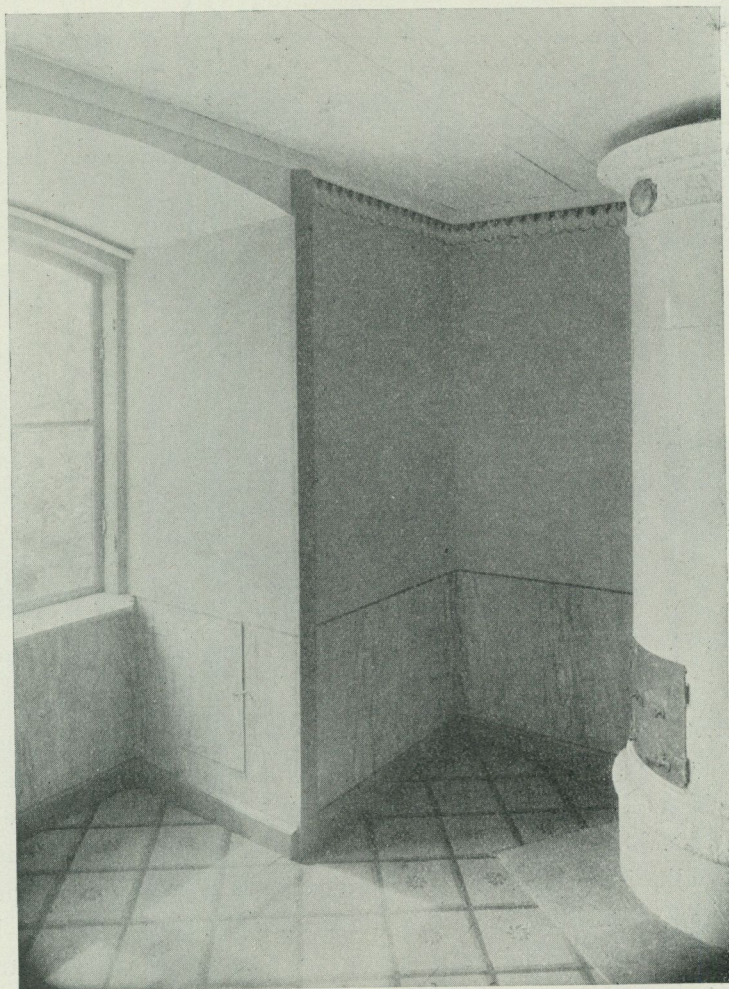

Fig. 41. Rum P, med vit empirekakelugn och oljemålat golv. Efter flyttningen.

och stänkts med vitt, svart och rött, varefter målningen fixerats med olja; denna väggbehandling har likaledes rekonstruerats. Tambur-utrymmena M och N hade väggarna klädda med papper, vilket strukits med ljusgrå limfärg och stänkts i grått och vitt. Ytterligare två lager stänkmålning i något varierande färger lågo utanpå den ursprungliga och under de tryckta tapeterna från 1800-talets senare

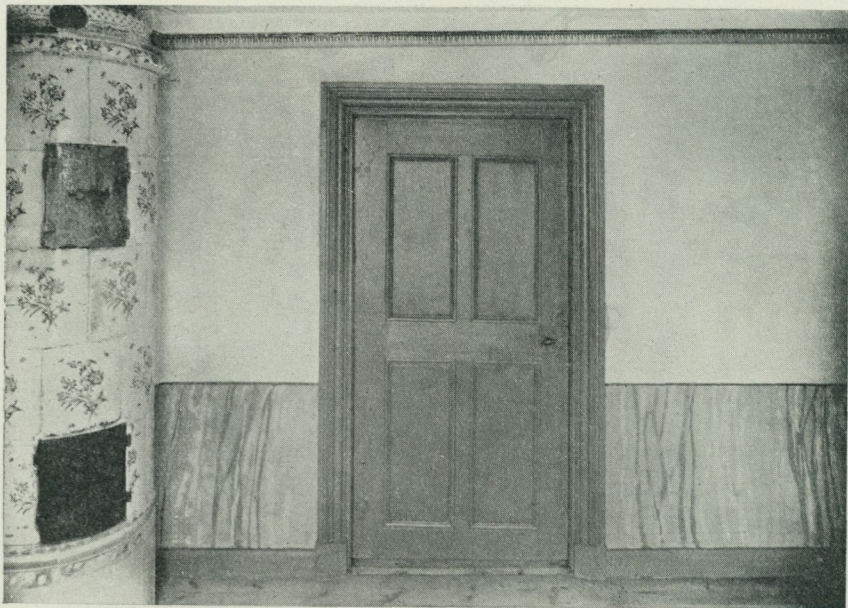

Fig. 42. Rum U, med kakelugn och dörr från 1700-talet. Efter flyttningen.

del. Ett par av bottenvåningens rum voro behandlade på ungefär liknande sätt. I hörnrummet E funnos sålunda smärre stycken av svart-vit stänkning på ljust blågrått och i det bredvidliggande rummet D kombinerad stänkning och marmorering i brunt på ljusbrun botten, allt i limfärg. I det stora rummet L hade den ursprungliga pappersbeklädningen med gulbrun marmorering i limfärg blivit till stora delar skonad från förstöring, därigenom att det närmast följande lagret spikats, ej klistrats över. Större delen av denna väggbeklädning kunde därför återuppsättas, varpå det felande blivit kompletterat. I vindsvåningens förstuga och korridor täckas väggarna av en färgstark och stormönstrig marmormålning i rött, grönt och gult. Denna målning är anbragt på väv, som spikats på väggarna, varför den med lätthet kunde överflyttas och åter sättas på sin plats (fig. 40).

Flertalet av husets övriga rum hade från början fått en enhetlig och för vår empire ganska karaktäristisk väggbehandling, bestå-

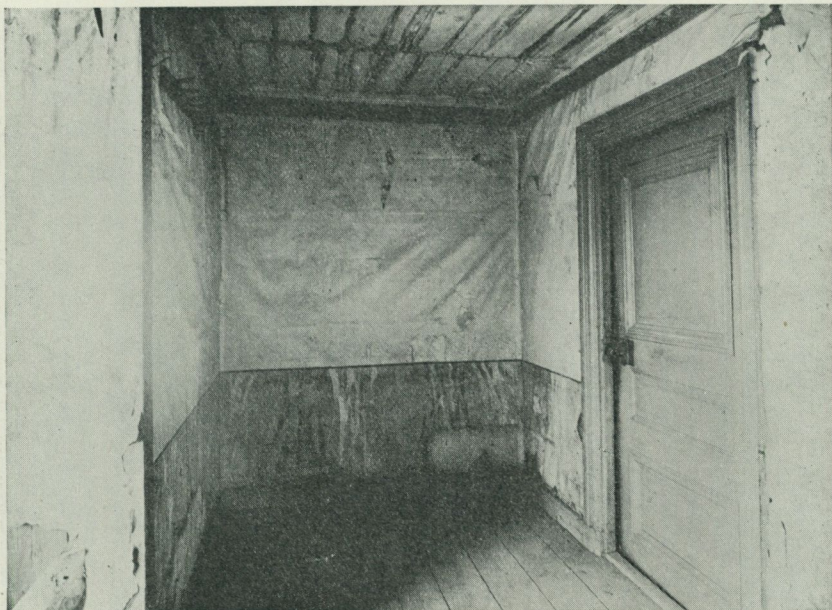

Fig. 43. Rum Y, med aldrig övertäckt tapetsering från 1820, dörr från 1700-talet. Före flyttningen.

ende av spänt papper, struket enfärgat med limfärg och med en tryckt tapetbård klistrad upptill. På detta sätt voro samtliga åtta vindsrummen tapetserade samt i bottenvåningen rum F. I tre av vindsrummen kunde den gamla väggbeklädnaden återuppsättas utan större komplettering, nämligen i Y (fig. 43), där väggarna aldrig blivit omtapetserade, och i S_1 och S_2 , där det närmaste tapetlagret klistrats på gråpapper, som spikats över den första tapeten. Här behövde blott den nedtagna mellanväggen klädas på nytt. I alla de övriga rummen hade tapeter klistrats direkt på empireväggarna, så att dessa voro mer eller mindre förstörda. Väggfärgen har då anlagts på nytt papper och en annan bård uppsatts däröver. De i rummen förekommande bårderna (fig. 29—34) visade sig nämligen i vissa fall vara identiskt lika med tapetbårder, som sedan länge förvarats i Nordiska Museet och tillhöra ett stort parti av bårdrullar, vilka aldrig varit använda. Troligen har hela detta tapetlager kommit till museet mer eller mindre direkt från tillverkaren, vilken enligt

Fig. 44. Rum T, efter flyttningen. Möblerat som herrum.

talrikt förekommande stämplat är den Stockholmske tapetmålaren Carl Fredrik Torsselius. Stockholms hallstämpel 1820, som även ymnigt förekommer, ger besked om tillverkningstiden, så mycket säkrare som Torsselius endast detta år uppträdde inför hallrätten som tillverkare av tryckta tapeter.¹ Hans yrke var eljest att förfärdiga målade tapeter. Då nu åtminstone tre av bårdmönstren i Hazeliushusets vindsrum återfunnos i Torsselius' lager i museet och de övriga bårderna i rummen tillhörde fullkomligt samma genre som hans tillverkning i övrigt, torde man med full visshet kunna säga, att Hazeliushusets behov av bårder inköpts från Torsselius och alltså äro att datera till år 1820. På denna grund har också den behövliga kompletteringen av husets tapetsering hämtats ur Torsselius' lager i Nordiska Museet, varvid de olika rummen behandlats på följande sätt. Rum Y (fig. 43) har endast lagats lätt; väggen har en

¹ Nils G. Wollin har konstaterat detta förhållande i uppsatsen »Svenska pappers-tapeter», Svenska slöjdföreningens tidskrift 1923, sid. 84.

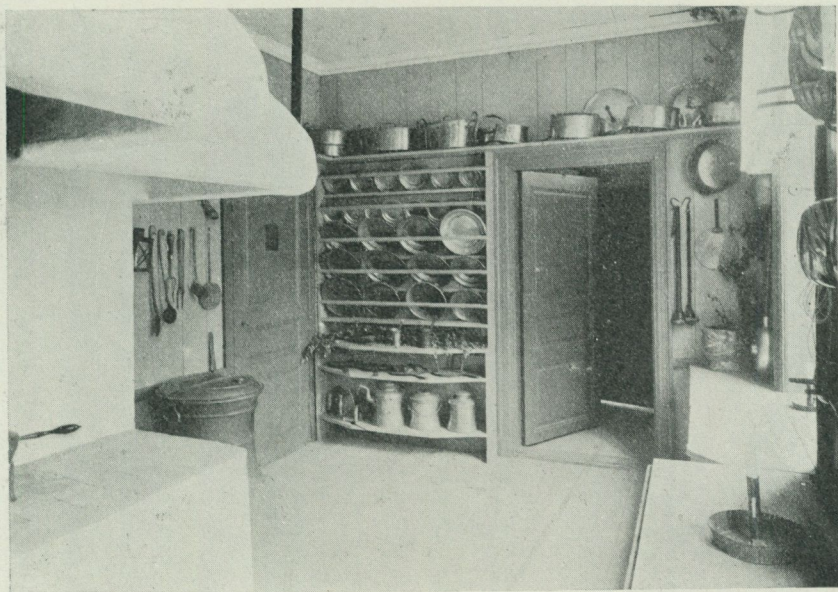

Fig. 45. Köket (rum B-C), efter flyttning och möblering.

ljusgrå ton, bröstpanel och fönstersmyg äro marmorerade i grått och gult, bården har ett palmettmönster i svart mot röd botten. Samma bård men med gul botten fanns i rum P, satt på en ljusblå vägg och med den regelbundet förekommande limfärgsranden vid bårdens underkant. Denna bård fanns i museets samling (fig. 31) men blott i ett litet stycke, varför den ersattes med ett annat mönster i gult och blått (fig. 38). De båda rum, som sammanslagits till det stora rum S, återfingo nu sin mellanvägg, vars dörr placerades i likhet med den motsvarande i väggen mellan rummen V och X. Det inre rummet, S₁, har en blekgrön vägg och bård med svart botten (fig. 30), det större, S₂, har gråvit vägg, bruten i gult och en enkel grön bård med mönster i svart och rött. Museets samling innehöll bårder tryckta med samma stockar som den sistnämnda men i något annan färgställning (fig. 32). I S₁ måste mellanväggens bård kompletteras med schablonmålning. Det långa rummet T hade en ljusröd väggfärg och upptill förekom på olika väggar två sorters bård, den ena mörkt brun och svart, den andra ljusgrön i ett mönster som återfinnes i museets

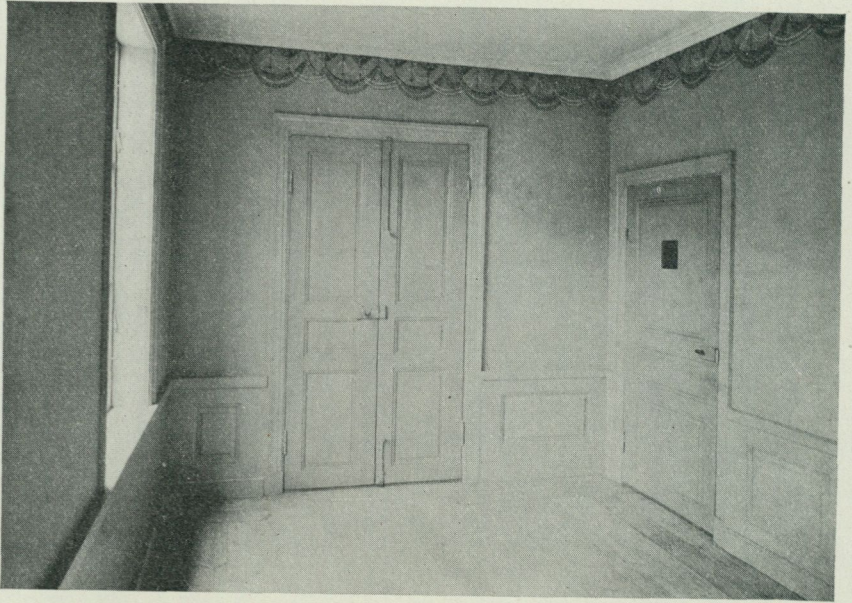

Fig. 46. Rum F, efter flyttningen.

samling i en annan färgställning (fig. 33). Här har uppsatts en bård, vars bottenfärg var precis densamma som väggens ursprungliga ljusröda (fig. 36). De båda östra gavelrummen hade såsom ovan antytts sin empiretapetsering lagd utanpå ett äldre tapetlager. I rum V var empirefärgen klargrön och bården gul med mönster i bruna toner. Rum X var målat ljusblått med brun bård (fig. 29). Dessa båda rum ha kompletterats med två andra bårdsorter och efter dem stämde väggfärger och på samma något friare sätt har också det bredvid liggande rummet U behandlats (fig. 35, 37). Här var det understa lagret en ljusblå tapet med ett småfigurigt mönster och en smal blå bård med svart teckning. Endast obetydliga fragment återstodo av denna väggbeklädnad. Dess tidskaraktär är därför ej fullt tydlig, men då den är tryckt på ett ganska tjockt papper och uppsatt på 1700-talets manér med sammansydda våder, är det ej uteslutet att även denna tapet tillhör det något äldre skikt, som fanns under empiretapeterna i gavelrummen V och X. Rum V hade ursprungligen tapetserats med en småmönstrig tryckt tapet med ljusgul botten med

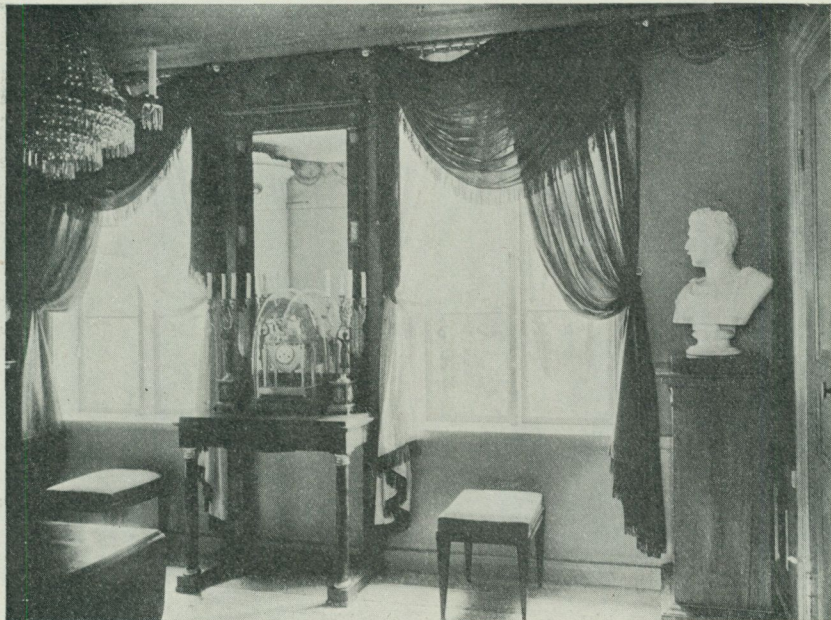

Fig. 47. Rum F, möblerat som förmak.

en tätt upprepad blomkvist i rött och grönt. Rum X hade samma tapet i ljusblått med mönstret i mörkare blått samt vitt (fig. 27). Å den förra återfanns Stockholms diversehallstämpel samt en stämpel med namnet I. Norman. Denne Stockholmske tapetmakare arbetade under perioden 1770—1809.¹ Mönsterkaraktär och andra omständigheter visa ganska bestämt, att dessa Normanska tapeter ha uppsatts i vindsrummen omedelbart efter husets grundliga ombyggnad år 1803.

Det ovannämnda rummet F i bottenvåningen hade endast små fragment bevarade av den ursprungliga tapetseringen. Väggen har haft en ljus och klar grön färg, och den 27 cm. breda bården i bruna färgen har visat ett draperimotiv och varit utskuren i uddar nedtill. Blott ett obetydligt fragment av bården återstod emellertid. I dess ställe har nu uppsatts en draperibård med pärlband o. dyl., tryckt i bruna toner mot en grön färg, som nära stämmer med väggens gamla ton (fig. 39, 46).

¹ Mila Hallman, Målare och urmakare etc., Stockholm 1907, sid. 166, 190.

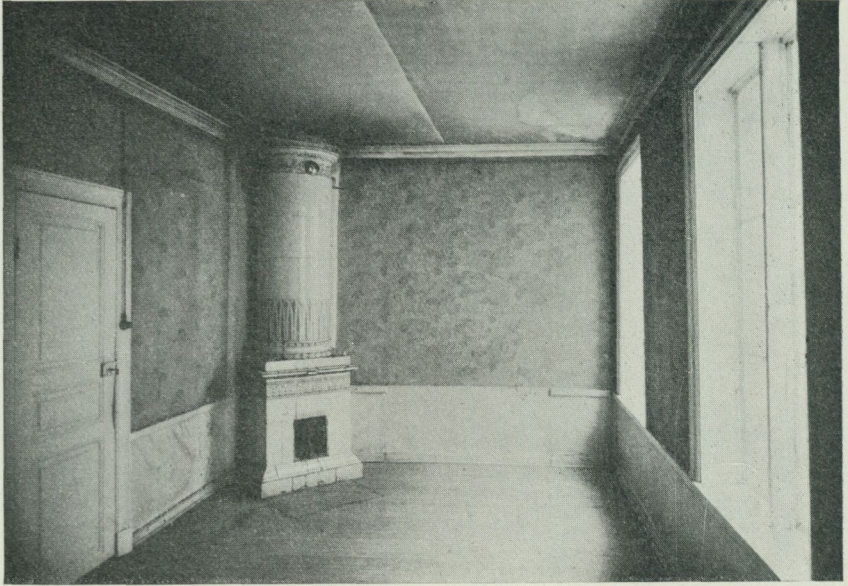

Fig. 48. Salen (rum I), före flyttningen.

De båda rum i bottenvåningen, vilkas tapetsering ännu ej beskrivits, salen I och det lilla hörnrummet K därbredvid, voro behandlade på ett något avvikande sätt mot de andra, ehuru de nära följa samma huvudkaraktär. Hörnrummet var det bäst bevarade av de två. Under en jämförelsevis ny överpanelning samt åtskilliga tapet- och papplager låg rummets empiredekorering. Väggen var struken ljusgrå med limfärg och även bården var målad för hand i samma material, alltså ej en påklustrad tryckt bård (fig. 51). Den visade ett draperimotiv i blått och violett. Över rummets båda dörrar funnos dörröverstycken målade i olja på papper i grågröna toner (fig. 52). Det här för hand målade mönstret återger nog ett tryckt dörröverstycke i Torsselius' lager (fig. 28), och det synes sannolikast att ett dylikt varit målarens direkta förebild. Dörröverstyckena äro nu återuppsatta på sina platser, men väggfärgen och draperibården äro kopierade efter de bevarade fragmenten av originalmålningen. Salen (I, fig. 49), visade betydligt magrare rester av sin ursprungliga dekoration, vilken dock av allt att döma varit åtskilligt rikare än

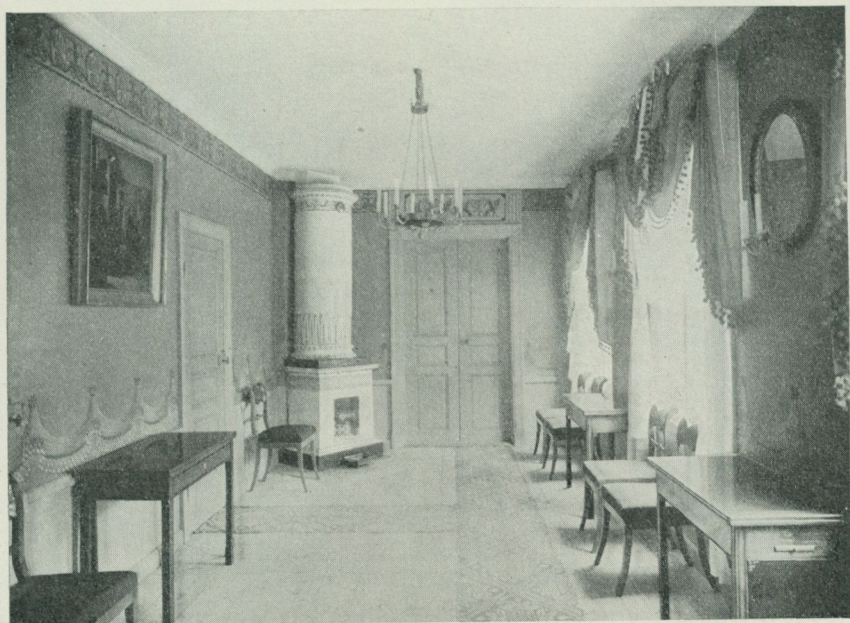
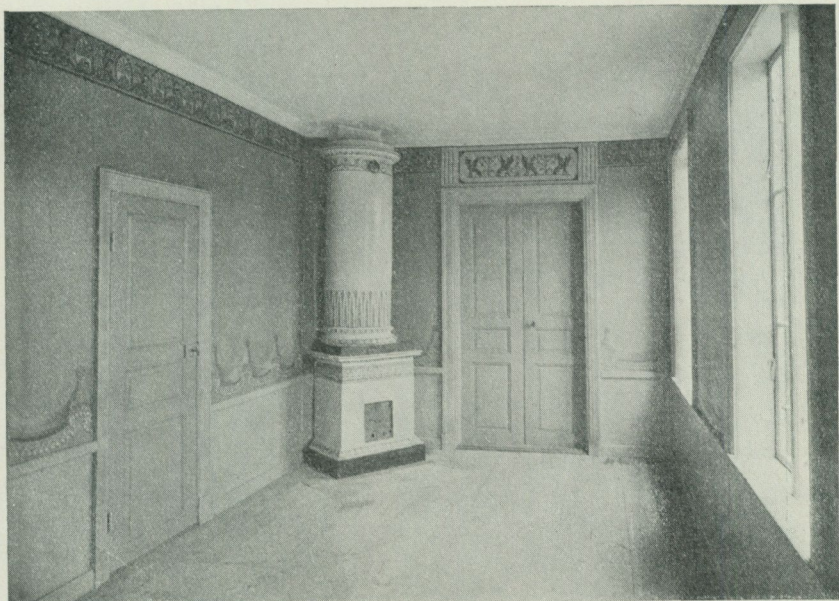

Fig. 49, 50. Salen (rum I), efter flyttningen, utan och med möblering.

Fig. 51. Rum K, efter flyttningen, möblerat med bl. a. en skrivpulpet som tillhört generalen J. A. Hazelius.

i de angränsande rummen. Det på väggen klistrate papperet var målat i olja i en grön ton, åtskilligt mörkare och mattare än i det angränsade rummet F. Närmast över mittbandslisten funnos fragment av en likaledes i olja målade draperibård i orange med rika gråvita bollfransar; efter fragmenten kunde bårdens hela nedre del fullt tydligt rekonstrueras, under det att upphängningen ej fanns bevarad,

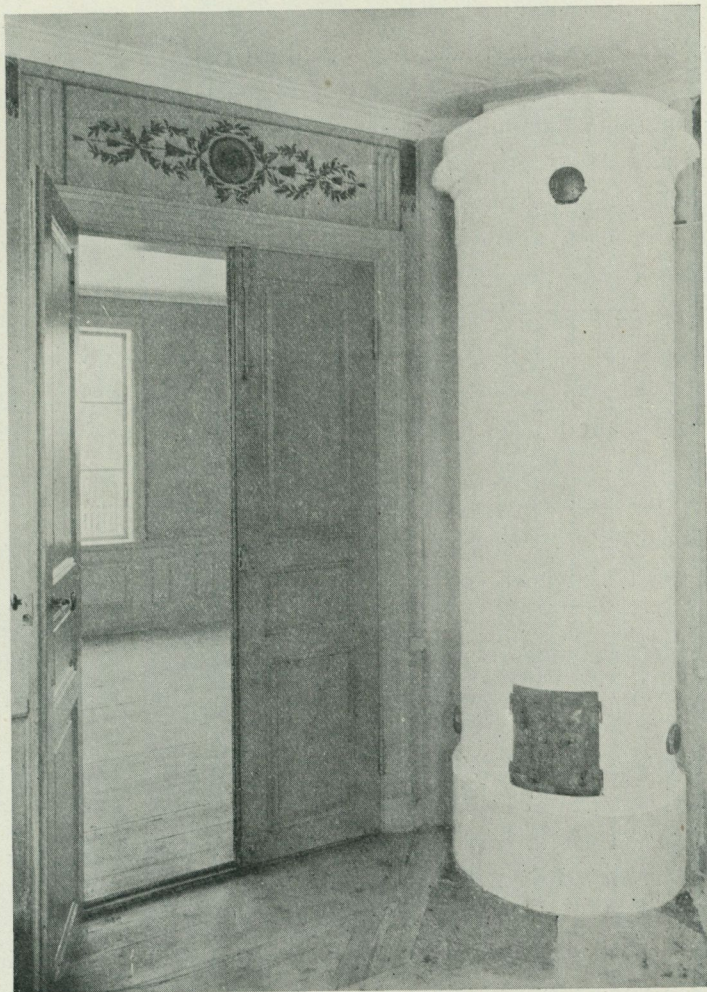

Fig. 52. Rum K, efter flyttningen. Nyinsatt senempirekakelugn. Dörröverstycket målat efter tryckt förebild (jämför fig. 28).

utan nu blivit kompletterad efter mönster av närsläktade tryckta bårder i Torsselius' lager. Uppe vid taket visade ett ytterst obetydligt fragment, att en tryckt pappersbård med mönster i brunt där varit uppsatt. Då Torsselius' lager ej innehöll någon bård, som direkt passade för denna uppgift både i mönster och färg, har här i olja och ungefär i den gamla bårdens färger kopierats en tryckt

palmettbård ur förrådet. Slutligen har ännu en fri komplettering tillåtits; på de platser, där man hade all anledning att vänta ett par dörröverstycken, men där inga som helst spår funnos kvar av den ursprungliga dekoren, har ett tryckt dörröverstycke ur den förut ofta anlitade samlingen blivit kopierat i olja, och salen har därigenom fått en programmässig dekorerings, som ehuru delvis fritt sammanställd nära ansluter salen till de närliggande rummens stilkaraktär och ger den en sådan något fylligare ornering, som förekomsten av en nedre bård anvisade. Det som kakelugnspondant utförda skåpet var före flyttningen övermålat i vitt, och vid övermålningsens borttagande visade sig den ursprungliga dekorerings mycket skadad. Den har nu kompletterats med ledning av de bevarade delarna och den betydligt bättre konserverade målningen å kakelugnen. — Rörande målningsarbetena återstår att nämna, att två av vindsrummen (P, T) bevarade slitna rester av oljemålade golv i mönster, båda med brun botten, det förra med ett enkelt rutmönster i brunt, svart och rött, det senare med ett småfigurigt och ganska komplicerat schablonerat stjärnmönster i svart och rött. Båda golvens dekoration har kopierats på nytt golvträ i rummen (fig. 41, 44).

Sådant huset nu står på Skansen kan det, såsom tydligt nog torde framgå av ovan lämnade detaljuppgifter, icke göra anspråk på att betraktas såsom ett i varje detalj ursprungligt originalföremål. Åtskilligt av såväl stommen som inredningen har blivit förnyat, ett och annat kompletterat med en viss frihet i förhållande till det individuella originalet. Även dessa tillsatser pretendera emellertid att anses som ur typsynpunkt väl dokumenterade komplement till den bostadshelhet det här varit avsikten att framvisa. Dessa reflexioner gälla såsom torde framgått mest element i den dekorativa rumsutstyrelsen men även i viss mån själva byggnadsmaterialierna. En byggnad kan emellertid ej ens som friluftsmuseiföremål befrias från en nödtvungen fortgående förnyelse särskilt vid ett flyttnings-tillfälle efter en föregående period av knapphändig underhåll. Efter sin Pauvres Honteux-tid har Hazeliushuset nu måst undergå en dylik förnygringsprocess.

Den museala användningen av Hazeliushuset har ovan berörts, och därvid ha framhållits de motiv och förutsättningar, som ligga till grund för de två i viss mån skilda men dock sammanhörande uppgifter, som byggnaden musealt sett fått att uppbära inom friluftsmuseet. Åt skildringen av ett borgerligt Stockholmshem från empiretiden har av naturliga skäl det mesta av husets utrymmen ägnats. Värdet av denna hemutställning ligger just däri, att sammanhanget mellan bostadens samtliga utrymmen står klart och att varje till en hel bostadslägenhet hörande rum får sin uppgift tydligt markerad och ställd i naturligt sammanhang med de övriga. Med sina 14 rum och kök jämte småutrymmen har huset väl ägnat sig för en dylik uppgift och ändå därutöver kunnat lämna fullt tillräckligt utrymme för det direkta exponerandet av Artur Hazeliussminnena. Härtill har först och främst avskilts det stora hörnrummet till höger om förstugan i bottenvåningen (L), dels också de däröver liggande båda östra gavelrummen (V, X). Ytterligare en liten avdelning har inrympts i huset, långt mindre direkt sammanhörande därmed än övriga här exponerade grupper. Detta är ett antal föremål ur John Ericssons arbetsrum, vilka blivit utställda i de båda västra gavelrummen i vindsvåningen (S₁, S₂). Dessa personminnen ha länge måst förvaras magasinerade, alltsedan byggnaden på Framnäs måste utrymmas av museet och ingen utsikt att kunna utställa dem inom museibyggnaden på Lejonslätten har funnits. Då nu utrymme här fanns att tillgå, ha John Ericssonsminnena åtminstone provisoriskt kunnat utställas som en liten fristående grupp inom Hazeliushuset.

För att nu närmast ägna någon uppmärksamhet åt anordningen av empirehemmet, så har det redan ovan påpekats, att detta enbart får betraktas som en museal anordning med allmän karaktär, och dess pretention på att vara i viss mån tidstypisk grundar sig på att föremålsbeståndet utgöres av borgerligt bohag från perioden i fråga, att de kompletteringar i nytt material, som varit oundvikliga framför allt på det textila området, gjorts efter modell av samtida originalföremål eller bildmaterial, samt att möbleringen utförts så vitt möjligt med ledning av samtida interiörbilder eller bevarade

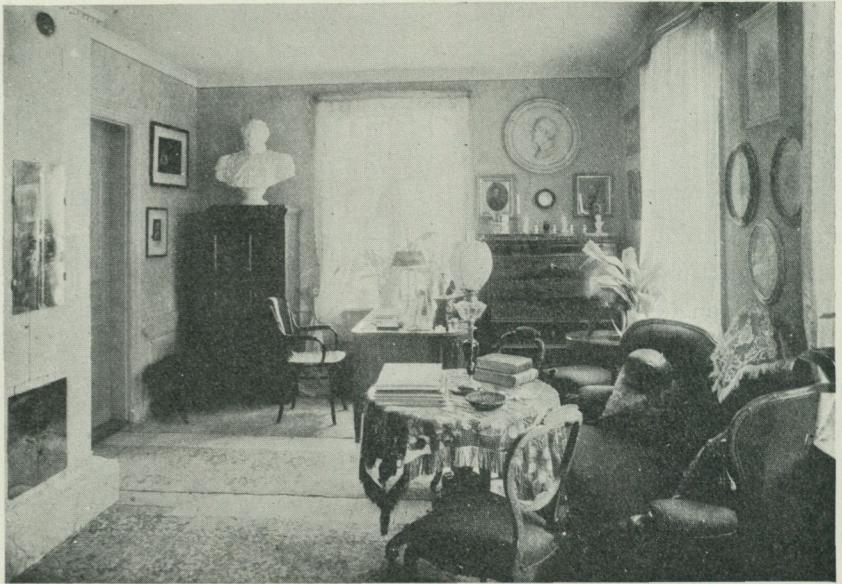

Fig. 53. Minnesrummet över Artur Hazelius (rum L). Till vänster general J. A. Hazelius' byst, till höger lärftskramhandlaren Johannes Hazelius' medaljong.

rumsmöbleringar. I fråga om kompletteringar i nytt material, såsom gardiner, möbeltyg, mattor etc., har samma princip blivit följd som i fråga om rummets fasta inredning. Den här framställda gruppen av rumsinteriörer fyller ej samma rigorösa krav på äktheten och beviskraften hos varje föremål, som måste uppehållas inom t. ex. monterrummen och interiörerna i museets högre-stånds-avdelning. Där är man angelägen om, att de nya tillsatser, som stundom äro oundgängliga, skola med samvetsöm tydlighet visa sin karaktär av tillsats. Här har ändamålet varit i viss mån ett annat och därför tillåtit en något friare behandling av detaljerna. I möjligheten att visa hela bostaden i dess rätta sammanhang inbördes och till gata, gårdsplan och gårdsbebyggelsen i övrigt ligger det tillskott av verklighetstrohet som Hazeliushusets empirebostad kan ge åt museets högre-stånds-avdelning för en viss av dess tidsgrupper. Det torde därmed vara motiverat, att man för helhetsintryckets framkallande måste tillgripa kopiering i något högre grad än god museimoral eljest kan medgiva.

Fig. 54. Minnesrummet över Artur Hazelius (rum L). Till vänster skrivbordet, på fönsterbordet porträtt av dr Gunnar Hazelius som barn.

Vissa av husets utrymmen ge själva direkt besked om sitt ändamål, såsom kök, matsal m. m. De övriga rummen ha fått sina uppgifter något mer godtyckligt tilldelade men dock så, att en någorlunda godtagbar helhet skulle uppstå. I det skick bostaden nu fått vid dess första anordnande omedelbart efter det huset blev färdigt ha rummen givits följande karaktär: A förstuga, B-C kök (fig. 45), D vävkammare, E sovrum, F förmak (fig. 47), I matsal (fig. 50), K kabinett (fig. 51); de fyra tillhörande vindsrummen äro: T herrum (fig. 44), V barnkammare, P arbetsrum för en ung flicka, Y ett kallrum där koffertar och kappsäckar stå uppställda.

Möblering och bohag är hämtat ur museets samlingar och valt så, att det skulle kunna representera vad en medelklassfamilj med vissa kulturpretentioner kunde ha haft att uppvisa. Någon absolut samtidighet å hela uppsättningen har ej varit möjlig att åstadkomma med samlingarnas nuvarande resurser och den har ej heller direkt eftersträfvats. Med den nu existerande tidsblandningen har en antydning försökts hän emot den stilblandning, som även under den

stränga empirestilens tid torde ha varit rådande i det stora flertalet av borgerliga hem hos oss. Helhetsintryckets empiremässighet har här blivit eftersträvat, och man har sökt åstadkomma det bland annat med hjälp av de för tiden karaktäristiska pompösa och rika gardindraperingarna. Färgenheten i rummet har framhållits genom gardintyg samt tillfälligt påsatta möbelyger eller möbelöverdrag. Gardinuppsättningarna äro utförda efter samtida teckningar,¹ och det behöver knappast sägas, att Karl XIV Johans eget Rosendal i detta som i flera avseenden fått tjäna som kunskapskälla, ehuru med översättning till betydligt enklare former.² Av möblerna ha ett par enstaka föremål tillhört dr Artur Hazelius' fader, generalen J. A. Hazelius. Det är således tänkbart att dessa föremål en gång tidigare stått inom samma byggnad, men i varje fall äro dessa ting alltför fåtaliga för att ge nymöbleringen av våningen en något mer personligt betonad karaktär. Den måste betraktas som en allmäntyp.

Vår ofullständiga kunskap om, hur familjen Hazelius hade sina utrymmen inom huset disponerade, hindrar oss också att ge några antydningar, t. ex. om den plats inom huset där Artur Hazelius' födelse ägde rum. Några vaga och motsägande uppgifter om födelse-rummet torde bygga på alltför lösa traditioner för att kunna tillmätas någon betydelse.

Minnesrummet över Artur Hazelius, sådant det nu står ordnat i hörnrummet mot gården (rum L, fig. 53, 54), kan betraktas som ett starkt förkortat sammandrag av hans egen bostad, som den tedde sig på Skansen i den s. k. gula villan gentemot Hazeliushusets nuvarande plats. Nästan alla de möbler, tavlor och småföremål, som nu fylla minnesrummet, funnos då i detta hem men spridda i olika rum och sammanställda med mycket, som nu finnes på skilda händer eller okänd ort. Minnesrummet har strängt taget icke någon utpräglad karaktär av ett visst rum i en bostad, då man här finner både salongsmöbler och arbetsrummets viktigare tillbehör. Men det som mest tilldrar sig uppmärksamheten och intresset är just dessa senare föremål, skrivbord, chiffonnier och dokumentskåp. Huvudparten av

¹ Jämför Karl-Johans-stilen i Nordiska Museet, Sthlm 1924, sid. 52, 53.

² Jämför John Böttiger, Rosendals slott, historik och vägledning, Sthlm 1913.

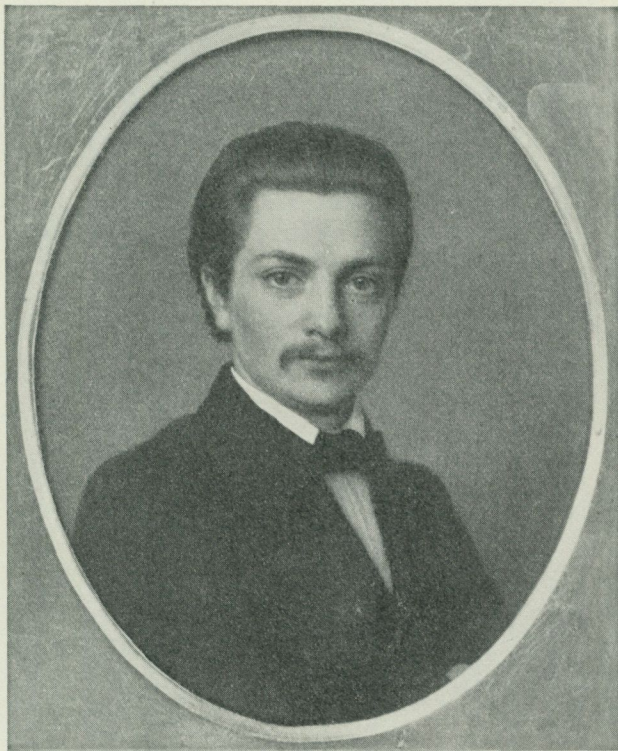

Fig. 55. Artur Hazelius, oljemålning från 1850-talets slut, troligen av Per Södermark. Förvaras i minnesrummet (Nord. M. 154,776).

föremålen torde tillhöra 1850- och 1860-talen, och det är denna tids karaktär som vilar över rummet med dess täta möblering, fullhängda väggar och många uppställda småföremål.¹ Även oavsett de personliga minnen, som äro fästade vid vart och ett av rummets föremål, ger detta en bestämd tidskaraktär, som torde kunna vara till en god hjälp för den, som vill söka uppfatta Artur Hazelius i hans egen tidshistoriska miljö. Bland familjeporträtten lägger man märke till ett par ungdomsporträtt i olja av Artur Hazelius (fig. 55) och hans

¹ Minnesrummets innehåll av föremål har till en del funnits i Nordiska Museets samlingar alltsedan Artur Hazelius' död eller ännu tidigare, men huvudparten har nu i samband med anordnandet av detta minnesrum överlämnats som gåva av dr Gunnar Hazelius' efterlämnade maka, fru Gina Hazelius, född Broman, och dotter, fröken Gunnel Hazelius.

syster Fanny, målade av Södermark(?), en byst i gips av fadern, general Johan August Hazelius 1872 samt farfaderns, lärftskramhandlaren Johannes Hazelius' profil å en gipsmedaljong av Göthe 1828.

De båda rummen i vindsvåningen, som utgöra ett komplement till minnesrummet, innehålla i monter ett antal småföremål, som tillhört medlemmar av familjen Hazelius, en samling porträtt och vyer samt åtskilliga skriftprov från olika perioder i Artur Hazelius' verkamma liv, allt ägnat att vart och ett på sitt sätt belysa personens karaktär och kultursamhörighet.

LITTERATUR.

KAARLE KROHN: *Die folkloristische Arbeitsmethode begründet von Julius Krohn und weitergeführt von nordischen Forschern*. Oslo 1926. 174 sid. 8:o.

I den finska folkdiktforskningens historia intaga Julius och Kaarle Krohn, fader och son, två av de mest framskjutna hedersplatserna, och att professor Kaarle Krohn för närvarande är Nordens främste på folkdiktforskningens område är ett förhållande, som väl här knappast behöver omnämnas. En icke fackman på nämnda område bör därför utan all tvekan kunna svära på mästartens ord, när de gälla dennes speciella forskningsfält och särskilt metoden för dettas bearbetning. Ty den grundligt förfarne kännaren och vetenskapsmannen gör sig även i ovan nämnda nyutkomna arbete i allo gällande. Så till vida kunde Fataburen, vilken i sin egenskap av museitidskrift ju egentligen icke befattar sig med folkdiktning, således inskränka sig till att med ett odelat erkännande av arbetets stora förtjänster med dessa rader anmäla detsamma.

Emellertid har professor Krohn på några ställen i de inledande kapitlen ingått på allmän-etnologiska spörsmål och beträffande »folkloristikens» ställning till folklivsforskningen eller etnologien i allmänhet samt till folksed- och folktroforskningen i synnerhet gjort några uttalanden, som tarva en om ock här av utrymmesskäl helt kort gensaga. Ett par citat torde summariskt belysa hans ställning i ifrågavarande hänseende. Sid. 18 säger han: »Scheiden wir aus der Volkskunde im weitesten Sinne die materielle Ethnographie einerseits und die Volksmusik andererseits aus, so bleiben uns die Gebiete des Volksglaubens und der Volksdichtung. Sind auch diese von einander zu trennen?» Och denna fråga besvarar han, s. 21, sålunda: »Zum Gebiete des Folklore gehört der Volksglaube soweit er sog. Aberglauben enthält, wie die abergläubischen Witterungsomina, z. B. der Siebenschläfertag und die sieben nachfolgenden Wochen.» Och litet längre ned på sidan fortsätter han om folksederna: »Von den Volksgebräuchen gehören gleichfalls die abergläubischen in das Gebiet des Folklore.» Hans uppfattning om dessa ting framgår ytterligare och med en viss skärpa i uttalanden såsom följande (sid. 18) »Die Verbindung des Volksglaubens mit der materiellen Volkskultur ist zu beschränkt und äusserlich,¹ um seine Trennung von der Volksdichtung zu berechtigen», och (sid. 21) »Für den Soziologen hat die Auffindung des Zweckmässigen, Praktischen in den Gebräuchen der verschiedenen Völker die grösste Bedeutung, den Folkloristen interessiert wiederum hauptsächlich das Überwuchern der Volksphantasie¹ im alltäglichen Leben.» Strax förut betonar han i samband med religionshistoriens förhållande till folkloristiken gent emot den förras sökande efter »den wirklichen psychologischen Grundlagen» den senares sysslande med »dem bunten Spiele der Volksphantasie». Sammanfattningen av hans syn på saken möter s. 25: »Das Arbeitsfeld des Folkloristen umfasst somit das Volkswissen, soweit es: 1) *traditionell*, 2) *von der Phantasie bearbeitet* und 3) *echt volkstümlich ist.*»

¹ Spärr av anmälarén.

Utän att förneka att fantasien, i den bemärkelse prof. Krohn tycks fatta ordet, såsom fri, av alla rationella moment oberoende inbillningslek, kan ha haft en viss del i utbildandet av såväl vissa folkseder som vissa folkliga trosföreställningar, kan man dock icke utan förvåning se, vilken allt övertvägande betydelse prof. Krohn vill skänka detta enskilda moment i en uråldrig, med det mänskliga tänkandet jämnårig utvecklingsprocess. För prof. Krohn är »Aberglaube» synbarligen en mängd tillfälliga, liksom på lek uppkomna fantastiska påhitt, som här och där kommit att ingå en rent accidentell, ytlig förening med sedvänjor och föremål, på samma sätt som en vandringsägen fastnat vid ett rullstensblock eller ett träd i skogen. För ett etnologiskt betraktelsesätt kan intet vara oriktigare. Medan myten och sägnen ofta mer eller mindre nyckfullt flyga och fastna som maskrosfjun för vinden, äro däremot den »vidskepliga» trosföreställningen och seden i regel förvånansvärt sega och rotfasta just i den materiella miljö, där de höra hemma, t. ex. inom boskapsskötselns, odlingens, jaktens, hälsovårdens eller kärlekslivets sfärer. Att så är fallet bevisar att dylika föreställningar, vare sig uttryckta i ord eller handling, *nästan aldrig* äro uppkomna ur »*dem bunten Spiele der Phantasies*» utan tvärtom djupt grundade i en konstant, urgammal, på sitt sätt fullt systematisk världsuppfattning. Låt vara att den är sådan, att dess allvarligaste slutledningar förefalla oss abstrusa, dess teoretiska förutsättningar grundfalsa: sådan kunskap och sådan slutledningskonst ha dock en gång gällt som fullödiga och oantastliga.

Långt ifrån att stå i »inskränkt och ytligt» förhållande till den materiella kulturen står folktron, sedd ur denna synpunkt, i samma förhållande till hela det levande folklivet som de teoretiska vetenskaperna till sina materiella föremål, och folkseden är i det mesta en på folktron grundad praxis.

Till sitt innehåll äro både folksed och folktro omöjliga att studera utan ett studium av det folkliv, av vilket de utgöra en del. Ingen kan förstå huru mycket som är »fantasi» eller »rationellt tänkande» i t. ex. den art av folkliga tydor, som sätter väderleksutsikter i samband med vädret på vissa dagar eller vissa händelser inom växtlivet i samband med andra inom fiskarnas eller villebrådets liv, utan att känna och bedöma hithörande meteorologiska och biologiska fakta. På samma sätt är det alldeles omöjligt att utöva denna verklighetskritik på seder och bruk vid bakning, brygd och slakt utan att veta, huru dessa förrättningar utförts och till vilka förhållanden folktron och folkseden i ifrågavarande fall anknytas. Och detsamma gäller åtminstone i långt övertvägande mått även åkerbrukets och boskapsskötselns riter och vidskepelser.

Man kan visserligen samla och »systematisera» allting efter vilken indelningsgrund som helst. Men ett vetenskapligt system måste vila på en väsentlig indelningsgrund; ju väsentligare, dess rikare resultat ger systemet. Att folkloristiken, vars huvudföremål är folkdiktningen, väsentligen måste bedöma även folktron och folkseden efter dess *form* d. v. s. lydelse och utgestaltning, sammanhänger med hela denna vetenskaps struktur. Det blir likväl endast en ringa del av folktro och folksed, som i och för sig kan ingå i detta folkloristiska material, väsentligen den tro, som blivit uttryckt i myter, sägner, ordspråk och formler, och den sed, som direkt anknytes till dylika folkliterära produkter. Det mesta och djupast liggande inom det

folkliga troslivet saknar den form, varigenom det skulle kunna anknytas till folkdikten och inordnas inom dess system.

Det är svårt att förstå, varför en gränsstrid skall behöva stå på denna punkt. Man kan mycket väl unna folkdiktsamlaren att samla även folktro och folksed, likaväl som dialektforskaren eller vem som eljest har med traditionsstoff att göra. Men att en allsidig folklivsforskning icke kan avstå från de kunskapskällor, som rinna upp hos folktro och folksed, liksom att en allsidigare kännedom om såväl andligt som materiellt folkliv utgör en större förutsättning för samlande och bearbetande av de nämnda slagen av traditionsstoff, det torde prof. Krohn snart nog vara ensam om att förneka.

En allt trängre monografisk begränsning blir med den lavinlikt växande etnologiska litteraturen och de snabbt tilltagande samlingarna för var dag allt nödvändigare vid varje grundligare behandling av etnologiens problem. Ej minst gäller detta folktro- och folksedforskningen. Men det etnologiska enhetsbegreppet får därför icke uppgivas, vare sig det gäller allmänfolklig eller inhemsk folklivsforskning. Och den senare måste inordna sig såsom ett led i den allmänna etnologien. I sin till sistförflutna jul utkomna särdeles märkliga lilla bok »Festdagar och vardagar» säger professor Martin P. Nilsson: »Såsom jag ser saken, kan jag icke underlåta att betrakta vår gamla folkkultur i alla dess yttringar, andliga som materiella, såsom en sammanhängande enhet, en enhet som ej får släppas eller sprängas, även om det är en nödvändighet, att den enskilde forskaren företrädesvis sysslar med en viss av de många skilda grenar, som denna enhet omfattar.» Till detta program ansluta sig nog de allra flesta skandinaviska folklivsforskare.

N. E. H.

HANS AALL: *Arbeide og ordning i kulturhistoriske museer, kort veiledning*. Oslo 1925. 112 sid. 8:o.

Det är på en gång grundlig erfarenhet, inträngande insikt och levande intresse, som träda läsaren till möte i denna av styresmannen för Norsk Folkemuseum vid Oslo utgivna museitekniska handbok. Och att den utgör en särdeles behövlig insats i den nordiska museilitteraturen, därom tarvas här intet vittnesbörd. Vi hava därför all anledning att vara våra grannar norr-männen uppriktigt tacksamma, om vi även på denna sida av Kölen få draga nytta av detta med bidrag av norska staten utförda förträffliga arbete. Därav följer naturligtvis icke, att ett studium av detsamma för oss svenskar bör föranleda någon slavisk efterbildning av t. ex. de registrerings- och etiketteringsmetoder, som där meddelas. Ty att dessa i svenska museer och samlingar, för underlättande av samarbetet, böra ansluta sig till antagen svensk museiteknik, är självklart, och vad som passar den ena passar för övrigt — ej minst gäller detta för här ifrågavarande fall — icke alltid den andra. Även för ett arbete av den höga kvalitet, som Aalls bok äger, får man ej för-gäta den gamla regeln att pröva och behålla vad gott är, och alltså icke riva upp vad som redan befunnits gott.

Författaren har inhämtat utlåtanden och råd av ett flertal de mest framstående skandinaviska museitekniker. Från svenskt håll hava sålunda doktor S. Ambrosiani, intendenten frih. R. Cederström och amanuensen T.

Lenk i Stockholm samt professor L. A. Jägerskiöld och framlidne intendenten Axel Nilsson i Göteborg lämnat bistånd och upplysningar.

Aalls museihandbok bör självfallet anskaffas till varje kulturhistoriskt och etnologiskt museum och därmed mer eller mindre likartad institution och samling, vederbörande till begrundan och självprövning, kanske också någon gång, såsom t. ex. i fråga om renovering, även till självövertvinnelse. Framställningen är distinkt och översiktlig. Utrustningen i enkelt men starkt linneband är både tilltalande och praktisk.

N. E. H.

ERIK MODIN: *Sagoväsenden i ångermanländsk folktro*. Örnsköldsvik 1926. 78 sid. 8:o.

Såsom nr 14 i den särdeles förtjänstfulla, av Föreningen för norrländsk hembygdsforskning utgivna småskriftserien *Norrland* har den kände forskaren i norrländsk kulturhistoria och folkliv doktor E. Modin publicerat ovan nämnda samling av sagor och sägner från Ångermanland. Arbetet inskränker sig emellertid ingalunda till blott ett refererande av i fornro och vildmarksstämning rotade alster av folkets fantasi, utan dessa hava av den på området grundligt kunnige författaren även försetts med inledningar och kommentarer av stort värde. De ej blott i litteraturen utan även i den yngre folktraditionen ganska flytande begreppen hava av författaren omsorgsfullt utretts och fastställt. Särskilt är detta förhållandet med de i norrländsk folksägen så ofta framträdande vittorna. Även åt de olika slagen »rådande» ägnar författaren en ganska utförlig framställning. Huruvida författarens sammanfattningsbenämning »vårdandar» för dessa »rådande» är fullt lyckad, torde dock kunna sättas i fråga. Oaktat sitt anspråklösa framträdande är Modins lilla bok icke blott en stämmingsäkt folkdiktsamling för lekmannen utan ock en källskrift av bestående värde för fackmannen, särskilt beträffande norrländska folkmyter.

N. E. H.

E. WEINKOPF: *Naturgeschichte auf dem Dorfe*. Zwölf Aufsätze über volkstümliche Tier- und Pflanzenkunde mit Anmerkungen. Wien 1926. 220 sid. 8:o.

Det ligger i sakens natur, att publikationer i hembygds- och hemortskänndom, för så vitt de icke besitta alldeles särskilt beaktansvärda egenskaper, icke gärna kunna räkna på någon större spridning utanför sitt land och än mindre utanför sitt språkområde. Detta öde lär väl även ovan nämnda arbete med sitt till en fjärdedel av kronlandet Nieder-Österreich begränsade iakttagelsefält näppeligen undgå. Och dock föreligger i denna lilla bok ett mycket beaktansvärt uppslag, som för en var, som till äventyrs vill behandla sin hembygds växt- eller djurliv, bör ge en värdefull ledning. Framställningen vittnar om stor samvetsgrannhet och uppenbar kärlek till sitt ämne. Såväl ett uttömmande sakregister som en ganska omfattande litteraturförteckning ingå i arbetet. Att den nordiska litteraturen på området, såsom t. ex. Lyttkens »Svenska växtnamn», icke anlåtats, få vi i detta fall icke räkna så noga med

N. E. H.

Meddelanden från Gestrilands Kulturhistoriska Förening, 1925. Red. av Karl Hedlund. Gefle 1926. 88 sid. 8:o.

Föreliggande häfte av föreningens skrifter inledes med en minnesruna över framlidne Stadsarkitekten E. A. Hedin, som under många år ägnat en stor del av sin arbetskraft åt kulturminnesvården i Gävle och Gästrikland. Sitt stora projekt, att omändra det gamla märkliga sockerbruket Steneberg invid staden till museum och det närmast liggande området till folkpark och friluftsmuseum fick han aldrig se helt realiserat, men om föreningens fortsatta arbete går in på den väg, han anvisat, skall väl denna hans dröm en gång bli verklighet.

Genom understöd från Järnkotoret har möjliggjorts att största delen av föreningens skrift för år 1925 kunnat ägnas åt en av fil. lic. Percy Elfstrand författad monografi över det sedan år 1877 helt nedlagda järnbruket Mackmyra ej långt från Gävle. I en på omfattande arkivforskning grundad monografi har här lämnats ännu ett förtjänstfullt bidrag till de många bruks-historiker och -beskrivningar, som på senare år sett dagen och som högst avsevärt vidgat kunskapen om förflutna skeden i vår bergshanterings historia. Huvudsakligen rör framställningen de topografiska, ekonomiska och personhistoriska förhållandena vid Mackmyra och i anslutning till de senare har i uppsatsen även inryckts tre stamtavlor för de viktigaste släkter, som ägt bruket. Förutom reproduktioner av äldre målade bilder samt fotografier av bruket förekommer ett stort antal porträtt och dessutom några bilder ur Olaus Magnus' Historia om de nordiska folken. Man måste ställa sig ganska tveksam inför lämpligheten av att välja dessa nästan till leda använda och ej sällan i fråga om riktigheten tvivelaktiga bilder, som dessutom i föreliggande fall ha föga eller intet att direkt göra med texten. Samma tveksamhet måste även råda beträffande de två reproducerade bildfälten från J. F. Kjellbergs stora fris på Jernkotorets hus, vilken visserligen åtminstone tills vidare är mindre känd, ehuru den dagligen exponeras för var och en, som passerar denna byggnad, men dessa reliefbilder äro väl mycket schematiska och i en del fall direkt felaktiga i återgivandet av de tekniska anordningarna

I en mindre uppsats om »En tvångsvärning med efterspel» ger signaturen S-b-g en tidstypisk bild ur Gävle stads brottmåls historia från 1700-talets första årtionde. Bidraget är i huvudsak ett referat av några samtida handlingar i Gävle Rådhusarkiv.

T. Althin.

Kalmar Läns Fornminnes-Förening, Meddelanden XIV, Kalmar 1926. 138 sid. 8:o.

I fornminnesföreningarnas meddelanden och tidskrifter är det icke ofta som plats beredes åt skildrandet av en industriell anläggning eller en industri och därmed förknippade kulturhistoriska, historiskt-ekonomiska och andra spörsmål, om man undantar bergshanteringen, som härvidlag är jämförelsevis väl tillgodosedd. Det måste därför anses som ett särdeles lyckligt grepp, att i meddelanden från Kalmar Läns Fornminnesförening för i år ryckts in

en historisk redogörelse för den industrigren, som under forna dagar haft en långt större omfattning på bruksplatserna och större nationalekonomisk betydelse än vad man i allmänhet torde vara medveten om, nämligen alunindustrin. Sedan denna hantering för några tiotal år sedan helt upphörde här i landet, har den nästan fullständigt råkat i glömska, och ägnats föga uppmärksamhet av forskare. Och dock är den mycket gammal och hade redan i slutet av 1500-talet nått en hög utveckling både i tekniskt och ekonomiskt hänseende. Vid ett av de största alunbruken, vid Andrarum i Skåne, fanns t. ex. tidvis ända till 400 arbetare och en sådan siffra uppnådde då icke många företag i landet. De mängder av alun, som under århundradenas lopp använts här hemma eller exporterats, representera ett högst ansevärt värde. Aluntillverkningen var förenad med många stora svårigheter och fordrade en icke ringa yrkesskicklighet. Ur teknisk-historisk synpunkt erbjuder den mycket intressanta uppgifter och för studiet av den tekniska delen finnes bevarat ett osedvanligt rikt material, som man får hoppas blir sammanställt och utnyttjat i en särskild beskrivning, som kan komplettera Disponenten Fr. Killigs förträffliga uppsats om Lovers' och Ölands Alunbruk vid Degerhamn. I denna har nämligen förf. måst inskränka sig till brukens historia i stort samtidigt som han ur de gamla räkenskapsböckerna och handlingarna, som nu förvaras i Ölands Cement A.-B.'s arkiv i Degerhamn, plockat fram en mängd för arbetsförhållanden och allmän industrihistoria under gångna tider belysande notiser och uppgifter. Skildringen av dessa alunbruks historia är berättelsen om en industris över tvåhundraåriga kamp för sin av konjunkturer och rena tillfälligheter på marknaden hotade existens. Aldrig ha de öländska bruken fått njuta av en tryggad och lugn tillvaro och utveckling,

En redogörelse för den tekniska utvecklingen vid dessa bägge och vid landets övriga sex alunbruk och dessas speciella tekniska terminologi bör emotses med största intresse.

I Meddelanden XIV är den förhistoriska forskningen företrädd av tvenne uppsatser, en om »Hällkista från stenåldern vid Grötebo, V. Eds sn. i Tjust» av Harald Hansson samt en »Anteckningar om Gråborg» i Algutsrums sn, på Öland av L. Stenberger.

Ivar Modéer har på nytt befordrat till trycket ett bröllopskväde på möre-dialekt från år 1763 och försett denna med detaljerade språkliga kommentarer.

Av de mindre uppsatserna må nämnas Manne Hofrens: »En byordning från år 1744», som in extenso återgives.

T. Althin.

Västsvenska folkminnesföreningen har i ett litet häfte, *Tro, sed och sagan*. Folkminnen, utgivna av David Arill (Göteborg, Westergren & Kerber 1924) sammanfört ett urval av de uppteckningar (från västra Sverige), som tidigare varit införda i Handelstidningens Veckoblad. Åtskilliga bidrag lämna notiser av stort värde och även om man hos ett par kan se en viss »litterär» anstrykning, är formen på det hela taget vårdad. — Som inledning äro meddelade korta anvisningar för uppteckningsarbete på folkminnenas gebit. De ha till författare utg., Sigurd Erixon, K. Ågren och Martin Lundqvist. Därjämte är avtryckt en typlista över dräktskicket, i huvudsak utarbetad av fröken Gerda Cederblom.

Gösta Selling, Kungsholmen. Utgiven av Samfundet S:t Erik. (Stockholm 1926.) — Föreliggande arbete utgör ett bildhäfte i stort oktavformat med planscher i synnerligen förnämt rotogravyrtryck utgörande en översikt över stadsdelens bebyggelse, sådan den ter sig nu eller sådan den visat sig för våra föräldrars ögon. Flertalet bilder äro gjorda efter nytagna fotografier men bland dessa äro insprängda flera synnerligen intressanta gamla fotografier, som nu utgöra ett värdefullt komplement till vad man ännu kan se i verkligheten av Kungsholmens gamla bebyggelse. Att det nya stads-
huset efterträtt den monumentala eldkvarnen och att garnisonssjukhuset är en framstående arkitekturskapelse från empiretiden, det har alltid ingått i det allmänna medvetandet. Men att f. ö. arkitektoniskt sett något gott kunde komma från — Kungsholmen, det torde endast ett invigt fåtal hava märkt. Men här presenteras ett bildurval, som ehuru kortfattat rymmer både en rad av adelspalats, borgargårdar och småfolkskåkar från en tätt bebyggd stadsdel och ett mångskiftande galleri av malmgårdar och olika slags lantgårdar från den staden omgivande och av stadsborna rikt utnyttjade landsbygden. På Stockholmare torde ens hava ägnat en tanke åt att inom Kungsholmens område ännu ligger en stor, fullt utbildad herrgård med präktig gårdsanläggning, ståtliga alléer och stort ladugårdskomplex — Kristineberg.

Arbetets textavdelning utgöres av en orienterande uppsats, som dels behandlar stadsbebyggelsen, dels malmgårdarnas utvecklingskurva alltifrån storhetstiden. Ett rikligt kunskapsstoff ur litteraturen och arkivaliska källor finnes här framlagt i koncentrerad och dock överskådlig och lättläst form.

I sin helhet utgör arbetet en god exponent för den art av kulturhistoriskt orienterad stadslitteratur, populär men samtidigt vetenskapligt vederhäftig, som vi skulle ha den största nytta av att få rikligt representerad. Material finnes även i rikt mått i de svenska stadssamhällena.

Samfundet S:t Eriks stora registreringsarbete över Stockholms byggnadsminnen, varav detta häfte är en för den stora allmänheten synlig frukt, gömmer på materialet till en liknande behandling av andra delar av Stockholm, vilka man får hoppas icke skola låta vänta på sig för länge.

Blekingebygder. Utgiven av *Blekinge Hembygdsförbund*. Årg. 3 (Karlskrona 1925). — Blekinge hembygdsförbund är en av vårt lands livskraftigare hembygdsföreningar och dess publikationsförmåga torde vara enastående. Inom två och ett halvt år efter dess bildande har föreningen genom sin sekreterare läroverksadjunkten G. Virde utgivit trenne synnerligen värdefulla och digra årsböcker. Årsboken av år 1925 innehåller bl. a. en uppsats av Sigurd Erixon om »Gärdesgårdstyper i Blekinge», där författaren visar hur dessa fördela sig efter de två markanta kulturområdena i provinsen. Föreståndaren för Blekinge Hemslöjd fröken Signe Nelson lämnar en utförlig skildring av den blekingska allmogedräkten. Det är att beklaga, att illustrationsmaterialet till stor del hämtats från ett centralmuseum, Nordiska Museet, och ej från det egna museet, som ju har ringa publikationsmöjligheter. Synnerligen värdefull är den serie redogörelser för arkivmaterial rörande Blekinge, som lagts upp i årsboken.

Skånskt bondeliv. Utgiven av *Föreningen Skånskt Folkminnesarkiv* under redaktion av Sigfrid Svensson (Klippan 1924). — Olika sidor av landskapets rika allmogekultur behandlas i denna årsbok. Lilli Zickerman redogör för variationerna i de skånska rödlakansvävnaderna och deras utbredning; Märten Sjöbeck lämnar anvisningar för studiet av byggnadskulturen; årsbokens redaktör skriver om tvänne skånska midsommarbruk »Kransagillet och den långa dansen» och bidrag till maj- och midsommarfirandet ha även lämnats av Bengt Engström. Arkivarien Hans Ellekilde behandlar i en längre uppsats docenten C. W. von Sydows författarskap. I övrigt innehåller boken flera uppsatser rörande landskapets folkdiktning.

Bygden. Utgiven av *Östra Sörmlands Kulturhistoriska förening* i Södertälje (Södertälje 1925). — Med denna sin första årsskrift har föreningen lämnat ett gott bidrag till Sörmlands hembygdslitteratur. Ett efterföljansvärt exempel är den samling bilder av föremål från museets samlingar, varmed boken inledes. Bidrag rörande allmogekulturen ha lämnats av amanuensen Gösta Berg, som utförligt skildrar bondbröllop i Sorunda såsom de firades för en mansålder sedan och av intendenten Sigurd Erixon, som behandlar »Knuttimrade gärdesgårdar och andra hägnader på Södertörn». I anslutning till en anordnad utställning av gamla stadsbilder från Södertälje lämnar konstnären Torgny Dufva en rikt illustrerad skildring av staden som gått. För övrigt innehåller boken ett flertal arkeologiska och personhistoriska uppsatser.

Till anmälan insända böcker:

Från Österreichisches Bundesverlag: Weinkopf, E., *Naturgeschichte auf dem Dorfe.* Wien 1926. — Från Diakonistyrelsens förlag: Nylund, B., *Slättens söner.* Stockholm 1926. — Från Aschehoug & Co: Krohn, K., *Die folkloristische Arbeitsmethode* (Institutet for sammenlignende Kulturforskning). Oslo 1926. — Från det polska förlaget; Maurizio, A. *Pozywienie roslin* i *Rolnictwottw rozwoju dziejowyn.* Warszawa 1926. — Från K. Vitterhets-, historie- och antikvitetsakademien: Nordén, A., *Kiviksgraven och andra fornminnen i Kivikstrakten* (Svenska fornminnesplatser n:o 1) Stockholm 1926. — Från Gestriklands Kulturhistoriska förening: *Meddelanden.* Gefle 1925. — Från Hallands Hembygdsförbund. *Vår Bygd* 1926. — Från utgivarna: Petersson, A. G., *Slakten Eld från Kväggen i Bjurkärn.* Kristinehamn 1926; *Tidskrift för Norra Vätterbygdens Hembygdsförening.* Askersund 1926; *Tidskrift för konstvetenskap* 10: h. 1 (1925—26).

Gåvor till Nordiska Museet från landsorten insändas under adress Nordiska Museet, Stockholm. I Stockholm kunna de inlämnas antingen i museet eller å Skansen, Djurgården. Vid varje föremål böra fyndort och givarens namn, titel och adress samt i övrigt varje upplysning, som kan lämnas om föremålets historia eller användning, så fullständigt och tydligt som möjligt angivas.

Fotografier av kulturhistoriskt, etnografiskt och arkeologiskt intresse (byggnader och byggnadsdetaljer, husgeråd, dräkter, utövanDET av lantliga sysslor och hemslöjd, idrotter och lekar, forntröföremål o. s. v.) mottagas med tacksamhet av Nordiska Museet.

Uppteckningar om levnadssätt, sysslor och bruk i äldre tider samt om folkseder, lekar, forntrö och vidskepelser, sägner o. s. v. äro likaledes särdeles välkomna bidrag till museets arkiv för svensk folkkänedom.

Författare och förläggare, som önska böcker och uppsatser anmälda eller omnämnda i tidskriften, behagade insända dem under adress *Nordiska Museet*, Stockholm 14. Manuskript, meddelanden och uppgifter insändas under samma adress.

Fataburen utkommer med 4 häften årligen och åtföljes dessutom av en redogörelse för museets förvaltning.

Tidskriften kostar i bokhandeln och på posten 10 kr. för årgång. Lösa häften säljas i mån av tillgång för 3 kr. Till de ledamöter i Samfundet för Nordiska Museets främjande, som äro bosatta utom Stockholm, utdelas tidskriften gratis. I huvudstaden boende ledamöter kunna erhålla tidskriften till halva boklädspriset vid rekvisition genom museets expedition å Skansen.

STOCKHOLM 1926. KUNGL. BOKTRYCKERIET. P. A. NORSTEDT & SÖNER 260299